

**DIPUTACIÓ I MONARQUIA.
EL PODER POLÍTIC A CATALUNYA, 1563-1599**

MIQUEL PÉREZ LATRE

TESI DOCTORAL DIRIGIDA PER LA PROFESSORA EVA SERRA I PUIG

INSTITUT UNIVERSITARI D'HISTÒRIA JAUME VICENS I VIVES

UNIVERSITAT POMPEU FABRA

2001

Capítol 9

De la repressió a una tàctica i efímera reconciliació (1592-1599)

Les primeres mesures de persecució i el nou col·laboracionisme de la Diputació

Tan aviat com fugiren Granollacs i els seus partidaris, la resta del consistori —agrupat els dies decisius al Carrer Montcada— prengué una línia d'actuació adreçada a desfer el més aviat possible tota la tensió acumulada entre la Diputació i les institucions reials, amb l'objectiu de convèncer el monarca que no eren necessàries mesures dràstiques. En companyia dels consellers de Barcelona es demanà la clemència del rei i per satisfer les aspiracions del seu home fort al Principat, misser Francesc Puig, immediatament es declararen novament compatibles els oficis de jutge i tresorer. Tanmateix, els ministres reials encara eren preocupats per l'activitat dels fugitius. El 21 de juliol el procurador fiscal de la règia cort anuncià que en raó al procés de regalia, basat en l'usatge *Auctoritate et rogatu*, contra tots els implicats en l'oposició a la captura de Granollacs un any abans —el propi interessat i el seu germà Antoni, el comanador Junyent, Lluís Boixadors, els doctors en drets Junyent i Sala, Joaquim Nicolau “y altres”— es faria execució en cadascuna de les seves persones i béns per valor de 3.200 lliures.²

A la cort, el Consell d'Aragó nomenà Galceran Armengol alcaid de Salses amb urgència, perquè “*aviéndose recogido el diputado militar y los inquietos que le siguen por allá cerca se podría temer no engañassen al que le tiene a cargo por su corta experiencia*” També amb celeritat va ser proveït el nou lloctinent duc de Maqueda, que entrà a Barcelona escortat per seixanta soldats fins aleshores allotjats al Rosselló, opció que fou preferible a la d'enviar soldats de Vargas, perquè “*no*

---

¹ A primers de maig don Alonso de Vargas posà a disposició del Justícia de les montanyes aragonès les tropes del seu exèrcit acantonades a Osca i Montsó per tal que es dirigissin “*hazia la raya de Cataluña, por donde andan los vandoleros*” (AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 352, doc. 82).

² Encara que més tard es parlà d'un montant total de 12.000 lliures (ACA, Cancelleria, 4761, n.i.). Sobre el valor i la gestió dels béns confiscats pel rei als revoltats aragonesos del 1591 i la seva redistribució posterior entre els fidels, vegeu P. SANZ, “*Notas sobre confiscaciones y mercedes durante 1592*”, a *Jornadas de Estudios sobre la “invasión de Aragón”...*, XXVII-XXVIII (1992), pp. 279-281.

causasse alguna alteración".³ A finals de maig, don Juan de Idiáquez, havia ordenat que les companyies procedents de Perpinyà "*que se vengan la buelta de Lérida a esperar por allí al nuevo virrey del Principado de Cataluña y hazer lo que les ordenare quando entre, porque los podrá ocupar en limpiar y asegurar la tierra*".⁴

En efecte, el mateix virrei duc de Maqueda sol·licità l'arribada de tres companyies des d'Aragó durant l'agost, després que 600 "hugonots" haguessin intentat ocupar Puigcerdà setmanes abans: amb elles pretenia segellar els passos fronterers "*a los que quisieren uyrse de la persecución general que se a de hazer de ladrones de toda esta tierra*", entre els quals hi devia comptar encara els partidaris de l'exdiputat Granollacs, als quals es barrejà deliberadament amb els delinqüents comuns.⁵ Part de les tropes de Vargas destinades a Itàlia, això sí, baixaren el curs de l'Ebre el 1593 per embarcar-se als Alfacs, i a Tortosa van cometre molts "*insultos y atropellos*", mentre altres 800 cavalls travessaven el Rosselló per adreçar-se a Carcassona.⁶ El polèmic Joan de Queralt informà a la cort com després de la sobtada mort del virrei havia fet —abans de prendre possessió del seu nou ofici de governador dels Comtats— "*con muy grande afición los ofícios que devia en ayudar a disponer los sucessos que aquy se han tenido*": des de Barcelona havia fet capturar un dels fugitius, Miquel Albert, "*el qual queda con guarda en la montanya [...], con un alguasil que pidí a don Henrique de Cardona, para que le lleven dentro de la villa de Puigcerdán*".⁷

Mantenint la seva política de forçada distensió, a mitjans d'agost del 1592 la Diputació prengué una determinació desconeguda durant els dos darrers triennis: consultar afers interns de la Diputació amb els doctors de l'Audiència.⁸ Però sobretot constituí una novetat el fet que la institució decidís finançar un contingent militar de 200 homes per a la persecució dels "lladres", com féu el 15 de gener del 1593.⁹ Aquesta cessió només pot explicar-se en un context de greu feblesa institucional i vint anys enrere hauria resultat injustificable: l'estiu del 1572, la Diputació s'havia plantejat la qüestió per primera vegada de forma directa i l'havia resolt a través d'un anomenat "Vot sobre la espulsió dels bandolers", després que el rei hagués insistit repetidament en la conveniència de la col·laboració de la Diputació en la lluita contra el delicte. Tots els consistorials, amb l'única excepció del diputat eclesíàstic, havien mostrat aleshores la seva opinió contrària a l'obligació de despesa per part de la Generalitat, basant-se principalment en una

³ ACA, Consell d'Aragó, lligall 266, docs. 76 i 31. Una vegada controlada la situació i rebutjada l'entrada dels partidaris de Pérez per la Vall de Tena, el Consell de Guerra decidí a finals de juliol que de l'exèrcit d'ocupació en restessin 4.500 soldats per a la guarda del regne —amb vint companyies d'infanteria i quatre de cavalleria només per al control de Saragossa, especialment de l'Aljaferia, l'arrabal i la Diputació—, amb la qual cosa es podria disposar d'altres 8.500 homes per a fer campanya al Llenguadoc (AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 354, doc. 102a).

⁴ AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 364, doc. 121.

⁵ AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 355, doc. 196.

⁶ D. FERNÁNDEZ, *Op. cit.*, p. 133; i M. PIDAL, *Op. cit.*, III, p. 248.

⁷ ACA, Consell d'Aragó, lligall 343, sf.

⁸ ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 157, ff. 1048-1069. La documentació coetània de la Diputació aragonesa reflecteix encara amb major cruïlla el sotmetiment del govern als ministres reials encarregats de la punició dels partidaris d'Antonio Pérez i les posicions polítiques del Justícia: només cal llegir els actes del 22 de febrer del 1592 pels quals els diputats foren obligats a entregar al doctor Miguel Lanz, encarregat a Saragossa de les perquisicions, tota la documentació generada per la Diputació d'ençà del primer de juny del 1591, amb l'obligació de jurar que no acultarien ni un paper (ADZ, *Registro de actos comunes de la Diputación del Reino*, 261, ff. 22-23v).

⁹ Per R. GARCÍA CÁRCEL "*es en la última década del siglo XVI cuando se observa una mayor colaboración entre los virreyes y las instituciones catalanas en la persecución del bandolerismo*" (*Historia de Cataluña...*, II, p. 66). Sobre el caràcter insòlit d'aquesta concessió, vegeu X. TORRES, *Els bandolers...*, p. 160.

consulta efectuada el 1565 als doctors del Reial Consell, en la qual aquells mateixos havien negat a la Diputació la possibilitat de despesa en el manteniment de l'ordre públic.¹⁰

El lloctinent aprofità ràpidament l'oferiment de la Diputació i s'ocupà de nomenar capità del contingent al mateix governador del Principat, don Enric de Cardona, a qui entregà instruccions precises a finals de maig. El lloctinent demanà al governador que executés els termes de l'acord signat amb la Diputació escrupulosament —“obviant tot gènere y spècie de scàndol, novedad y discussió”— i designà com a base d'operacions la Seu d'Urgell, amb la missió de controlar les fronteres a fi d'evitar que els lladres i bandolers cerquessin el tradicional refugi foixenc.¹¹ L'acció estiuenca del contingent obtingué segons sembla resultats positius: a finals d'any el lloctinent felicità eufòric Cardona, pel fet que, mercès a un control fronterer que impedia les seves incursions des de l'altra banda de la muga, “de present no's troba quadrilla de lladres en Cathalunya”.¹² El contingent fou després dissolt fins l'estiu del 1594, quan el lloctinent tornà a convocar-lo, aquesta vegada sota el comandament del baró d'Erill i Orcau, don Felip d'Erill, i en les mateixes condicions.¹³ Amb la consciència d'haver cedit en el terreny de l'ordre públic —també a Aragó la fi de les alteracions havia posat sota control reial la pre-existent Guarda del Regne—¹⁴ la Diputació demanà al virrei per primera vegada que, “desijant levar totes occasions de inquietut”, volgués permetre que “liberament puguen estar en ses cases, y en totes altres parts, los cavallers y altres qui per coses del General estan apartats”.¹⁵

¹⁰ ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 139, ff. 987v-991.

¹¹ El virrei demanà explícitament a Cardona que els seus soldats evitessin la comissió d'ultratges i mals a les posades i que paguessin preus justos i raonables sense prendre res (ACA, Cancelleria, 4761, ff. 240v-241).

¹² ACA, Cancelleria, 4763, n.i. Comanador de Biedma per l'orde de Santiago i veterà de la batalla de Lepanto, Enric de Cardona i Erill havia casat amb Violant Carrós el 1566, representant d'una altra de les primeres famílies del país, els Centelles. La seva cambra personal a Barcelona (una de les 33 que es podien comptabilitzar a casa seva) era presidida per un quadre de Crist portant la creu i dos retrats, del papa Sixte V i el de Felip II. Disposava de torres amb extenses propietats a Alella i Sant Cugat de Fonells, així com de cases a la Plaça del Vi i un “palatio propi” al Pla de Framenors de la ciutat de Girona. El seu testament, de l'estiu del 1601, ens mostra tant la seva connexió amb els jesuïtes com la seva afició musical, en cedir els seus instruments al prior de Santa Anna Jaume Castellar i al canonge barceloní Bernat Oliva, per al gaudi durant la vida d'aquells, en l'obligació que després siguin venuts a l'encant i els diners obtinguts repartits entre els pobres (AHPB, Joan Pareja, *Plec de testaments*, 1579-1608, lligall 10, s.f.; i Francesc Pedralbes, *Quatre plects d'inventaris de diversos anys*, lligalls 35 i 36, s.f.). Pertanyia a una branca dels Cardona emparentada amb els Requesens que havia ocupat la governació de Catalunya entre 1509 i 1602: don Enric fou el tercer membre de la dita nissaga (1593-1602) (P. MOLAS, “El món polític d'Antoni Agustín”, a *Jornades d'Història: Antoni Agustín...*, I, p. 34).

¹³ A la pràctica, però, sembla que finalment Erill no encapçalà els 200 soldats del General, sinó un contingent de cent homes pagats pel rei a través de la tresoreria catalana (ACA, Cancelleria, 4766, f. 251).

¹⁴ La comunicació reial d'aquesta decisió es féu amb total menyspreu de la Diputació aragonesa: “*Diputados, por experiencia hauréys visto [comunicà Felip II al consistori] que la guarda que esse Reyno ha tenido no sólo ha sido inútil para el effeto que se pretendió de perseguir foragidos y asegurar los caminos, pero aún las más vezes de impedimento para lo uno y lo otro. Y para que el fin se consiga y se eviten los daños, por ninguna vía se podrá hazer mejor que estando a mi disposición y a cargo de mis ministros, que tanto zelan al bien desse Reyno, la provisión de las plaças y el hazer acudir a los cabos y a la gente a las partes donde huviere mas necesidad*”. Felip II oblidà recordar que la Diputació continuaria finançant el contingent (ADZ, *Registro de actos comunes de la Diputación del Reino*, 261, s.f.). La Guarda havia estat constituïda a la dècada dels setanta “*en momentos de aguda actividad bandolera*” i la seva efectivitat no fou mai gaire notable segons X. GIL, *De las alteraciones a la estabilidad...*, pp. 40-41.

¹⁵ Davant l'ambigüitat de la resposta, a finals de gener el consistori i la mateixa divuitena que havia tractat l'afer dels “lladres” van decidir enviar una ambaixada a la cort pregant pels cavallers exiliats, a fi de “poder dits cavallers y altres tornar y estar liberament en ses cases” (ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 157, ff. 1148-1161v).

La repressió institucional: la supressió dels capítols conflictius del nou redreç

A exemple d'Aragó, on l'anomenat “reparo” de la Diputació immediatament i les Corts de Tarassona del 1592 després, limitaren estrictament les reunions dels braços i universitats,¹⁶ la reacció reial a Catalunya en l'àmbit institucional s'adreçà a escapar les Juntes de Braços i els seus lligams amb les comissions reduïdes. Les Divuitenes no foren abolides fins després de la revolució del 1640, però la monarquia, d'ençà del 1593, confià l'elecció dels seus membres al consistori i no a les Juntes de Braços. Aquesta determinant transformació dóna peu a parlar de dues èpoques en la història de les Divuitenes. Durant la “segona època” (1593-1652), el nivell de participació va disminuir a causa de les menors oportunitats d'influència damunt les decisions que prendrien diputats i oïdors, els quals (al contrari d'allò que fou característic del període anterior) les controlaren del tot. Aquella solució reial del 1593 tindria, però, involuntàries però no menys perilloses conseqüències per a la monarquia: tallar la dependència del consistori envers els estaments també significà que quan l'atarzar —o la manipulació— de l'extracció donessin com a resultat l'elecció de persones radicalment oposades a les aspiracions de la monarquia, el consistori resultaria absolutament irreductible, com s'esdevindria el 1638, sota el comandament entre d'altres del nebot d'un dels principals partidaris de Granollacs gairebé cinquanta anys abans.

El lloctinent Manrique de Lara, després de gairebé dos anys de govern, definí els catalans com “gente tan libre que no ay sufrir la silla de la justizia y en otras remuneraciones y gracias ay aqui tan poco en qué darles sabor y perdonarles de fazinerosos”. En conseqüència, ja pel setembre del 1587, havia previngut al rei dels “escándalos, desbergüenças, sediziones, oposiciones a la justizia, pesadumbres y embaxadas continas a vuestra magestad, desperdiçios del dinero de la Generalidad y otros ynnumerables ynconvenientes que a de aber con el nuevo redreço”.¹⁷ El Consell d'Aragó censurà també l'estiu del 1591 els seus efectes, perquè les divuitenes pretenien que “lo que ellos ordenaren y declararen han de seguir y executar los diputados y aún pretenden que ha de ser ley que los del Real Consejo están obligados a guardar”. En definitiva, criticà el fet que els membres dels estaments haguessin aplicat el nou redreç “haziéndose juezes supremos del governador, no siéndoles licito ni permitido en caso de semejantes pretendidas contrafacciones más que instar con suplicaciones delante dela Real Audiencia o del governador la revocación o reparo de aquella”. Acceptar aquella forma de procedir, “sería erigirse un tribunal más supremo que el de la Real Audiencia”.¹⁸ Per això, només cinc dies després de la sortida de Granollacs de Barcelona, misser Puig proposà “que el monarca mandasse sobreceher el nuevo redreço, que es la causa final de todas estas contentiones” —afirmà que “no será cosa nueva, pues el rey

¹⁶ P. SAVALL-S. PENÉN, *Fueros, Observancias...*, I, p. 437. Pel febrer del 1592 els diputats foren obligats a lliurar el registre d'*Actos Comunes de la Diputación* des del primer de juny fins al desembre del 1591, juntament amb la resta de documentació emesa o emprada aleshores pel consistori. Setmanes després el nou virrei filipí els retirà *de facto* la capacitat de convocar els braços (J.A. ARMILLAS-L. BLANCO, “La represión política del rey...”, pp. 253 i 255; i “Hacia la crisis aragonesa...”, p. 88). Aquests autors qualifiquen tot el procés de “ejercicio de una represión radical”, en contrast amb la visió beatífica de L. GONZÁLEZ ANTÓN qui atorga un caràcter molt “limitat” a la repressió reial de les alteracions (*Op. cit.*, p. 583).

¹⁷ El Consell d'Aragó havia debatut fins i tot (juny del 1588) la necessitat de retornar el redreç “con ocasión de averse impresso diferentemente de cómo está en el registro”, cosa que no arribà a fer-se (C. RIBA, *Op. cit.*, pp. 125-129 i 145).

¹⁸ ACA, Consell d'Aragó, lligall 1368, doc. 1-8.

cathólico con menos razones de las que oy tienen su magestad tomó a su mano toda la administración del General” — i la suspensió de la insaculació.¹⁹

Aquests llargs debats a Madrid i Barcelona es clogueren el 22 de febrer del 1593, data en la qual fou notificada finalment al Principat la suspensió dels capítols 7, 13 i 34 del nou redreç, doble la qual diputats i consellers “ne feren gran sentiment”.²⁰ El rei presentà la resolució com la més lleu entre les que hauria pogut prendre, perquè les “persones inquietes” que havien donat peu a aquells anys de crisi, eren de “tal manera ensenyorits de la Deputació que ya no tenien loc los bons y bé intencionats de dir son parer ab libertat, perquè ab gran tyrannia los feyen callar, apoderant-se ab tota violència y força de la administratió y govern della”. El dilema polític de la suspensió d’una legislació aprovada pel rei i els braços era resolt sense dificultat, “considerant axí mateix que aquella ley que per ella no sols no-s consegueix lo fi per al qual se statueexen y ordenen totes les leys, que és la pau y quietut pública, però encara resulta d’ella tot lo contrari, deixa d’èsser ley y no mereix tal nom, ni ésser guardada”. Diputats i oïdors foren comminats pel virrei a acceptar la suspensió, i a confirmar-ho amb la repetició d’un humiliant “sí, excel·lentíssim senyor, que obeïm”. Com a primer efecte, la suspensió del redreç obrí novament el concurs dels doctors de l’Audiència en el regiment de la Diputació.²¹ El regent Cordelles, el canceller Copons, els jutges Puig, Ubach i Castelló, i als assessors de la Diputació conjuntament van estudiar els seus efectes en l’administració del General, i a finals de maig la magistratura reial declarà novament transferides al consistori totes les atribucions que les divuitenes havien anat incorporant-se durant els darrers anys.²²

El tractament separat —esglaonat en el temps— de l’oposició política als regnes de la Corona d’Aragó durant l’ocàs del regnat de Felip II portà a solucions institucionals diferents, però no pas allunyades en el fons. L’ocupació militar d’Aragó fou seguida de les Corts de Tarassona (1592), les primeres, diguem-ne no generals de la Corona d’Aragó, a l’edat moderna. Els processos inquisitorials en marxa, així com els moviments de tropes coetanis foren les principals mesures preses per la monarquia a fi de pressionar els estaments aragonesos.²³ La solució institucional

¹⁹ El bisbe Jaume Cassador era de la mateixa opinió (ACA, Consell d’Aragó, 344, sf.).

²⁰ DACB, VI, pp. 446 i 451; i CMC, II, p. 80. El mateix 1593, després dels fets d’Aragó i Catalunya, encara Felip II hagué de fer front a les anomenades “alteraciones del Alentejo” portuguès, durant les quals a diverses ciutats es feren intenses pasquinades a favor del prior de Crato en les quals es cridà a un aixecament general contra el rei (F. BOUZA, “Corte es decepción. Don Juan de Silva, conde de Portoaegre”, a J. MARTÍNEZ MILLÁN (dir.). *La Corte de Felipe II...*, p. 484).

²¹ J.L. PALOS ha interpretat la suspensió com a “confirmación de la supremacía judicial y política de los ministros de la Audiencia” (“La Audiencia de Cataluña...”, p. 627), si bé hem vist que en la seva llarga gestació tingueren part prou important la lloctinència i el Consell d’Aragó.

²² ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 157, ff. 1174-1234.

²³ Felip II s’ocupà d’edificar i imposar una interpretació oficial i correcta de les alteracions aragoneses fent distribuir entre tots els assistents a les Corts de Tarassona, diversos exemplars de dos dels llibres dels *Annales* de Zurita i, entre altres, de les obres de Jerónimo de Blancas, Miguel de Molinos, Gerónimo Portales i micer Joan Bardaxí, el darrer fet imprimir pel Justícia i finançat per la Diputació el mateix 1591 (ADZ, *Registro de épocas del Reino de Aragón*, 442, s.f.; *Cuentas de las expensas menudas del Reino de Aragón*, 768, ff. 21-22). Contra els qui, com ara L. GONZÁLEZ ANTÓN, neguen importància a les reformes introduïdes a Tarassona, G. COLAS ha afirmat que “fueron tan graves que acabaron con el constitucionalismo aragonés de hecho y de derecho, aunque se mantuvieran las leyes e instituciones heredadas” (“Las revoluciones de 1591...”, p. 150). L. BLANCO ha dedicat en bona mesura la seva tesi doctoral a l’estudi de les Corts de Tarassona del 1592, amb una detallada valoració de les reformes introduïdes als furs (*La actuación parlamentaria de Aragón en el siglo XVI. Estructura y funcionamiento de las Cortes aragonesas*, Cortes de Aragón, Saragossa, 1996, pp. 151-188).

catalana fou, en canvi, la suspensió parcial del redreç sense convocatòria de Corts, tot i la petició dels estaments catalans.²⁴ La suspensió fou seguida, a més, per una explícita intervenció reial al procés intern d'insaculacions i extraccions, en els termes reclamats de feia anys pels elements més radicals de la magistratura catalana, concretament, d'un manament virregnal, "perquè no habilitassen certes persones si exien, perquè eren cridats per enemichs del rey o bandejats, y ja abans ne havien presentat altre als habilitadors, per a que no se insiculassen a nengú dels dits".²⁵ El duc de Maqueda insistí en què calia "*proveer algun remedio antes que sobreviniese la habilitación y extracción de los diputados*".²⁶ Foren també suspeses dues interpretacions fetes per les Divuitenes que limitaven les facultats dels oficials reials per concórrer a les insaculacions del General.²⁷ L'extracció del 1593 lògicament resultà prou accidentada i els alabarders de la guàrdia del virrei hagueren d'actuar per "impedir la molèstia y avalot popular que torbava la executió de dita extracció".

Tot i les precaucions preses pel govern reial a Catalunya, el nou consistori extret l'estiu del 1593 no es mostrà gens disposat a mantenir la línia del bisbe Cassador: encarregà a una vint-i-quatrena l'estudi dels inconvenients sorgits de la suspensió i comunicà al virrei que, "vent lo poc fruyt que fan los 200 hòmens asoldadats per la persecutió dels ladres y lo molt gasto que porten al General", en volien la dissolució. Pocs dies després de l'extracció el lloctinent duc de Maqueda s'apressà a comunicar al rei que "*acá ay diputados nuevos*" i de que "*no estoy tan saneado de los diputados que oy son, como de los que heran*".²⁸ Encara la insaculació del 1594 comportà nous incidents: aparegué fixada a les portes de la Diputació, "en forma de libel infamatori", una relació de les nou persones que —segons el bitllet— debien formar la novena d'insaculació²⁹ i la Diputació assenyalà com a responsables certs ministres reials.³⁰

La repressió personal: la sort dels membres del partit del diputat Granollacs

L'abril del 1592, un cop el govern barceloní decidí la sort del combat institucional, els partidaris de l'exdiputat "se apartaren y fugiren en continent". Segons explicaven els mateixos doctors del Reial Consell el 1602, "lo diputat en França y los adherents, uns en Itàlia y altres en les Illes, y

²⁴ El Consell d'Aragó s'inclinava per celebrar Corts generals a la Corona d'Aragó el 1578 i Chinchón va suggerir el bandeig de Catalunya de les persones més sospitoses d'oposició, a partir d'un llistat de la lloctinència. Altres proposaren el fondeig a la platja de Barcelona d'algunes galeres, amb dos o tres mil soldats "*para la reputación y autoridad [del rei], y que cessen otros inconvenientes que suelen atravesarse*" (X. GIL. "Atajar pesadumbres...", pp. 220-222).

²⁵ CMC, I, p. 155. Tanmateix, no sembla que tal intervenció es traduí en la inauguració d'un nou *Llibre de l'Ànima*, tal i com succeí el 1652 (vegeu J. RIERA SANS, "Documentació sobre insaculacions...", pp. 9-10; i E. SERRA, "Catalunya després del 1652: recompenses, censura i repressió", a *Pedralbes. Revista d'història moderna*, 17 (1997), p. 202).

²⁶ ACA, Consell d'Aragó, lligall 265, doc. 56.

²⁷ ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 153, ff. 1408v-1417v.

²⁸ AGS, *Consejo de Estado*, K 1708, f. 14.

²⁹ ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 158, ff. 192-207.

³⁰ "Públicament se imputa a certs ministres de sa magestat, senyaladament perquè un oficial real donà molts de dits bitllets" (ACA, Consell d'Aragó, lligall 265, doc. 55). Aquests precedents explicarien el capítol 37 de les Corts del 1599 sobre la no intrmissió d'oficials reials en les insaculacions de la Diputació, ciutat de Barcelona i Consolat de Mar (*Constitucions y altres drets...*, p. 157).

alguns foren presos y castigats”.³¹ Com és lògic, la repressió personal anà encaminada en primer lloc contra Joan Granollacs, a qui les torbacions deixaren en difícil situació, amb els seus béns executats per valor de dotze mil lliures, en el curs del procés de lloament de cort encetat contra ell a la Reial Audiència catalana. No fou fins el 1596 que l'exdiputat obtingué guiatge per residir als Comtats, encara que és possible que no en fes un ús immediat. Com veurem el seu paper durant les Corts del 1599 fou força actiu, però sembla que passà a partir del seu exili dilatades estades fora del país. El juliol del 1609, greument malalt, Joan Granollacs féu el seu segon i definitiu testament. Algunes de les seves deixes denoten els lligams d'amistat i relació creats pels anys de residència a Avinyó, sota tutela papal, després de la fugida barcelonina del 1592. A la ciutat pontifícia Granollacs va contraure segones núpcies amb la senyora Francesca de Fortiàs o Forciàs, de la relació amb la qual li sobrevisqueren cinc fills. L'estada avinyonesa fou, per tant, prou dilatada. Durant aquells anys, però, segons sembla amb ple afany de reconciliació amb la dinastia, és possible que Granollacs actués puntualment com a informador del Consell d'Estat, reprenent els serveis que l'havien portat a la cavalleria el 1585 i a través dels quals cercava la seva plena rehabilitació.³² Uns pocs dies abans de la fugida del 1592, tement per la seva vida, Granollacs havia acudit al notari per fer el seu primer testament. A un i altre els primers marmessors foren els seus germans, Jaume Bru i el seu fill Francesc, membres d'una nissaga d'importants banquers vigatans arrelats a Barcelona, amb la qual es trobava ja compromesa el 1609 una de les seves filles, Petronila, filla del seu primer matrimoni amb Petronila Peixau. Granollacs constituí hereu el seu fill Melcior, de vint anys, qui residia aleshores a la ciutat de Gènova. La dedicació comercial per tots els indrets de la Mediterrània continuà, doncs, en el seu fill.

La repressió afectà els partidaris més significats de les divuitenes i de la seva política. En el cas dels eclesiàstics, la vinculació del Tribunal del Breu³³ amb la seu de Girona —confirmada a les Corts del 1552—, deixà el bisbe i diputat eclesiàstic Jaume Cassador en una òptima situació per actuar amb eficàcia en la repressió dels clergues compromesos amb el partit de Granollacs, especialment, si tenim en compte que, a més, l'apel·lació posterior a la sentència de Cassador havia d'anar a raure a mans de l'arquebisbe de Tarragona Joan Terés.³⁴ S'encetaren processos contra misser Llorenç

³¹ DJP, I, pp. 463-468.

³² Una consulta del Consell d'Estat del maig del 1601 dona notícia de com un tal “Juan Granullacs”, anomenat “correspondiente en Francia”, havia escrit al secretari del duc de Feria per donar notícia del fet que les autoritats avinyoneses havien lliurat als ministres reials francesos alguns fugitius, refugiats a la ciutat (*Archivo Histórico Español...*, III, pp. 130-131). El paper dels darrers anys de Granollacs seria anàleg al que E. SERRA (“Els senyors bandolers...”, pp. 34-39) ha assenyalat recentment per al cas de Tomàs de Banyuls (intermediari en les relacions entre els líders de la Lligat al Lleuadoc i Felip II), Joan de Llupià o el de l'espia navarrès Sebastián de Arbizu, al servei del rei catòlic a Pau (C.J. CARNICER-J. MARCOS. *Sebastián de Arbizu, espia de Felipe II. La diplomacia secreta española y la intervención en Francia*, Nerea, Madrid, 1998, especialment, pp. 105-172). A tall comparatiu, vegeu les pàgines dedicades per J. GALLASTEGUI i F. IDOATE a l'organització de l'espionatge a l'entorn virregnal navarrès i les repercussions navarreses del afer Antonio Pérez (*Navarra a través...*, pp. 38-41; i *Esfuerzo bélico...*, pp. 205-209).

³³ “Sa jurisdicció és contra los eclesiàstichs y personas exemptas, y militars de qualsevol religió, encara que sian de Sant Iuan de Hierusalem, y altres que auran comesos delictes atroçosos no seran condignament castigats per sos ordinaris” (A. BOSCH, *Op. cit.*, p. 129). Vegeu J.M. MARQUÈS. “Tribunals peculiars eclesiàstico-civils de Catalunya: les Contencions i el Breu”, a *Primer Congrés d'Història Moderna...*, pp. 381-399 i J.-F. GALINIER-PALLEROLA. “La délinquance des ecclésiastiques catalans a l'époque moderne d'après les archives du Tribunal du Bref”, a *Annales du Midi. Revue de la France méridionale*, 104 (1992), pp. 43-67. Sobre les protestes presentades durant les Corts del 1599 contra la seva actuació, vegeu E. BELENGUER, “Un balance de las relaciones...”, p. 124.

³⁴ Sobre la repressió contra el clergat implicat a les alteracions aragoneses, encapçalada pel vicari general de l'arquebisbat, Pedro Revés, nebot de Miquel Servet i natural de Sixena, vegeu J.R. ROYO, *Op. cit.*, especialment les pp. 245-249.

Junyent, capellà a la seu de Barcelona, Jeroni Pau Garcés, canonge de Lleida, i Lluís Alentorn, cambrer de Sant Cugat, encara que tots ells “*se possaren en cobro*”. Garcés i Junyent apel·laren contra les citacions sense èxit davant del papa i foren segrestats els beneficis del canonge i la seva casa de Barcelona.³⁵ Lluís Alentorn oferí voluntàriament presentar-se davant del Tribunal.³⁶ Sobre els militars i ciutadans honrats exiliats resulta més difícil gaudir d’informació, començant per la quantificació del nombre d’exiliats. Especial menció mereix al respecte el cas de Perot Amat, qui aconseguí del seu cunyat, l’agustí Marc Antoni Camós —autor d’una important obra política— l’acolliment de l’orde. Amat féu testament pocs dies després del cop d’estat de l’abril del 1592, dipositant la seva confiança com a marmessors en familiars plenament lligats a la facció del diputat Granollacs, com ara Gispert de Guimerà o els cosins Fivaller. Segons sembla, tot seguit emprengué el camí de l’exili. Agustí Camós informà a finals d’agost del 1592 al notari possessor de les darreres voluntats d’Amat de la mort d’aquell, “*como un sancto*”, després de vuit dies de fulminant malaltia de “*calentura continua*”. Per a Camós, però, la causa profunda de la seva mort havia estat la desesperança de l’exili. Allò que li havia abreujat la vida havia estat el desengany derivat dels successos de la Diputació, que el sumiren en una fonda depressió: “*fue pasión de ánimo que el pobre no se podía alegrar, quanto más le consolava y le dava confianza de que todo se allanaría con prestesa, más llorava y más le atormentavan tristeza y malencolia*”.³⁷

Altres militars, membres de famílies encimbellades com ara Perot Tamarit i Salbà patiren igualment els efectes de l’exili, amb l’afegit d’una presó posterior. Durant la visita de la Diputació del 1600, els seus testimonis favorables recordaren com havia estat “*desterrat de sa casa y ha patit llarga presó y molts danys en persona y hazienda, per aver servit el General y procurat defensar los drets y autoritat y jurisdicció de aquell*”.³⁸ Alguns, però, no aconseguiren fugir a temps o foren detinguts camí de l’exili. Per això, tres mesos després de la fugida de Granollacs, els consellers de Barcelona exposaren al virrei que molta gent havia fugit sense que se’ls pogués considerar culpables, només per temor a la presó. Dos dels cavallers detinguts a les presons reials

³⁵ Fill d’adroguer barceloní i canonge de Lleida d’ençà del 1575, Jeroni Pau Garcés havia actuat com a síndic del Capítol de Lleida al Concili provincial del 1577 i un any després supervisà temporalment la construcció de la nova casa local de la Diputació. El 1579 aconseguí introduir-se a la vida política barcelonina, actuant com a síndic del Capítol i entre 1580-1582 desenvolupà aquest mateix ofici a Roma (vegeu una aproximació biogràfica més completa al meu treball “Dogmatitzadors de males doctrines...”, pp. 335-337). Abans de marxar-hi havia intervingut com a sots-delegat apostòlic amb plens poders per tal de pacificar un plet sorgit entre el Capítol de Vic i la mitra, però acabà essent excomunicat pel bisbe Pedro de Aragón, després que ho haguessin estat 16 dels 19 canonges vigatans (J. FERNÁNDEZ TERRICABRAS, *Felipe II y el clero secular...*, p. 337). El 1592 perdé el seu canonicat lleidatà en repressàlia pel seu suport a Granollacs, però els seus contactes a la Ciutat Eterna el serviren per guanyar el plet d’apel·lació a la Rota, derivat de la seva persecució per part del Tribunal del Breu. Morí el 1596, sense haver aconseguit la seva plena rehabilitació, deixant la seva herència al calceter barceloní Francesc Reyner (AHPB, Jaume Massaguer, *Plec d’inventaris, 1580-1583*, lligall 16, s.f.).

³⁶ ACA, Consell d’Aragó, lligalls 343 i 344, sf. El seu germà, el comanador de Sant Joan Miquel Alentorn aconseguí probablement l’exculpació en haver abandonat Barcelona en el moment culminant de la tensió —pel novembre del 1591— en ésser enviat pel Capítol de l’orde a la cort per tal de negociar sobre “les encomandas ocupen aragonesos” (AHPB, *Manual de deliberacions del Capítol provincial de l’orde de Sant Joan de Jerusalem, 1582-1609*, lligall 10, s.f.).

³⁷ AHPB, Joan Sala, *Plec de testaments de diversos anys*, lligall 27, s.f.). Diversos detalls de la missiva de Camós semblen avalar la possibilitat que Amat morís a Roma sota l’acolliment dels agustins, ciutat a on havia arribat procedent del seu inicial refugi francès a la sortida de Barcelona. El seu cos rebé sepultura definitiva lluny de Catalunya i revestit amb els hàbits de l’orde que l’havia vist morir. L’inventari fet durant les setmanes posteriors a l’òbit ens mostra el seu domicili al carrer dels Mercaders i la seva possessió de quatre cases a Caldes de Montbui, d’on tal vegada procedia la seva família. Entre els seus escassos llibres, figuraven significativament unes Constitucions de les Corts de Montsó del 1585 (AHPB, Joan Sala, *Manual d’inventaris, 1595-1607*, lligall 29, s.f.).

³⁸ ACA, Generalitat, *Visites del General*, 19, f. 6298.

—un d'ells Miquel Albert— moriren a causa de la seva insalubritat: com veurem tot seguit les situacions de presó equivalien sovint a una sentència de mort amb una dilatada tortura prèvia. En canvi, per als homes del bisbe Cassador les coses anaren molt diferent. Misser Jaume Pineda, per exemple, un dels homes clau en la decisió de suport del Consell de Cent a la captura del diputat Granollacs, ocupà molt aviat un lloc a l'Audiència.³⁹

Les presons catalanes de finals del Cinccents i els partidaris de Granollacs

Per entendre el sofriment al qual foren exposats els homes de l'exdiputat militar que no aconseguiren abandonar el país a temps, convé tenir presents les duríssimes condicions de vida a les presons catalanes del Cinccents. L'experiència d'aquests anys explica tal vegada el capítol 55 de les Corts del 1599 sobre millora de la presó a despeses del General, “de manera que les persones sien per custòdia, y no per emmaletir los presos ab les humitats y mals assentos que ara hi són”.⁴⁰ Durant les Corts del 1563-1564 la ciutat de Barcelona no dubtà a acusar el lloctinent don Hernando de Toledo d'haver utilitzat les penes de presó com a veritables condemnes a mort, sovint sense tenir en compte la durada ni la naturalesa de la sentència dels reus, fent-los “patir y morir [...] en los càrcers comuns de la present ciutat, axí en no voler-los expedir en llur justícia, com encara après de ésser estat determenat per los de la rota que fossen trets, y se li presentava lo albarà, no voler-lo fermar”.⁴¹ Durant aquelles Corts, els síndics del braç reial es preocuparen de demanar que les presons reials barcelonines fossin adobades i sobretot ampliades per resoldre la manca d'espai, encara que consideraren que la hisenda reial havia de carregar amb aquelles despeses i blocaren qualsevol aportació de la Diputació.⁴² Com a resultat d'aquest empeny, el monarca s'avingué a la promulgació de cinc capítols sobre el redreç de les presons i a la dispensa d'un millor tracte dels reclusos.⁴³

A Perpinyà la situació no devia ésser gaire diferent, si tenim en compte les mesures preses al nou redreç del govern municipal del 1573. Les presons locals eren molt escassament visitades pels oficials encarregats del seu control i els presos hi romanien molts mesos sense donar-los defenses.

³⁹ El jutge protegia desvergonyidament a principis del sis-cents un germà seu cap de quadrilla nyerro. Cas espectacular seria el de Miquel Salbà i Vallseca, partidari de Granollacs i assistent a 30 Juntes de Braços entre 1587 i 1593, que arribaria el 1621 a ocupar el càrrec de regent del Consell d'Arago. Durant el conflicte del 1602, Salbà es trobava ja a l'altra banda com a jutge de l'Audiència (Vegeu X. TORRES, *Nyerros i cadells...*, pp. 285 i 329, A. SIMON, *Cavallers i ciutadans...*, pp. 190-191; i J. ARRIETA, *El Consejo Supremo de la Corona...*, pp. 183 i 604).

⁴⁰ *Constitucions...* [1704], p. 455. El seu repàs deixa ben clara l'escassa aplicació real dels preceptes legals que protegien els carcerats (V. FERRO, *Op. cit.*, pp. 361-362).

⁴¹ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-71, f. 73; i *Registres de deliberacions*, II-72, f. 105v. J. SERRA assenyala que poques vegades la privació de llibertat s'emprava com a condemna i que, de fet, la introducció de les penes de presó no s'havia produït fins a l'adveniment de Carles I (“Presons i presoners mallorquins”, a E. SERRA-X. TORRES (dirs.), *Crisi institucional i canvi social...*, pp. 196-197).

⁴² AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-71, f. 151v; i *Cartes comunes originals*, X-44, f. 162. A Lleida, el Consell general lamentà igualment el 1566 la manca d'espai i l'obligació que tots els presoners haguessin de reunir-se en una sala (APL, *Llibre de Consells*, 431, f. 89v).

⁴³ Un procurador especial s'encarregaria d'anar a la presó cada dia al matí i la tarde per parlar amb l'anomenat “abat dels presos” —una mena de delegat representant— per informar-se sobre les necessitats jurídiques de defensa i contacte amb els advocats dels presos, així com de la seva salut. Es disposà, a més, que aquells carcellers o guardes que impedissin a un pres comunicar amb el seu advocat serien ells mateixos tancats per un període de vint dies a la mateixa estança del pres incomunicat (AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-71, s.f.).

El pes del fet militar a la vila feia a més que ben sovint els presos acabessin essent conduïts al castell, on els oficials de guerra no els servaven justícia.⁴⁴ Tot i el recurs a aquestes visites, però, les condicions de vida a les presons eren molt dures. Un dels presoners a la “torreta” barcelonina presentà greuge particular el 1599 per haver hagut de dormir “a mal recapte, en terra, sobre matalassos, essent lo lloch tan indecent y humit per la molta aygua que allí lansen los presos per lo servey que han menester, havent-hi molts en aquellas horas, y de malalts”.⁴⁵ L’amuntegament i la convivència permanent amb els malalts esdevenien elements secundaris amb l’arribada del cru hivern, quan el fred es convertia en principal enemic.⁴⁶

Si a l’àmbit urbà les presons eren escenari habitual de la mort, no cal dir que les masmorres presentaven a terra de baró condicions possiblement encara pitjors. Almenys, això és el que es dedueix de l’esfereïdor testimoni d’un tal Joan Muntanya, al qual el batlle de la Jonquera i procurador del vescomte de Rocabertí havia capturat i empresonat al llarg d’un mes durant el Nadal del 1592: un cop alliberat quan es demostrà que la seva captura havia estat injusta, les seqüeles del fred eren tan intenses que li foren apuntats els dos peus.⁴⁷ Les presons bisbals barcelonines no eren tampoc cap luxe. A finals del 1568 la ciutat comissionà el doctor en medicina Francesc Castelló per tal que hi anés a visitar un presoner tancat per ordre de la ciutat. L’examen mèdic realitzat per Castelló donà un resultat lamentable: el presoner era “en perill de sa vida per hurinar sanch y tant de altres malalties”, un fet agreujat per les lamentables condicions de reclusió. Visites com aquella van convèncer el govern barceloní de la conveniència de unir a l’ofici de carceller de la ciutat la condició de metge: el mateix Castelló en fou nomenat la tardor del 1570 i renovat el 1575.⁴⁸

Per tal d’alleugerir les extremes condicions d’insalubritat de les presons, els consellers barcelonins disposaren la tardor del 1570 que els presoners greument malalts podrien abandonar les presons reials per tal d’ésser atesos amb l’única condició d’oferir fermances. Però tot i aquesta mesura, no mancaren episodis de contagi general entre els presoners de les càrcers comunes de la ciutat: pel febrer del 1584 hagueren d’ésser traslladats a “altre loc no infecte”, en concret, el porxo alt sota la teulada de la casa dels depositadors del General, situat al costat de les presons.⁴⁹ D’altra banda, l’assistència mèdica no només anà adreçada als presoners amb malalties contagioses, sinó que es féu del tot necessària després de l’aplicació de l’habitual tortura judicial: durant les Corts del 1599, per exemple, el cirurgià Antoni Fort explicà com feia vint anys que assistia a les tortures dels

⁴⁴ S’establí aleshores que el governador dels Comtats encapçalaria la visita setmanal a les presons reials de la vila tots els dissabtes (ACP, *Llibre vert major*, 112 EDT 1, f. 302). Dos dels còsols de la ciutat, atemorits probablement per les condicions d’insalubritat, es negaren a finals del 1579 a acompanyar-lo i encara un tercer adduí estar “occupat en la Taula”(ADPO, *Llibres de totis*, 112 EDT 49, f. 31).

⁴⁵ Les Corts del 1599 i 1706 establiren que els militars i els gaudints no podrien ésser reclosos a les dependències anomenades “Mallorca”, “Judeca”, “Torreta”, “Guineus” i “Escarabats” (V. FERRO, *Op. cit.*, p. 362).

⁴⁶ ACA, Generalitat, 1099, f. 919.

⁴⁷ ACA, Cancelleria, 4763, f. 135v.

⁴⁸ AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-77, f. 101v; II-79, f. 94; i II-84, f. 68. A més, Barcelona disposava permanentment d’un metge de les presons retribuït amb cinc lliures anuals (*Ídem*, II-85, f. 36).

⁴⁹ ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 148, f. 671v. Encara així, moltes institucions —com ara la mateixa Diputació— habilitaran algun espai de la seva pròpia seu com a presons: és el cas, per exemple, de Caldes de Montbui, on les càrcers es troben a la mateixa casa del Consell (AHCM, *Acords municipals*, caixa 1, f. 142).

condemnat a mort amb salari de la treoreria reial, però que igualment servia sense salari en l'assistència als "pobres miserables de les presons reials".⁵⁰

L'emmalaltiment venia afavorit per la deficient alimentació dels presoners. La ciutat de Barcelona disposava —si més no d'ençà del 1563— d'un administrador del bací dels pobres de la presó, encarregat de paliar aquestes mancances. Les dificultats per finançar aquell servei obligaren Barcelona a demanar un privilegi reial, obtingut a primers del 1584, mitjançant el qual els administradors reberen llicència per demanar almoïna per tot el país. Per les mateixes dates es féu habitual la concessió per part del virrei de llicències d'exportació del Rosselló a Barcelona de diverses quantitats de forments, "per provisió dels pobres presos de dita presó".⁵¹ Els militars partidaris de Granollacs veieren relativament suavitzada la seva estada a la presó, en funció dels seus privilegis estamentals,⁵² encara que —a Catalunya com a València— no escaparen als abusos pecuniaris habituals dels oficials administradors de les presons "en prendre y exigir de aquells immoderades y excessives despeses y salaris",⁵³ així com als maltractes més habituals, com ara al de mantenir lligats els presoners.⁵⁴

La duresa d'aquestes condicions de reclusió obligà als presoners a aguditzar l'ingeni per procurar-se una ràpida fuga, en primer lloc, a través del suborn dels oficials encarregats de la custòdia.⁵⁵ Les notícies al respecte al llarg del darrer terç del Cinccents són realment nombroses: a finals del 1586, el lloctinent recriminarà als jurats gironins la fuga d'un important presoner de les presons reials de la ciutat acompanyat pel mateix carceller! Només durant el mateix any, es produí a Lleida una fuga massiva de tots els presoners de la ciutat i a Tortosa un escamot bandoler assaltà les presons reials, alliberà dos dels seus i assassinà el carceller del rei. Els tirotejos i les batalles campals entre guardes de les presons i assaltants sovintejaren: a primers del 1592, un grup d'homes de la Selva del Camp alliberà alguns presos "ab violència y mà armada" de les presons del castell de la vila, enfrontant-se al batlle "tirant-li en pedrenyal y nafrant-li gent de sa companyia".⁵⁶ La voluntat de reforçar la custòdia de les presons obligà alguns Consells municipals a afrontar importants despeses, com ara en el cas de la baronia de Montcada (1595), on el batlle demanà ajut financer a

⁵⁰ ACA, Cancelleria, 4882, f. 238v.

⁵¹ ACA, Cancelleria, 4712, ff. 5v i 121; i 4716, f. 49. L'estiu del 1594, el Consell reusenc estudià la qüestió de l'alimentació dels presos, després que les autoritats senyoriales es neguin a donar menjar als empresonats "y que los pressos pateixen" (AHCR, *Acords municipals*, 2/1/2/10, s.f.).

⁵² L'estament militar valencià denuncià el 1586 les deficiències de la cambra especial de la confraria de Sant Narcís habilitada com a presó dels cavallers i militars, "incòmoda, indecent y malsana, de manera que perilla molt la salut y vida de les persones militars" (ARV, Reial Cancelleria, *Corts per estaments*, 525, f. 33).

⁵³ ARV, Reial Cancelleria, *Corts per estaments*, 525, ff. 98v-101v.

⁵⁴ El 1599 el síndic cerveri demanà en Corts la prohibició als veguers de posar cadenes "ni grillots, ni fer altres vexacions als presos" (AHCC, *Registres de lletres*, 494, f. 12).

⁵⁵ No mancaren intents imaginatius com ara el que obligà Barcelona el 1598 al pagament d'un mestre de cases per l'ús de pedra, calç, gruix, sorra i jornals per a la reparació de la "instàntia de la enfermeria" de les presons reials de la ciutat "la qual los presos que estaven en lo corral de dits càrcers havien intentat foradar per a fugir y escapar d'ells" (ACA, Cancelleria, 4768, f. 133v). Altres intents foren menys discrets: el maig del 1562 es produí un motí a les presons reials barcelonines durant el qual "los presoners [...] isqueren del corral de dita presó ab gran fúria; y, essent defora, prengueren armes y nafraren algunes persones de males nafres, y tanbé dels presos ne mataren hu i'n nafraren molts, y no se'n pogué anar cap" (DGC, II, p. 123).

⁵⁶ ACA, Cancelleria, 4757, f. 124; 4755, ff. 105 i 153; i 4764, f. 170.

Barcelona en veure's obligat a mantenir una guarda nocturna permanent formada per quatre homes.⁵⁷

La problemàtica carcelària obligà els estaments el 1585 a proposar algunes mesures legislatives tendents a la millora de les condicions de vida dels presoners. Si d'una banda es refermà l'obligació d'aquells de pagar els drets acostumats al carceller es demanà infructuosament —davant l'oposició reial— als lloctinents, Reial Audiència, governador i qualsevol altre ordinari reial o baronal la possibilitat d'obligar a pagar per part dels presoners altres guardes que hi fossin afegides per major seguretat. Felip II sí es mostrà obert, en canvi, —per tal com no afectava a la seva hisenda— a refermar l'obligació (imposada a les Corts del 1520) que els acreeadors paguessin l'aliment a aquells presos pobres que haguessin estat reclosos per deutes civils, augmentant a més la quantitat prevista de dotze diners diaris per als nobles i vuit per als plebeus a un ral i divuit diners respectivament, per tal de fer front a la inflació.⁵⁸

Alguns dels partidaris de Granollacs foren inclosos en els habituals grups de galiots reclosos a les presons barcelonines a l'espera del seu embarcament, procedents no només de les sentències reials a Catalunya, sinó també almenys d'Aragó. A finals del 1592, per exemple, els diputats aragonesos entregaren al virrei català dos gitanos per fer-los remar a les galeres del rei en haver estat descoberts “*en hábito y habla de tales*”. Mesos enrere havien estat entregats també per part de les Diputació aragonesa altres sis gitanos capturats pel senyor d'Ayerbe i deu galiots més.⁵⁹ La condició de Catalunya com a reraguarda per a les guerres del rei es manifestà igualment en la disposició d'aquesta mà de rem per a les galeres de les esquadres de la mediterrània. A primers dels seixanta, el governador mirà de separar aquests galiots de la resta dels presoners —segurament per tal de preservar-ne la seva salut i disponibilitat— ocupant l'anomenada torre nova de la ciutat com a “presó dels galiots”, fet davant el qual la ciutat protestà enèrgicament.⁶⁰ Barcelona era ben conscient que els galiots eren sinònim de malaltia i que, trobant-se la torre nova en un entorn fortament poblat, “la infectió que dits galiots llansaran porà causar malalties y danys irreparables als circunvehins”.⁶¹ No sabem si la protesta de la ciutat fou fructífera, però el cert és que el 1580 els galiots eren a les presons comunes.

Pel gener d'aquell any, per exemple, hi trobem reclosos setanta-cinc galiots, procedents de Catalunya, Mallorca o enviats pels inquisidors del tribunal de Saragossa.⁶² Semblant acumulació

⁵⁷ AHCB, Consell de Cent, *Cartes comunes originals*, X-55, f. 71.

⁵⁸ S'establí, a més, que si en un termini de dos dies els presoners no havien rebut semblants dietes haurien d'ésser immediatament relaxats (AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-74, ff. 554v-555, 556v-557, 618v i 625).

⁵⁹ ADZ, *Cartas misivas de los diputados del Reino de Aragón*, 268, f. 43; i *Cuentas de las expensas menudas del Reino de Aragón*, 768, f. 36.

⁶⁰ Els consellers defensaren la titularitat de l'immoble com a “traste del baluart de migdie y tenir nosaltres y dita ciutat en ella artilleria y roïdes y munició” (AHCB, Consell de Cent, *Registres de lletres closes*, VI-56, f. 185).

⁶¹ Molts dels galiots arribats a Barcelona requerien cures intensives abans del seu embarcament: a finals del 1596, per exemple, el regent la tresoreria pagà 1.348 sous al cirurgià Jaume Alou “per la cura dels galiots” (ACA, Cancelleria, 4768, n.i.).

⁶² Per al cas Castellà, J.L. de las HERAS ha calculat que el 80% dels presoners ja condemnats eren a l'espera de servei a les galeres, un altre 5% del bandejament i un 4% de la pena capital. A finals del Cinccents comptabilitza 3.331 forçats condemnats a les galeres d'Espanya, xifra que suposava un 72% del total de remers, la resta es repartien entre els professionals o *buenas boyas* (7%) i els esclaus (20%) (*La justicia penal de los Austrias...*, pp. 279, 308 i 312). Sobre la generalització de les condemnes inquisitorials a galeres a partir del 1540, vegeu W. MONTER, *Op. cit.*, pp. 49-52 i

provocà unes condicions d'habitabilitat insostenibles, especialment a l'hivern, quan la humitat i el fred havien provocat "*grande enfermedad en estos forzados*". Els ministres reials a Catalunya Pere Bernat Codina i misser Martí Joan Franquesa informaren Madrid de les quantioses despeses mèdiques ocasionades a la hisenda reial i de les defuncions que es succeïen, no només entre els galiots sinó també entre els presos comuns, en trobar-se "*junctos y mezclados, por no haver lugares cómodos para dividir los unos de los otros, ni apartar los sanos de los enfermos*".⁶³ Semblants arguments esgarrifosos de barreja entre el perill d'insalubritat i costos per a la hisenda, el trobem repetit en l'entrega per part del regent la tresoreria misser Puig de trenta-dos galiots al capità de les galeres sicilianes ancorades al port barceloní l'estiu del 1592.⁶⁴ Com a mà de rem necessària per a la guerra, les autoritats reials a Catalunya foren obligades a invertir en la seva salut, a fi d'evitar la seva mort a les presons abans de l'embarcament. Així, quan a finals del 1593 el tresorer misser Puig es veié obligat a comprar-los roba i mantes en féu un càlcul estrictament econòmic-militar de les seves obligacions: "serie molt major lo dany si's morien de fret que lo que's aventura en vestir-los".⁶⁵ Encara les autoritats reials catalanes trobaren la manera de rendibilitzar la espera barcelonina dels galiots sans obligant-los a treballar a les drassanes barcelonines en aquelles feines no especialitzades que requerien d'una força humana important.⁶⁶

Les autoritats catalanes entregaven els galiots als capitans de les galeres, juntament amb la documentació processal que acreditava el seu temps de condemna. La seva arribada des dels tribunals locals comportava un lent procés que les Corts de Montsó del 1585 procuraren agilitzar. Els estaments acusaren aleshores el regent la tresoreria de diferir el procés fent que els condemnats "pateixen de moltes maneres en les presons" i proposaren —amb una ràpida acceptació reial— que fossin els ordinaris dels llocs els encarregats de conduir-los fins a Barcelona.⁶⁷ En realitat, però, disposem de més testimonis sobre una suma i lògica diligència dels ministres reials a l'hora de reclamar els condemnats que no pas del contrari. Quan l'estiu del 1586 el batlle de Constantí es negà a entregar els galiots de les seves presons a un comissari reial especialment desplaçat a la vila,

---

381-383, amb una relació numèrica dels condemnats als tribunals inquisitorials de Saragossa, Barcelona, València, Navarra i Sicília, entre 1560 i 1640. El tribunal valencià del Sant Ofici establí un veritable negoci a finals del Cinccents a partir d'aquestes condemnes a galeres. Segons S. HALICZER, "*este comercio en las sentencias cortas habia llegado a estar tan regularizado que se habia establecido una tarifa aproximada de 300 ducados y la compra de un esclavo que ocupara el puesto en los remos a perpetuidad*" (Op. cit., p. 137).

⁶³ Codina i Franquesa suggeriren que els galiots fossin enviats a Cartagena, després que hagués estat impossible entregar-los a les galeres de Llevant arribades a port en haver estat rebutjades per infectes (AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 100, doc. 50).

⁶⁴ "Los dits galiots estan mal acomodats per lo corral ahon estan, en part ubaga y baixa, an molt gran perill de posar-se entre ells y los altres presos algunes malalties de contínua modorra, y poder-se morir allí quasi tots, y per rellevar la dita thesoreria de tants gastos com sosté per haver-los de mantenir" (ACA, Cancelleria, 4761, n.i.). El traspàs s'havia fet igualment amb la màxima urgència i pels mateixos motius l'estiu del 1584, quan els galiots foren entregats a les galeres genoveses de Doria, fent excepció a la norma general de no entregar remers a les galeres d'Itàlia, atès que les anomenades d'Espanya no s'esperava que fongessin a Barcelona per algun temps (AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 169, doc. 425).

⁶⁵ ACA, Cancelleria, 4765, f. 37v.

⁶⁶ La primavera del 1588 els dos caps d'esquadra dels cinquanta soldats al servei de les drassanes reials reberen l'encàrrec de conduir-hi escortats tots els dies feiners els galiots reclusos a les presons barcelonines per tal que col·laboressin en "varar y llansar en mar les galeres reals". Tots els vespres els galiots eren escortats de retorn a les presons i els seus moviments eren registrats pels comandaments militars en un llibre d'entrades i sortides (ACA, Cancelleria, 4758, ff. 176v-177). Seixanta anys abans, durant l'època de màxim esforç productiu a les drassanes del temps de Carles I, també els immigrants francesos havien estat obligats a treballar-hi (A. CASALS, *L'emperador i els catalans...*, p. 197).

⁶⁷ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-74, ff. 610, 623v i 624.

el lloctinent li recordà que una de les principals regalies consistia en que tots els condemnats a galeres a Catalunya fossin entregats als oficials reials.⁶⁸ Es tractava d'una mà d'obra escassa i d'extraordinari valor i per tant cal sospitar que una part important de les condemnes mancaren de les mínimes garanties jurídiques.⁶⁹ La voracitat de les autoritats reials al respecte arribà al punt de condemnar menors d'edat a la pena de galeres. A finals de 1595 el comptador reial de les galeres de Gènova es negà a admetre l'embarcament d'un dels galiots entregats a Barcelona —condemnat pel Reial Consell de Mallorca per tres anys—, “attès que és molt minyó, que no té sinó dotze anys, y inútil per a fer dit exercici de remar en dites galeres”.⁷⁰

Quadre 53.

Algunes entregues de galiots de les presons barcelonines a les esquadres arribades a Barcelona (1586-1594)

<i>Data</i>	<i>Nombre</i>	<i>Destinació</i>
3/5/1586	65	Esquadra de Gènova
18/6/1587	56	Esquadra de Gènova
1/8/1587	69	Esquadra de Nàpols
5/9/1587	39	Esquadra de Gènova
29/12/1587	33	Esquadra de Gènova
10/7/1592	32	Esquadra de Sicília
13/9/1592	23	Esquadra de Sicília
18/9/1592	34	Esquadra de Sicília
10/9/1594	6	Esquadra de Sicília

La llarga negociació del perdó

Des del 1592 cavallers gens sospitosos demanaren la mediació dels consellers en la petició al rei d'una solució per als implicats. Com hem vist l'any 1593 fou el mateix consistori qui ho féu: volgué enviar Bernat Boxadors, per tal de suplicar a Felip II que fes algun “asiento sobre del negosi de la absència del senyor diputat militar y cavallers”.⁷¹ Però, el Consell d'Aragó era aleshores de l'opinió de no suspendre cap dels processos encetats contra els empresonats i de no perdonar cap dels fugitius: “*importa tenerlos suspensos y de tal manera endrenados que entendiendo se les puede apretar sus procesos [vagin] con el tiento que es razón y diferentemente de lo que hasta aquí han andado*”. Ara bé, tampoc era convenient “*tenerlos desesperados de la clemencia de vuestra magestad, para que no vengan a tomar consejos con que se acabasen de perder*”. D'aquí la ràpida concessió virregnal d'alguns guiatges de durada incerta. El fet de concedir guiatges i no atorgar un perdó definitiu tenia una altra virtualitat, “*porque si alguno dellos estuviere inseculado para diputado o oydor, pues ternán los procesos de regalia en pie, para estorvarles el concurrir o*

⁶⁸ ACA, Cancelleria, 4757, f. 110v.

⁶⁹ Al mateix terme de Constantí, el 1588, un condemnat a galeres per temps de quinze anys per part del procurador reial al Camp de Tarragona, apelà a la lloctinència i el jutge es negà a entregar a Barcelona còpia del procés i de l'enquesta feta contra aquell (ACA, Cancelleria, 4759, n.i.).

⁷⁰ ACA, Cancelleria, 4764, f. 29.

⁷¹ Demanaren als consellers que enviessin també algun ambaixador a la cort (DACB, VI, pp. 429-430, 434, 444-450).

sortear en dichos officios, porque no conviene que siendo tan frescas las llagas se les encomiende a los tales el gobierno de aquella casa por ahora".⁷² La ciutat agrai els guiatges, però insistí en una solució per als "altros cavallers que estaven absents y presos", i demanà al virrei el sobreseïment de totes les causes.⁷³

A mitjans de novembre del 1593 foren publicades diverses sentències contra els inculpats. Alguns dels que foren condemnats a galeres o bandeig no podien complir les penes a conseqüència de la seva edat o les malalties que arrossegaven.⁷⁴ La persecució del mateix Granollacs i d'alguns dels seus partidaris continuava.⁷⁵ Quan pel maig del 1594 el virrei féu publicar algunes crides contra "bandolers", el consistori protestà per la barreja feta de "molts lladres, persones infames, ab persones honrades, per sa condició, estament, quals són entre altres Antoni Granollachs, micer Llorenç Junyent y Joan Granollachs, intitulat lo cavaller olim diputat de Catalunya, de que no resulta sinó menyspreu dels oficials de la Diputació y en effecte sols pareix que se tingue respecte a voler desautoritzar aquella casa".⁷⁶ Es tractà, en definitiva, d'un exemple patent de la voluntat reial de ficar en un mateix sac oposició política i "bandolerisme". A finals de juliol, i a pesar de les peticions en contrari de la Diputació, el lloctinent ordenà l'entrega a les galeres reials dels partidaris de Granollacs condemnats al rem que encara esperaven el seu destí a les presons de la capital.⁷⁷ Entretant, la ciutat de Barcelona continuà les seves gestions el 1594 enviant Joan Sala a la cort, per insistir de nou en la petició de Corts i en una solució per la qüestió dels exiliats.⁷⁸ El camí de la negociació, però, fou llarg i s'hagué d'esperar a finals de febrer del 1595 per a que el monarca autoritzés el virrei a "guiar, remitir y perdonar a todos o a los que les pareciera la culpa que tuvieren".⁷⁹ El lloctinent duc de Maqueda oferí aleshores noves mesures de gràcia, però, encara no de caràcter general. En un gest que sens dubte seria molt positivament valorat per amplis sectors de les classes dirigents catalanes, a finals de juny del 1594 el marquès d'Aitona nomenà "per eixir de mal" i obtingué la remissió d'un dels encartats en els processos contra Granollacs, Joan Burguès i de So.⁸⁰

⁷² "Que en todas maneras lo impida y estorve hasta desguiarles si ellos quiziessen porfiar de querer concurrir en dichos officios". L'advocat fiscal de l'Audiència hauria d'intervenir en l'habilitació per posar-los "estas excepciones y deffectos" (ACA, Consell d'Aragó, lligall 265, doc. 54).

⁷³ El virrei va contestar que era "menester que-s fasse justitia" (DACB, VI, p. 468).

⁷⁴ Misser Exerrat —que havia passat per les presons reials el 1588—, "està baldat y tollit y és impossible sens gran perill de perdre la vida poder exir de Catalunya en ninguna manera, y que pendria per molt gran mercè lo desterro en sa torre, aont pogués acabar sos dies". Masseguer, condemnat a galeres, "estave manco de braços y maltractat y ab altres impediments que sa excel·lència sabia, que era també impossible poder complir ab sa condemnatíó anant en galera" (ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 158, ff. 69-73v).

⁷⁵ Tanmateix el nou redreç sovint ressuscitava —deien els diputats eclesiàstic i reial—: ja va "posar en prou conflicte a tota Catalunya, y [seria] molt just que-s fos oblidat tal orde de proceir" (ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 158, f. 142).

⁷⁶ ACA, Consell d'Aragó, lligall 265, doc. 55.

⁷⁷ DGC, III, p. 285. L'execució de les condemnes continuava tot i l'oposició de la Diputació. També els consellers demanaren sense èxit que no fossin portats a les galeres els menestrals Oliveres, Jornet i Massaguer (DACB, VI, pp. 491-492).

⁷⁸ AHCB, Consell de Cent, *Registres de lletres closes*, VI-68, ff. 44v i 48v.

⁷⁹ ACA, Consell d'Aragó, lligall 264, doc. 83.

⁸⁰ ACA, Cancelleria, 4720, s.f. Desgraciadament, el context internacional no ajudava a la superació dels malentesos: pel novembre del 1594, per exemple, hi havia a Pamplona forts rumors de la possibilitat que la capital navarresa fos atacada per les tropes d'Enric IV (F. IDOATE, *Op. cit.*, pp. 211 i 412).

Les gestions del legat barceloní a la cort s'intensificaren l'estiu del 1595, a través de llargues entrevistes amb el secretari Gassol i el regent Sans. A finals de setembre, Joan Sala aconseguí finalment privilegis de remissió expedits per la cancelleria aragonesa, a favor dels menestrals i artista Simó Jornet, Pere Oliveres i Jaume Massaguer, màxims responsables, segons Bruniquer, d'haver impedit la captura de Granollacs el 24 de maig del 1591.⁸¹ Això, però no fou suficient per al seu alliberament: atès que els capitans de les galeres no acostumaven a deixar anar la seva xusma sense una carta reial passada per Consell de Guerra. El legat barceloní es veié obligat aleshores a encetar un nou front negociador en defensa de la redempció dels galiots.⁸² En efecte, poques setmanes després els comandaments de les galeres d'Espanya es negaren a entregar-los i emprengueren la ruta de Gibraltar. A primers de gener del 1596 fou el mateix virrei duc de Maqueda qui s'adreçà al Consell de Guerra per tal de procurar el seu alliberament, un cop que l'estol en el qual servien havia tornat a fondejar a Barcelona i el seu capità havia tornat a negar l'alliberament dels tres condemnats.⁸³

Els perdons aplicats de forma particular no van acontentar pas a les autoritats catalanes i els consellers començaren a carregar asprament contra l'actitud dels aleshores totpoderosos jutges de l'Àudiència (1596): "ab los molts anys que ha no són visitats, tracten les coses de justícia de la manera que los dóna gust y llur voluntat los inclina, rompent privilegis y constitutions en notable dany de la dita ciutat y Principat".⁸⁴ Per les mateixes dates la Diputació començava a criticar obertament la decisió reial del 1593: "la suspensión que vuestra magestad mandó hazer fue contra constituciones de aquel reyno". I el Consell d'Aragó abonava el perdó i "si possible fuesse

⁸¹ DACB, VI, p. 526; ACA, Consell d'Aragó, lligall 265, doc. 75; i CMC, II, p. 109. Les remissions de Simó Jornet i Jaume Massaguer, datades el 25 de setembre del 1595 remarcaven la seva concessió "a supplicación de la ciudad de Barcelona" (AHCB, Consell de Cent, *Cartes comunes originals*, X-55, ff. 72 i 86; i ACA, Cancelleria, 4321, f. 214; i 4322, f. 47). Els germans Gaspar (cirurgià) i Jaume Massaguer (notari), als quals s'ha fet repetida menció en les pàgines d'aquest treball, el primer com a veritable líder popular i el segon com a repressaliat el 1592, es trobaven indirectament relacionats amb els negocis dels Granollacs a través del seu oncle Joan Alzina, un botiguer de draps que col·laborà especialment amb Bernardí Granollacs en la gestió d'arrendaments i botigues (AHPB, Jaume Massaguer, *Plec d'escriptures soltes*, 1588-1589, lligall 16, s.f.).

⁸² La petició fou entregada efectivament el 24 de setembre per Sala, però el Consell de Guerra detectà un error en el nom d'un dels galiots i demanà la confirmació novament al secretari Gassol (AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 447, docs. 156 i 157).

⁸³ AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 451, doc. 8. Maqueda exposà com havia demanat personalment al rei el seu perdó "por algunos respectos tocantes a su real servicio", en altres paraules, per contribuir a desfer tensions al Principat. Maqueda afirmà en la seva missiva al Consell que "esta ciudad lo dessea mucho y yo más". El cas de retenció il·lícita dels condemnats, no era pas excepcional (vegeu a tall d'exemple les polèmiques generades al respecte entre Diputació i lloctinència pel maig del 1552 i encara l'agost del 1600, a DGC, II, pp. 43-44; i III, p. 371, quan la Diputació aconseguí l'alliberament de més d'una dotzena de galiots a base de detenir a palau uns quals oficials de les galeres genoveses ancorades a port). Per això, el capítol 20 de les Corts del 1585 ja havia establert que els oficials reials a Catalunya haguessin de negociar amb les autoritats militars l'immediat alliberament dels galiots que haguessin acabat el seu temps de condemna, i arribat el cas, els facultà per retenir altres condemnats o els mateixos oficials militars fins a aconseguir l'entrega dels galiots. A més, s'establí que la Diputació vetllés per l'efectiu compliment d'aquestes gestions (*Constituciones y altres drets...*, pp. 462-463). Molts condemnats a galeres que havien completat la pena eren obligats a continuar remant, a canvi d'una misera retribució com a "forçats voluntaris" (F. BRAUDEL, *Op. cit.*, I, pp. 606-607). Si més no, en el cas del galiot Jornet sabem del seu definitiu alliberament anterior a l'estiu del 1597, atès que fou nomenat capità de les tropes llevades per la Diputació aquell any i el següent (E. SERRA RAMOS, *El virreinato del duque de Feria en Cataluña (1596-1602)*, Treball d'investigació, Facultat de Lletres, Universitat Autònoma de Barcelona, 1993, pp. 61 i 68).

⁸⁴ AHCB, Consell de Cent, *Registre de lletres closes*, VI-68, f. 111v. També en el cas valencià han estat assenyalades les deficiències en el control de la gestió dels jutges (T. CANET, "La Audiencia valenciana: estructura de poder y grupo de servicio", a *Tercer Congrés d'Història Moderna...*, 13-I (1993), p. 51); i pel conjunt de la Corona d'Aragó: *Ibidem*. "Procedimientos de control...", pp. 131-150.

abolir la memoria de estas cosas".⁸⁵ Pocs mesos abans d'expirar el seu mandat el consistori s'adreçà al rei per lamentar que al llarg dels tres anys anteriors no hagués estat possible aplicar una solució definitiva als buits legals que la suspensió del nou redreç havia provocat en la gestió de la Diputació. El bloqueig de tota iniciativa de reparació per part del duc de Maqueda els obligà a trametre una solemne ambaixada a la cort —que havia estat prudentment retinguda al llarg de molts mesos a Barcelona—, composta per l'abat de Ripoll Francesc de Pons, don Miquel de Requesens i de Cruïlles, i Miquel Sarrovira.⁸⁶

La qüestió de les encomandes de Sant Joan: una altra baula en la cadena de l'escissió d'interessos

Dos elements polítics de primera magnitud vingueren a afectar profundament la política catalana durant els dos darrers anys del regnat de Felip II. En primer lloc, l'esclat definitiu d'un problema llargament arrossegat, el de la facultat dels estrangers per ocupar les encomandes catalanes de l'orde de Sant Joan.⁸⁷ En segon lloc, les campanyes ofensives de les tropes d'Enric IV al Rosselló durant els estius del 1597 i 1598. Anem per parts. L'estiu del 1591 s'havia produït un primer revés per a les aspiracions catalanes de gaudir en propietat dels oficis santjoanistes de l'encomandes del Principat. Des de Malta, Jeroni Homedes informà la Diputació valenciana de com el papa havia concedit un breu contrari als interessos dels catalans, "*poniéndoles perpetuo silencio, de lo que están muy indignados y disen que quando más no puedan lo han de llevar por armas*". El mateix Homedes, però, considerà agosarades tals expressions, perquè "*no se puede creher que cristianos hagan semejante cosa*", però també "*quanto más que los Reynos de Valencia y Aragón no están tan disminuydos que qualquiera dellos no deffendería muy bien su parte*". El cert és que a finals de maig de l'any següent el nou castellà d'Amposta, fra don Martín Gómez, continuava sense haver pogut prendre possessió del seu ofici. De Malta estant s'adreçà a la Diputació valenciana, per demanar el seu suport en l'aplicació del breu papal, davant la feblesa de la Diputació aragonesa —un Regne aleshores ocupat per l'exèrcit reial de don Alonso de Vargas— "*pues no guardan los catalanes otra forma de juisio sino la fuerza, la qual, con la ajuda de Dios y nuestra justicia, y particularmente con el favor de vuestras señorías, esperamos no tendrá lugar*".⁸⁸

La qüestió s'arrossega sense solució fins a provocar un nou esclat encara amb major virulència entre 1595 i 1597.⁸⁹ La Diputació destacà aleshores un ambaixador a la cort, l'abat de Ripoll fra Francesc de Pons, i rebé l'inusual suport del Reial Consell i el virrei en les seves reivindicacions. El nunci papal, davant el reiterat incompliment del breu del 1591, havia decidit finalment posar

⁸⁵ ACA, Consell d'Aragó, lligall 265, docs. 115 i 120.

⁸⁶ ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 812, ff. 117v-119v.

⁸⁷ La importància del plet fou destacada ja per N. FELIU DE LA PENYA (*Op. cit.*, III, p. 219). L'octubre del 1548, trobem una ambaixada dels consistorials generals i altres cavallers al lloctinent "per a supplicar aguda provisió per remey als agravis se feyen als comanadors de Sanct Joan naturals del present Principat" (DGC, II, p. 33).

⁸⁸ ARV, Generalitat, *Lletres missives*, 1954, ff. 488v-489 i 516v-517.

⁸⁹ Vegeu l'esclat de la polèmica al si de la Diputació i l'activa posició del braç militar, als DGC, III, pp. 291-292.

interdicte a tot el Principat, un element que es revelà fortament cohesionador. A Madrid, el tresorer general de la Corona d'Aragó, comte de Chinchón negà la intervenció reial per tractar-se d'una causa apostòlica. Pons no dubtà a respondre que “axò fóra estat molt bé que de principi sa magestad no s'i fos interposat, mes que havent los adversaris obtingut ab carta de sa magestad lo breu ab que vuy se execute, que era rahó que sa magestad tingués la mà en que no-s fessen semblants agravis a ses regalies”. Atac a les seves regalies era per a l'ambaixador català el fet que el nunci hagués fet excomunicar tots els doctors i jutges de Consell Reial a Catalunya i fet interdicte general “ficant-los cartells en les portes de sa casa ab motiu que no ya ha siguritat en Catalunya”. Bona part de les crítiques dels catalans s'adreçaren a l'actuació parcial de la monarquia en avantatge de valencians i aragonesos i en perjudici dels interessos dels catalans. El rei dividí amb la seva política a Corona d'Aragó.

Un exemple d'aquest capteniment el trobem a principis del 1597, quan els consistorials de la Diputació demanaren al comte de Miranda que els ministres reials abandonessin llur actuació descaradament parcial en favor de les posicions dels cavallers valencians i aragonesos de l'orde de Sant Joan i que l'ambaixador reial a Roma, comte d'Olivares, actués amb neutralitat entre les parts, y no en contra del Principat, “*aunque se entienda esto no proceder de la mente de su magestad porque siéndole todas las partes vassallos igualmente no ha de querer sino que sea favorecida la justicia de la parte que la tuviere*”.⁹⁰ L'estiu del 1596, l'ambaixador del General enviat a Roma, Cristòfol Robuster, s'havia entrevistat amb el mateix Sant Pare, exposant els perniciosos efectes del breu apostòlic, “la confusió y inquietut en què estava tota Catalunya, y perill de seguir-se algun gran escàndol”. Sembla, però, que les seves gestions no havien obtingut una bona acollida i el nunci papal a la cort espanyola continuà amb els seus procediments.

Abans, l'abril del 1596, davant l'incompliment del breu, el nunci tornà a amonestar les autoritats implicades en la seva aplicació. Durant l'agost, foren públicament excomunicats diversos oficials oposats a l'ocupació d'encomandes per no catalans. Finalment, el 17 de febrer del 1597 el nunci ordenà a tot el clergat de les diòcesis catalanes que a les misses majors i celebracions dels oficis divins denunciessin públicament el següents “*rebeldes contumaces e inobedientes*”: el governador, el canceller, el regent la cancelleria, els setze jutges i doctors del Reial Consell, els diputats i oïdors dels triennis 1593 i 1596 —entre ells l'actiu abat de Poblet— i els seus assessors, així com tots els oficials de la Diputació del General residents a Barcelona. Igualment, diversos oficials reials ordinaris, municipals i notaris sobretot de les principals viles de l'orde a Catalunya: un total de vuitanta-nou encartats d'Ulldecona, Alcanar, Amposta, Gandesa, Pinell de Brai, Miravet, Benissanet, Batea, Vilalba dels Arcs, Casseres, Arnes, Bot i Tortosa, indrets de les comarques de la Terra Alta, el Montsià, la Ribera i el Baix Ebre. Tots ells haurien d'ésser declarats públicament com a excomunicats, fent sonar les campanes i sostenint a les mans espelmes encesos que serien després apagats en aigua, “*diziendo que así mueran sus ánimas en los infiernos como mueren aquellas candelas en el agua, y los presentes estuvieran digan amén*”. Si en el termini de deu dies

⁹⁰ ACA, Generalitat, V 247, s.f. En una missiva al rei de principis de febrer, el consistori demana al monarca que controli la parcialitat del comte d'Olivares “y mane al secretario de la embajada de vosa magestad que-s diu Ximenes, que és aragonès, que no se entremeta en dit negoci” (*idem, Lletres trameses*, 814, f. 163). Olivares havia estat de pas per Barcelona el 1582 dins el seguici de l'emperadriu i fou rebut amb tots els honors a la casa de la Diputació (DGC, III, p. 108).

els encartats no rectificaven, tot el clergat del país hauria d'avisar que en el termini d'altres sis dies tots “*se desistan y aparten de la participación, comunicación, familiaridad y servicio de los dichos denunciados y agravados, y no los sirvan, hablen ni conversen, ni den agua, ni lumbre, ni otras cosas necesarias*”. Aquells qui trenquessin les normes d'exclusió serien igualment caiguts en excomunicació.⁹¹

A mitjans de març del 1597, fou el totpoderós jutge i regent la tresoreria del Principat misser Josep Mur l'enviat a Madrid per mirar de convèncer Felip II i els seus ministres de la necessitat de la seva intervenció pacificadora davant del nunci papal a la cort. El Consell Reial es considerà greument perjudicat, tot i haver intentat actuar alhora en defensa de les regalies reials i guardant les constitucions de Catalunya, “*les quals tenen jurades y per la observança de aquelles oïda sentència d'excomunicació*”.⁹² Una setmana abans de l'anada de Mur, el consistori de la Diputació aprovà la tramesa d'una espectacular ambaixada formada per nou membres dels tres estaments. Les seves instruccions alertaven sobre el fet que l'execució dels procediments portats endavant pel nunci, a més dels “*scàndols y inquietuts grans que causarian a tota aquesta terra, y lo contento que'n rebrien sos veïns francesos, enemics de nostra religió christiana, ne resultarian infinits agravis y preiudici contra moltíssimes constitutions generals y altres leys de Cathalunya*”.⁹³ La insinuació de la proximitat francesa en plena campanya del 1597 no degué passar desapercebuda.

Podríem creure en la desacreditació de l'excomunicació com a arma comminatòria, si no fos per les conseqüències que es derivaren de l'aplicació de l'interdicte apostòlic. A finals de juny, els informadors de la Diputació a Tortosa lamentaven de “*lo atreviment que ha tingut un pare del monestir de Jesús y lo zel indiscret ab que ha volgut predicar y parlar del que no entén ni sap*”. Es tractà de prediques contra els excomunicats “*ditas en una iglésia cathedral en un púlpit y ab molt gran scàndol de tot lo poble*”. El bisbe de Tortosa i el guardià del monestir es negaren a intervenir de forma que fou la Diputació la que hagué de presentar una queixa davant del provincial dels jesuïtes. El mateix dia, l'oïdor militar informà la resta del consistori del seu èxit en les negociacions amb el Capítol i el bisbe de Tortosa per tal que impedissin les prèdiques contra els excomunicats. Aquests vivien en una situació de màxima tensió. Alguns dels predicadors citaven les paraules de les Sagrades Escripures segons les quals era preferible que morissin uns pocs per la salut de tot el poble, referint-se explícitament als excomunicats. D'aquesta forma, segons l'oïdor “*lo populacho tenia occassió y presa de púlpit per a encaminar-se contra de aquestos tants pobres publicats, que estigueren tot lo dia lo més amedrentats que pugar dir, perquè no sentian per los carrers sinó dir-los, ja passa lo socorrim de infern*”. Alguns clergues, però, havien sortit en defensa dels excomunicats de forma que el poble “*si bé no enfrenà la llengua, al menos enfrenà las mans*” (darrera de la predicació del jesuïta, segons els delegats de la Diputació, es trobaven algunes persones apartades del govern de la ciutat que pretenien avalotar el poble).

El compliment de les mesures d'aïllament previstes a l'interdicte fou notable fora de Tortosa. A Ulldesconca, les censures —deien els jurats— “*assí guarden y observen ab tanta rigor com si de fet*

⁹¹ ACA, Generalitat, V 246, s.f.; i V 247, s.f.

⁹² ACA, Cancelleria, 4764, f. 276v.

⁹³ ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 813, ff. 208-210.

fossen excomunicats y per tals los reputen y tracten”. La correspondència dels mesos posteriors mostra una duríssima divisió a la vila. Els jurats patien sobretot mirant de controlar el “vulgo” que “instigat dels capellans d’esta vila per sos interessos murmura de nosaltres”. El poble manté una actitud de persecució dels excomunicats, a qui responsabilitzà del manteniment de la situació i els “tenen tan oppresos y retirats que no són servits de exir de ses cases resellosos no execute lo vulgo en ells algunes cevisies [crueltat o duresa excessiva] segons que se han amenassat en dos occasions”. A principis de maig el rei ordenà als jurats l’acceptació del nomenament decretat pel gran mestre de Sant Joan a Malta de l’aragonès Juan de Lanuza com a comanador d’Ulldecona, però la Reial Audiència —en contestació oberta a les directrius reials— es negà a concedir els executorials acostumats al nou comanador nomenat. A finals de mes, Lanuza presentà als jurats d’Ulldecona cartes per duplicat ordenant la seva provisió en la encomanda, emeses pel rei i el Consell d’Aragó.

A principis de setembre, quan el nunci decretà el cessament de l’interdicte, els jurats d’Ulldecona mantenien la seva posició de bloqueig i suport als excomunicats, els quals havien patit “molts danys y desatemp”. Fins a aquell moment s’havien hagut de mantenir “recollits en ses cases, sens gosar eixir de aquelles, per lo que eren ultrajats y periudicats de la gent popular”. Els jurats d’Ulldecona demanaren sobretot al consistori de la Diputació “que no torne lo entredit, per lo que en aquest poble temen molt la excomunicació”. Les notícies exposades pels jurats d’Amposta al consistori van en la mateixa direcció. Fan arribar el cas de Joan Llopis qui, trobant-se jurat de la vila, s’havia negat a obeir als comanadors. Aquesta actitud li havia valgut l’excomunicació “y és tan pobre que a de ajudar a sos fills y muller sols en son jornal, y ara, per no voler-li-s acostar ningú, ni donar-li [...] a agut de vendre lo poc que tenia”. A Benissanet els jurats locals parlen també de “alguns treballs y henquietuts que lo vullgo mou als que per est negoci patexen”. El Consell d’Aragó informà també als jurats del nomenament de Francisco Coloma per a l’encomanda local i els llocs d’Arnes, Bot, Casseres i Prat de Comte. Els “publicats” d’Arnes, encaçats també, decidiren marxar finalment a Barcelona, amb l’esperança que “los oyran de confesió y’ls absoldran”.⁹⁴ Arreu, doncs, la censura eclesiàstica provocà una mena de revolta popular contra els privilegiats que gaudien dels ressorts del poder.

A finals de maig, en ple conflicte, l’oïdor militar Gaspar Segarra escriu des de Tortosa una carta al consistori força reveladora, en la qual es posa clarament de manifest la importància del plet en les relacions entre les institucions de la terra i Felip II.⁹⁵ Havia anat a Horta de Sant Joan per mirar d’aturar la pressa de possessió de Coloma com a procurador. Els jurats de la vila havien agraït que l’oïdor els “donàs una scriptura ab que se’ls digués en què és dita lletra de sa magestad contra constitutions”. Segarra havia enviat cartes semblants a Gandesa i Batea “y altres viles que sempre an atès a la observansa de nostres lleys”. L’oïdor opinava que dita carta era, de fet, una falsificació. Era evident que no calia obeir-la, per contradir de forma tan expressa les constitutions, una argumentació que reprenia les del 1588 o 1592. Segarra acusà directament els “contraris del Consell d’Aragó” d’èsser els falsificadors, “perquè si sa magestad fa tals cartes acabosse lleys y

⁹⁴ ACA, Generalitat, V 247, s.f.

⁹⁵ Segarra, doctor en drets, havia estat assessor de la Diputació durant el trienni 1593-1596.

privilegis”.⁹⁶ La ciutat de Barcelona demanà la intercessió de l'arquebisbe de Tarragona Joan Terés, per posar fi a una situació mai vista de lletres i manaments reials “en violació y rompiment de diverses constitutions y capítols de Cort [...] ab termes tant extraordinaris y may acostumats que senyalen la total destrucció de tot lo Regne”.⁹⁷

Però les veus discrepants contra el Consell d'Aragó —i aquesta fou la novetat del conflicte— sorgiren també del mateix lloctinent català duc de Feria.⁹⁸ Al llarg dels mesos centrals del 1597 el virrei mantingué una activa correspondència amb Juan de Idiáquez defensant del tot la posició catalana. Feria exposà al monarca repetidament a través dels Consell d'Aragó i d'Estat “*la notoria ynjusticia que se hazia*”. No dubtà a criticar la forma del tot interessada en què actuaven alguns dels regents del Consell d'Aragó, que “*olvidándose de su officio de juezes se han reduzido a tratar este negocio como partes*”. A la vista de l'opinió del mateix lloctinent, podem afirmar que potser mai un conflicte polític havia suscitat una unanimitat tan important entre les institucions del rei i les de la terra al Principat, durant la qual el mateix lloctinent arriba a defensar la no execució de cartes reials, principal càrrec pel qual havien estat acusats i processats de regalia sis anys enrere Granollacs i els seus.

Feria lamentà especialment les mateixes cartes que Segarra havia criticat setmanes més tard, enviades directament pel Consell d'Aragó als governs municipals de la regió de l'Ebre afectada. A parer del lloctinent, aquest govern des de la cort resultava especialment danyós “*quebrantándose la constitución que más preçian, que es el tener presente (ya que no sea en persona a vuestra magestad) su autoridad real, y que el despacho no sea fuera de Cataluña, y derribado a queste fundamento, todas las demás Constituciones van por tierra*”. Feria es negà a col·laborar a l'execució de les cartes del Consell d'Aragó amb els mateixos arguments emprats fins aleshores per les institucions de la terra: “*dar el favor que en la carta se me manda no puede ser con la autoridad de la justícia, ni como ministro de vuestra magestad, pues yo ni el Consejo no podemos firmar cossa que sea contra la constitución jurada*”. En definitiva, a judici de Feria, els regents aragonesos i valencians del Consell d'Aragó només desitjaven “*rebolver esta provincia*”.⁹⁹ A partir de la tardor del 1597, en decaure les censure decretades pel nunci apostòlic a Madrid, la qüestió de les encomandes tornà a ventilar-se a Roma i la Diputació hi envià com a síndics Jaume Oliver de Boteller i misser Gaspar Segarra.¹⁰⁰ Els darrers mesos del regnat de Felip II a Catalunya

⁹⁶ ACA, Generalitat, V 245, s.f.

⁹⁷ AHCB, Consell de Cent, *Registres de lletres closes*, VI-69, f. 4. El correu enviat per la ciutat a la Cort trobava “tancada la porta de sa magestad, y no voler veurer y rebre ses lletres ni entendre les coses que per nostre descàrrech y officio tenim obligatió de representar y fer entendre a sa magestad, per lo bon govern, pau, quietut y sosiego de aquesta sua fidelíssima ciutat y Principat” (*Idem*, f. 18). Un repàs a la trajectòria política de l'arquebisbe Joan Terés i Borrull i al seu paper clau en el primer conflicte constitucional del regnat de Felip III —que el portarà a ocupar la lloctinència entre 1602 i 1603, després del cessament del duc de Feria—, a J. REGLÀ, *Els virreis...*, p. 103.

⁹⁸ Lorenzo Suárez de Figueroa, duc de Feria, fou nomenat virrei de Catalunya el novembre del 1596 i n'arribà procedent d'Itàlia a bord de les galeres de Filippo Dòria. Plançó de la casa dels Figueroa i fill d'una dama anglesa de la reina Maria I, havia actuat com a ambaixador del rei catòlic davant dels Estats generals del 1593 en defensa de la candidatura de la infanta Isabel Clara Eugènia al tron francès. Cessat a mitjans d'abril del 1602, passà a ocupar la lloctinència siciliana fins a la seva mort el 1607 (J. REGLÀ, *Els virreis...*, pp. 91-92; i E. SERRA RAMOS, *Op. cit.*, pp. 33-42).

⁹⁹ AGS, *Consejo de Estado*, lligalll 343, docs. 137 i 148-150.

¹⁰⁰ Les instruccions a ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 814, ff. 91-93. Sobre les protestes dels estaments presentades a les Corts del 1599 en forma de greuge, vegeu E. BELENGUER, “Un balance de las relaciones...”, pp. 125-126. El mateix autor ha analitzat la continuació de les gestions romanes sobre la qüestió al llarg dels primers anys del Siscent (“Pròleg: la Generalitat...”, p. XLII).

no deixaren, precisament, un regust agradable, encara que almenys serviren per enfortir les relacions entre els grups privilegiats i la lloctinència.

Les campanyes franceses contra el Rosselló del 1597-1598 i la mobilització del país

D'ençà del reconeixement internacional d'Enric IV com a rei de França amb la seva coronació a Chartres el 1594, el nou monarca no dubtà a obrir un front de conflicte d'ampli abast contra Felip II, en el qual la frontera dels Comtats ocupà un lloc important. N. Sales ha parlat fins i tot de "Guerra del Rosselló".¹⁰¹ A mitjans de febrer del 1595, el virrei duc de Maqueda fou informat pel general catòlic duc de Joyeuse de com Enric IV havia fet publicar a tots els llocs importants de la frontera una declaració formal de guerra entre "*estos dos reynos*".¹⁰² En resposta a aquella, un memorial del Consell d'Estat exposà el 1595 els procediments que calia seguir per part de la cancelleria reial catalana en cas d'armades del turc, guerra a França o fins i tot "*alteraciones de aquél Reyno por ocasión de los ereges y rebeldes*". El monarca s'adreçaria en primer lloc a través del Consell d'Aragó a l'arquebisbe de Tarragona, abats, prior i comanadors de Sant Joan i Capítols amb senyoria de vassalls, ordenant la mobilització de tots els seus homes hàbils per a la guerra. Una missiva en semblants termes es faria arribar al duc de Cardona, altres títols, barons i cavallers senyors de vassalls, així com a totes les universitats del país. A fi d'assegurar la cohesió en l'objectiu de la defensa, era prevista igualment la publicació d'un edicte de guerra a través del qual s'imposarien treves generals, "*para que durante el tiempo de la guerra no pueda haver bandos ni desafios*". En cas de tractar-se d'atac francès, tots els "*gascones, biarnezes, lemosines y otros qualesquier franceses*" residents a Catalunya serien obligats a presentar-se als caps de vegueria per obtenir una "bolleta" en la qual existiria constància del seu nom, lloc de residència i naturalesa del seu ofici —i el seu amo responsable— a més d'obligar-los a una aportació "*para la fábrica de las murallas*".¹⁰³

Els dos anys següents —els dels darrers moviments de la Lliga Catòlica a Provença i de la caiguda de l'estratègica Marsella, i encara de Tolosa de Llenguadoc, sota el control d'Enric IV— anaren farcits d'escaramusses de frontera, en les quals Tomàs de Banyuls tingué un paper protagonista. L'arrossegaments pels carrers de Narbona dels retrats del rei catòlic simbolitzen el desplaçament del camp de batalla vers el sud, afectant ja directament terra catalana.¹⁰⁴ A primers de març del 1597 les notícies encara empitjoraren, a partir d'una declaració del Parlament de Tolosa segons la

¹⁰¹ Hi dedica algunes pàgines al seu *Els segles de la decadència...*, pp. 93-99.

¹⁰² AGS, *Consejo de Estado*, lligall 342, doc. 238. F. CARRERAS CANDI fa repàs d'incursions hugonotes als Comtats el 1570, 1573, 1579, 1580, 1581 i 1591, encara que esdevenen de major entitat a partir del 1592 (*Geografia general...*, p. 1030). Sobre els antecedents de les lluites civils al Llenguadoc i Provença d'ençà de la mort d'Enric III el 1589, fins el 1596, vegeu la síntesi que n'ofereix F. BRAUDEL, *Op. cit.*, II, pp. 744-753. Recentment, E. SERRA ha analitzat l'impacte a Catalunya de l'intervencionisme filipí en la successió francesa, la gestació de la Lliga catòlica i la història llanguedociana de divisió i guerra civil entre 1590-1593 ("Els senyors bandolers...", pp. 31-33).

¹⁰³ Dita "bolleta" hauria d'ésser enregistrada al cap de la vegueria i tot francès que fos sorprès sense ella o sense haver-la registrat seria condemnat a galeres. A més, aquells que fossin sorpresos en possessió d'armes o passant a França serien condemnats sumàriament a mort (AGS, *Consejo de Estado*, lligall 342, núm. 279).

¹⁰⁴ Sobre l'entrega de Narbona a Enric IV el 1596, vegeu G. LARGUIER, *Op. cit.*, II, p. 532. Vegeu també una cronologia útil per al seguiment sintètic dels canvis de fortuna i poder dels dos bàndols enfrontats al Llenguadoc, a C. DELPRAT, *Op. cit.*, pp. 55-62.

qual es prohibí el trànsit fronterer de persones “so pena de ser castigados como a criminales de lesse magestad”. Els habituals contactes, doncs, restaven del tot prohibits, en el que semblava un avançament de l'esclat de la guerra oberta. El Parlament, s'encarregà com Enric IV dos anys abans, de fer publicar la seva declaració a tots els llocs de frontera amb les terres del rei catòlic. Tot i així, quan —a primers d'agost del 1597— arribaren a Barcelona les primeres notícies sobre escaramusses a la frontera, el lloctinent duc de Feria no semblà massa preocupat i mostrà el seu convenciment que només alguns robatoris de ramats.¹⁰⁵

Encara així, el 13 d'agost el lloctinent s'adreçà als cònsols de Vilafranca de Conflent i Perpinyà per alertar-los sobre els moviments de tropes a l'altra banda de les Corberes.¹⁰⁶ Quatre dies després foren els propis legats perpinyanencs els qui quantificaren en 14.000 infants i 4.000 cavalls la força militar francesa aplegada a Beziers, amb el propòsit de conquerir la vila capital dels Comtats, Elna i Clairà.¹⁰⁷ Al dia següent es conegué a Barcelona a través dels espies informadors l'arribada de nous efectius pels camins de Beziers i Carcassona, així com els massius desembarcaments de municions, tropa i artilleria de setge prop de Narbona.¹⁰⁸ La matinada del 19 es presentaren finalment davant les muralles de Perpinyà 6.000 infants i 1.500 soldats a cavall francesos, “estando la tierra con varia sospecha, aunque sin extraordinaria prevención de guerra”.¹⁰⁹ A Leucata i Salses 400 infants i 600 cavallers havien protagonitzat una escaramussa amb defenses de la vila. Segons la versió oficial dels fets, les tropes franceses havien esperat entrar a Perpinyà a través de la traïció d'elements estrangers a l'interior, però en certificar el fracàs de la conxorxa, havien optat per una política de saqueig sistemàtic del rerapaís.¹¹⁰ A Vilallonga de la Salanca havia estat cremat el campanari de l'església, després que s'hi haguessin fet fortes trenta-cinc persones, sense deixar sortir els defensors: en total “foren cremades ab gran inhumanitat sinquanta poc més o manco persones, entre homes, dones y crietures petites”.¹¹¹

Sembla que la mobilització feudal defensiva prevista el 1595 aplegà ràpidament a Perpinyà 1.800 homes de la vegueria gironina, 200 de l'abat d'Arles, 200 de la vegueria de Perpinyà, 300 de Besalú, 450 de la vescomtessa de Perelada, 100 de Ramon Xammar i 300 de la ciutat de Girona,

¹⁰⁵ AGS, *Consejo de Estado*, lligall 343, docs. 15 i 155. Sobre les campanyes del 1597 i 1598, analitzades a través de la documentació de les institucions catalanes, vegeu E. SERRA RAMOS, *Op. cit.*, pp. 59-65 i 66-69.

¹⁰⁶ ACA, Cancelleria, 4769, f. 14. Les primeres notícies a la Diputació, als DGC, III, pp. 305-307.

¹⁰⁷ Aquestes xifres venen avalades per la comunicació oficial de la invasió per part dels cònsols de Perpinyà feta la nit del 20 d'agost (AHCB, *Registres de deliberacions*, II-106, ff. 107v-110).

¹⁰⁸ AHCB, Consell de Cent, *Cartes comunes originals*, X-56, ff. 91 i 93.

¹⁰⁹ Una narració pormenoritzada dels fets a un fullet imprès titulat “*Relación de lo que passa en este Principado de Catalunya, sacada de una carta escrita en Barcelona para Castilla por Daniel Quertironi, cavallero italiano*” (ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 814, s.f.). Sobre el castell major de Perpinyà com a baluard defensiu i tota la vila com a presidi reial, vegeu A. BOSCH, *Op. cit.*, pp. 385-386.

¹¹⁰ Aquesta es l'opinió de l'autor del ms. 90 de la BMP, ff. 6-8.

¹¹¹ Segons certifica a principis de l'any següent l'oïdor militar tramès per la Diputació per inspeccionar els llocs de Ribesaltes, Sant Llorenç i Sant Hipòlit de la Salanca, Clairà, el pas del Grau i Sales. A Ribesaltes, l'oïdor fou informat pels mateixos vilatans de l'assassinat del batlle local i altres dos prohoms pels ocupants i del segrest d'altres set notables. A les viles de la Salanca, totes les esglésies foren saquejades i els francesos es preocuparen de cremar la casa de la guarda ordinària del General a Sant Llorenç. Als afores de Ribesaltes, l'oïdor trobà moltes de les cases amb les portes paredades a pedra i calç “y entré en aquelles per les finestres per temor als francesos” (ACA, Generalitat, *Visites del General*, 19, ff. 5943v-5958).

fins a totalitzar un total de prop de 4.000 infants i 200 cavallers.¹¹² El virrei duc de Feria marxà vers Girona el dia 21 amb el propòsit de passar a Figueres on restaria centralitzada l'organització de la mobilització militar. Quartironi —en una avaluació tal vegada exagerada— calculà en 6.000 homes els allistats als voltants de Barcelona i en altres 5.000 els aixecats a la mateixa capital catalana. D'acord amb els mecanismes tradicionals de la mobilització defensiva, s'esperava a més que els senyors de vassalls en proporcionessin uns 9.000 homes i que les vegueries n'aportessin fins a 30.000 més.¹¹³ La mobilització topà a Barcelona, però, amb la necessitat de proveïment d'armes i municions, així com amb els rezels del govern de la ciutat sobre els possibles moviments ofensius contra Catalunya de l'esquadra anglesa a la Mediterrània, segons l'exemple gadità del 1596 aconsellava tenir en compte.

La ciutat de Barcelona es convertí en la gran proveïdora de material de guerra i de suport financer a la defensa del país, un paper del qual la Diputació es mostrà una vegada més del tot allunyada. El mateix lloctinent li demanà un préstec de dos mil arcabussos i mil piques.¹¹⁴ La Diputació allistà en breu temps deu companyies que totalitzaren uns 2.000 soldats, però topà igualment amb la manca d'uns mil arcabussos i 600 piques, que també demanà a la ciutat.¹¹⁵ Fins i tot capitans i cavallers demenaren a la ciutat petos i celades, fos a través de la venda o el préstec. El Consell de Cent acceptà la demanda de la Diputació i ordenà la fabricació immediata de dos mil arcabussos dins la mateixa Catalunya. Constituï a més una Vint-i-quatre encarregada de seguir els esdeveniments, amb potestat per enviar-hi tropes, gastar i manllevar diners a censal, que prengué aviat la determinació d'enviar municions i queviures a Perpinyà —especialment una important partida de bacallà i tonyina carregada a Blanes— i crear cinc companyies de la ciutat dotades amb mil soldats “no admetent-hi ningun francès”.¹¹⁶

El 26 d'agost les primeres notícies sobre la retirada francesa crearen més confusió. Quan el “coronel de l'exèrcit del General de Catalunya”, don Frederic Meca arribà finalment a Perpinyà, només restaven ja al Rosselló algunes partides de francesos que sumaven escassament 600 homes.¹¹⁷ Si bé semblava necessària mantenir l'alerta, també calia evitar els inconvenients per als

¹¹² Segons sembla, encara sense conèixer les noves de la invasió, el lloctinent duc de Feria s'adreça el dia 20 als consells municipals de la Seu d'Urgell, Camprodon, Besalú, Ribes de Freser, Girona i Puigcerdà per tal que fessin avaluació immediata dels seus efectius humans i dels queviures i municions disponibles, així com als veguers dels mateixos llocs i el governador de Castellbò per tal que possessin en alerta els membres dels sometents i negociessin les formes de mobilització precises amb els respectius governs municipals (ACA, Cancelleria, 4765, n.i.).

¹¹³ Les ordres de mobilització de la lloctinència arribaran fins a Tortosa i Ulldecona (ACA, Cancelleria, 4769, f. 36v; i 4768, f. 97). Pel setembre el lloctinent optarà per quantificar els contingents que han de facilitar les principals universitats del país: coneixem els casos de Besalú (100), Girona (200), Tarragona (200), Tortosa (100), Figueres (300), Tàrraga (100) o Cervera (50) (*Ídem*, 4769, ff. 19v-20 i 23v).

¹¹⁴ També el Consell gironí féu comprar a Milà el 1597 arcabussos, mosquets i puntes de ferro per a piques: bona part del material fou venut durant els mesos de campanya estival entre universitats de la mateixa vegueria i del Rosselló (J. CHÍA, *Bandos y bandoleros...*, III, pp. 539-540).

¹¹⁵ El 27 d'agost les tropes de la Generalitat continuaven a Barcelona davant la impossibilitat de proveir-se de municions (AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-106, ff. 111v-112).

¹¹⁶ AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-106, ff. 107v-110v.

¹¹⁷ Encara que el lloctinent insistí en la possibilitat que mil soldats de la Diputació restessin a la seva disposició al Castell major de la vila, el consistori s'hi negà afirmant que “avia fet lo que no podia fer”. Les topades entre el coronel Meca i les autoritats militars reials a Perpinyà no es feren esperar, quan aquell es negà a posar el seu sargent major sota les ordres reials i a dividir el seu contingent en dos. Pocs dies després de l'arribada a la vila, el consistori ordenà el llicenciament de la meitat de la tropa i poc després dels altres mil soldats, en comprovar que el lloctinent era a Girona i

Comtats d'una excessiva concentració de tropes vingudes d'arreu del país, amb els problemes d'abastiment que aquelles podien comportar, que "seria pijor guerra que la que l'enemic francès los porie fer". A més, a mitjans de setembre tornaren a fer-se insistents les notícies i els rumors a Barcelona sobre la possibilitat d'una reorganització i una segona entrada dels francesos als Comtats, així que la ciutat acceptà l'atorgament d'un préstec de 20.000 lliures a Perpinyà per a un termini de tres anys, per al qual la capital catalana es veié obligada a manllevar-ne dita quantitat a censal "perquè vuy la çitutat no està sobra de diners".¹¹⁸ L'esmentat paper central de Barcelona en el proveïment i el finançament de la guerra, no sembla del tot volgut, sinó derivat de les mancances de l'administració militar reial a Catalunya: així, quan la ciutat deliberà la lleva de les seves cinc companyies volgué deixar ben clar que ho feia sense cap obligació "per dita deffensa, com aquella toca a sa magestat" i pressupostà unes despeses de mobilització de set mil lliures —a les quals calgué acumular altres cinc mil a l'octubre—, per a les quals calgué un nou endeutament per la via del censal.

A l'hora de la veritat, però, sembla —encara que caldria una anàlisi més aprofundida de la documentació del Consell de Guerra— que l'arribada de tropes reials a Catalunya es limità a una sola companyia de 250 homes (Felip II n'havia promés l'arribada d'altres dues) que el 20 de setembre es trobava a prop de la frontera aragonesa.¹¹⁹ L'actuació dels comandaments militars reials i en especial del lloctinent de capità general als Comtats don Ferrando de Toledo fou agrament criticada per les autoritats consolars i els militars perpinyanencs, amb l'atribució de la "pèrdua se ha feta dels soldats més pràtics que lo rey tenia en lo castell de Perpinyà". Segons sembla, els francesos havien posat com a esquer a l'abast de la vila un ramat de moltons i alguns bous i vaques, i Toledo —caient de quatre grapes en la trampa— ordenà la sortida nocturna de 200 homes de Perpinyà per aprovisionar-s'hi de queviures: el resultat de la sortida fou del tot catastròfic, amb 163 morts i presoners —fets per les tropes franceses ocupants a prop d'Estagell—,¹²⁰ tirotejats a plaer des dels passos i trinxeres preparats a l'efecte. Aquella iniciativa havia dolgut de tal manera la vila que —segons els informants de la ciutat— en cas d'haver entrat de dia, el lloctinent de capità general hauria estat apedregat, "que avuy de gran matí anant per la vila no apar sinó un judici de plors per ser los morts los de més cassats y fills de la vila".¹²¹

El 22 de setembre, els militars perpinyanesos informaren el lloctinent d'una nova concentració de tropes a Monllau i Besiers i de la possibilitat que el mateix Enric IV hi acudís per encapçalar les tropes en una nova incursió als Comtats per Leucata, entrada que sembla haver-se produït novament al dia següent.¹²² L'allargament del conflicte esperonà la ciutat a demanar a la Diputació una participació més activa en la defensa dels Comtats, apelant en primer lloc a "lo

---

no pensava passar a la capital dels Comtats. Així, doncs, els homes de la Diputació mai no entraren combat (ACA, Generalitat, V 247; i *Lletres trameses*, 814, ff. 44-47).

¹¹⁸ AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-106, ff. 112v-113, 117v-118 i 120.

¹¹⁹ AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-106, ff. 121-123 i 125; i ACA, Cancelleria, 4767, n.i.

¹²⁰ Vila que havia estat saquejada pels francesos el 1570 (DGC, II, pp. 306-307).

¹²¹ AHCB, Consell de Cent, *Cartes comunes originals*, X-56, ff. 158 i 159.

¹²² ACA, Cancelleria, 4767, n.i.

torp y dany dit General ne pot rebre”.¹²³ Els temors del govern barceloní sobre la possibilitat de topades en tropes i vilatans, a més, es feren realitat al llarg del mes d’octubre, durant el qual degeneraren fins al punt d’arribar a un conat d’enfrontament directe entre les tropes barcelonines i perpinyaneses als carrers de la capital dels Comtats, davant dels insults proferits per un vilatà contra el capità del contingent barceloní, fet davant del qual la capital catalana respongué a mitjans de novembre amb la dissolució del contingent —tot i la petició virregnal que fos enviat al Pallars i les valls d’Àneu i Aran, el nou front obert per les incursions franceses— i la suspensió del préstec acordat de 20.000 lliures, “pus no y ha tanta necessitat y la ciutat té menester los diners”.¹²⁴

En tot cas, la campanya del 1597 posà per primera vegada d’ençà del regnat de Felip II el front de combat entre les tropes del rei catòlic i les del rei cristianíssim a aquesta banda de la frontera. El pànic provocat a la plana rossellonesa pels saquejos i assassinats indiscriminats entre la població civil provocà, segons sembla, un procés d’abandonament del territori durant l’hivern i de recollida a la capital dels Comtats. Els canonges d’Elna —amb el bisbe absent— decidiren emportar-se les relíquies, l’or i la plata de la seva església amb la resta dels “adessos” i establir-se a Perpinyà. A primers de gener del 1598 el lloctinent considerà que comportaments com aquell només provocarien la “ruïna y destrucció de aquella y causaria gran ànimo al enemich francès de apoderar y fer-se fort en ella”.¹²⁵ El duc de Feria mantingué un estat d’alerta general, amb una estreta vigilància dels principals passos —inclòs el del Pertús— durant els primers mesos del 1598, convençut de la repressa de les hostilitats amb l’arribada de la primavera.¹²⁶ Semblà ben plausible, a més, que aquesta segona campanya ampliés els seus objectius a la plana empordanesa, la mateixa ciutat de Girona o fins i tot terres osonenques.¹²⁷

Després d’alguns rumors que apuntaven a un atac contra la Vall d’Aran a finals de febrer,¹²⁸ el primer atac seriós contra els Comtats es produí el 19 de març quan els francesos s’apoderaren del lloc i torre d’Òpol i fortificaren el castell de Salvaterra, al seu terme. Dies abans, havien entrat “destruint, devastant y cremant” les terres i llocs del Capcir, Formiguera i les cases de Puigbalador. Des d’aquestes bases, ocuparen durant els dies posteriors el lloc de Mosset, saquejaren la matinada

¹²³ L’encavalament dels debats sobre el grau de pressió de la fiscalitat de la Diputació a Perpinyà i l’aportació —insuficient o no— de la institució a la defensa de la vila durant les campanyes del 1597-1598, constituïran un moment important en l’agreujament de la separació mental entre els Comtats i el Principat, a parer de R. BES, *Op. cit.*, pp. 35-40.

¹²⁴ AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-106, ff. 143v, 145, 146v, 151-151v, 153, 158 i 160v. El lloctinent duc de Feria comunicà a mitjans de novembre al Consell d’Estat l’entrada dels francesos al Pallars, la seva tramesa de tropes i la seva escassa confiança en els defensors, gent “hordinària de la terra, mal armada y peor disciplinada”, encara que era del parer que l’atac seria breu i que l’arribada de la neu forçaria la retirada francesa (AGS, *Consejo de Estado*, 343, doc. 179).

¹²⁵ ACA, Cancelleria, 4769, f. 84. A finals del 1597, els cavallers perpinyanesos estimaven en 100.000 ducats els danys ocasionats pels francesos en les seves incursions als Comtats d’ençà del 1580 (R. BES, *Op. cit.*, p. 50).

¹²⁶ A la ciutat de Girona la població fou dividida en sis caps que eren instruïts cada vuit dies “disciplinant aquells per a la milítia” i el veguer gironí rebé instruccions virregnals de fer el mateix al seu territori, fent sortir tots els diumenges 200 homes per “habilitar-los com millor poreu”, preparant-los per a la defensa (ACA, Cancelleria, 4769, f. 98).

¹²⁷ El 24 d’abril del 1598 el lloctinent s’adreçà al veguer, els canonges i els cònsols de Vic per tal de demanar-los l’enderrocament dels molins i pellers dels afores de la ciutat, atès que les seves parets i tàpies podien servir com a parapet a l’enemic en cas de setge (ACA, Cancelleria, 4768, f. 107v).

¹²⁸ Sobre les campanyes del 1597-1598 a la Vall d’Aran, vegeu P. POUJADE, “La Vall d’Aran...”, pp. 148-151.

del 5 d'abril la vila d'Espira d'Agli i atacaren al dia següent la vila de Salses, d'on foren rebutjats com un ho havien estat any abans: es combaté casa per casa al centre de la vila, després que els francesos aconseguissin escalar les muralles de la vila.¹²⁹ Els cònsols perpinyanencs s'adreçaren repetidament a la Diputació durant els primers dies d'abril demanant ajut militar com a "protectors y conservadors que són de aquesta terra". Patèticament, es referiren als francesos com a l'"enemich qui sempre és estat esvellat en devorar y tragar-se tota aquesta terra".¹³⁰ Amb l'experiència de l'any anterior, la Diputació organitzà la seva mobilització particular amb l'objectiu clar de rebutjar la divisió del seu contingent i qualsevol mena de subordinació a les autoritats militars del rei.¹³¹

Els mecanismes de mobilització sota la direcció virregnal s'activaren novament, amb la demanda de tropes en primer lloc a Camprodon, Figueres, Girona i Besalú. Durant els primers dies d'abril, s'esperava a més l'obertura d'un segon front al Pallars, a través d'una possible entrada del vescomte de Sent Guironç —qui el 1579 havia assetjat Salardú comandant 3.000 homes—¹³² "ab gran número de gent", a través de la Vall d'Àneu o Andorra amb l'objectiu de prendre la Seu d'Urgell, possibilitat davant la qual foren mobilitzades la sots-vegueria de Talarn, la governació de Castellbò i el vicari general, Capítol i cònsols de la Seu d'Urgell i el bisbe de Solsona, amb requeriments especials i personals de col·laboració als vint-i-vuit senyors de vassalls principals de la frontera. Feria hi envià el governador del Principat per tal de dirigir-ne la defensa i amplià les peticions de mobilització a mitjans d'abril a Cervera, Balaguer, Tàrrega i Lleida.¹³³ Durant tot el mes d'abril petits contingents francesos seguiren una política constant d'expedicions de saqueig des de les seves noves bases. Per tal d'evitar que poguessin fer-se amb nous punts forts, el lloctinent duc de Feria s'adreçà als principals senyors de vassalls per tal que protegissin els seus castells.¹³⁴

La mobilització barcelonina, però sembla haver estat inferior a la de l'any anterior. Si la ciutat de Barcelona es mostrà desproveïda i rebutjà la possibilitat d'enviar tropes a Perpinyà (segurament arran dels enfrontaments de l'estiu anterior), la Diputació reduí el contingent de dos mil a mil homes. Les tropes enviades des de Castella, com l'any anterior, es limitaren a tres companyies que no arribaren a la frontera aragonesa fins a primer de maig.¹³⁵ Els francesos, entretant, mantenien la seva estratègia d'ocupació sistemàtica del Rosselló. El 14 de maig, uns 4.000 soldats francesos atacaren la vila d'Illa. Els sapadors aconseguiren fer volar una de les torres de la muralla i

¹²⁹ ACA, Cancelleria, 4769, f. 124v; DGC, III, pp. 312-314; i AHCB, Consell de Cent, *Cartes comunes originals*, X-57, ff. 27, 28 i 30.

¹³⁰ ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 814, ff. 191 i 221.

¹³¹ L'exèrcit del General fou finançat amb una paga mensual de 120 lliures per al seu cap, el donzell gironí, Rafael Lluís Terrades, 50 per als sis capitans i el sergent major, 30 per als alferis i 15 per als sergents. Els sis caps d'esquadra en què es dividí cada companyia ingressaren 10 lliures mensuals, 6 per als soldats de mosquet o pica, els pífanos y "atambós", els cavallers de les companyies, i els barbers i capellans auxiliars i, finalment, 5 per als soldats d'arcabús, els patges de rodella, "al qui porte la bandera per lo alferis dit abanderado", i els mossos dels cavallers (ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 814, ff. 230-232).

¹³² P. POUJADE, "La Vall d'Aran...", p. 148.

¹³³ ACA, Cancelleria, 4769, ff. 150, 165 i 168; 4768, n.i. i f. 102.

¹³⁴ S'adreçà a l'abat de Cuixà el 21 d'abril per demanar que els seus vassalls vigilessin estretament els forts dels Angles i Sant Pere dels Forcats, i al cabiscol i Col·legi de capellans de Puigcerdà per tal que defensessin de dia i de nit el castell de Bolquera "y los altres llochs que són de vostre col·legi" (ACA, Cancelleria, 4768, n.i. i ff. 105 i 106).

¹³⁵ En fa esment J. REGLÀ, *Felip II i Catalunya...*, pp. 96-97.

aconseguien fer penetrar uns cincents homes a través de la bretxa. La lluita casa per casa acabà, però, amb la victòria vilatana, no sense nombroses baixes per ambdues parts i la captura per part dels francesos de diversos caps militars reials.¹³⁶ La signatura de la Pau de Vervins significà un considerable alleujament per a les autoritats catalanes i, no cal dir-ho, per als habitants de la plana rossellonesa i la Cerdanya. El 12 de juny, poc abans de la signatura, els francesos es comprometeren a abandonar el castell d'Òpol i les altres conquestes rosselloneses en el termini de quinze dies. Per assegurar la seva reducció, però, Feria ordenà tallar les comunicacions entre el castell i el Lluçanès. Per segon any, les tropes de la Diputació arribaren tard. Els comandaments militars reials les dispersaren i les posaren sota comandament del lloctinent de capità general als Comtats, aprofitant la malaltia del seu coronel. Només unes hores després de la seva arribada, el lloctinent féu publicar, en aplicació de la pau concordada entre els dos monarques, una crida molt mal rebuda per les tropes senyoriales, vilatanes i del General allotjades als Comtats, per la qual s'obrien novament les fronteres a tots els francesos que volguessin entrar-hi i se'ls assegurava protecció.¹³⁷

El perdó general i la convocatòria de les Corts de Barcelona del 1599

No fou fins l'estiu del 1597, que el comte de Chinchón informà el vice-canceller d'un possible perdó general als implicats en les torbacions catalanes. El virrei duc de Feria —en qui les institucions de la terra havien trobat un ferm valedor en la qüestió de les encomandes de Sant Joan—¹³⁸ n'era contrari, perquè dubtava del penediment “*que ya que las manos se las tiene atadas al temor de la justicia, las lenguas tienen muy sueltas para ponerlas contra el ejercicio della*” i acusava especialment als advocats, “*quanto del que pecca al que es maestro y auctor de los demás, como es cosa cierta que dichos letrados lo fueron*”. Feria era del parer que en cas que es concedís finalment aquest perdó els missers Frederic Cornet i Tamarit, Llorenç Junyent —també comanador de Sant Joan—, Climent de Cardona i Pere Aillà haurien de restar-ne exceptuats, “*assí como suelen ser los domatizadores de malas doctrinas*”.¹³⁹ Tot i les precaucions recomanades pel lloctinent, a finals de setembre del 1597 les negociacions dels ambaixadors de la Diputació a Madrid semblaven progressar. Les seves converses amb els membres de l'anomenada *Junta Grande* anaven per bon camí: fins i tot aquells havien donat a entendre que el mateix Felip

¹³⁶ AHCB, Consell de Cent, *Cartes comunes originals*, X-57, f. 51.

¹³⁷ ACA, Generalitat, V 247, s.f. Fa més d'un segle A. BOFARULL aprecia la triple actitud poc compromesa que es posà de manifest durant la campanya del 1598, durant la qual, amb les negociacions per a la futura pau en marxa, ni existí un veritable interès en la conquesta permanent (francesos), ni en aixecar un exèrcit poderós (autoritats de la terra) ni a enviar els terços (govern reial) (*Op. cit.*, VII, p. 204).

¹³⁸ És segurament per l'esperança del perdó i en senyal d'agraïment a aquest suport en la qüestió de les encomandes, que caldrà emmarcar l'acceptació per part de la Diputació de la prorrogació inconstitucional del virregnat del duc de Feria un cop mort Felip II. Sobre la qüestió, vegeu E. BELENGUER, “Haz y envés de la Cataluña...”, pp. 119-120; i “Pròleg: la Generalitat...”, pp. XXVI-XXVII.

¹³⁹ X. TORRES considera Climent de Cardona, procurador de la duquessa de Cardona, com a fautor del bandoler Jaume Joan Carmeniú, el companyia del jutge de l'Audiència misser Josep Dalmau (*Nyerros i cadells...*, ff. 1512-1513). Frederic Cornet, lligat d'antuvi al Tribunal del Sant Ofici havia triat fer carrera dins els oficis de la Diputació després que les Corts del 1585 en declarassin la incompatibilitat. El 1597 reprengué la seva carrera inquisitorial i eclesiàstica amb prou èxit com per esdevenir inquisidor de València i Múrcia i morir el 1617 havent estat nomenat bisbe d'Elna (vegeu l'esboç biogràfic del meu treball “Dogmatizadors de males doctrines...”, pp. 293-297).

II havia donat instruccions primer al duc de Maqueda i després al mateix Feria en el sentit de tancar la polèmica. Els darrers mesos del vell monarca reclamaven reconciliació.¹⁴⁰

Després de sentir els arguments de la Diputació de boca dels seus ambaixadors, la *Junta Grande* —amb la presència del príncep— havia ordenat al Consell d'Aragó que posés fi a la qüestió “que aquexa era la voluntat de sa magestat”. Els ambaixadors de la Diputació entregaren a primers de gener del 1598, abans d'entrar en Consell, al comte de Chinchón, el vicecanceller i el regent Guadiola diversos memorials en demanda d'un perdó general.¹⁴¹ És possible que fos l'esmentat pols entre el lloctinent duc de Feria i el Consell d'Aragó —patent en la qüestió de les encomandes de Sant Joan— allò que acabà per paral·litzar la solució al llarg de gairebé tot l'any 1597. En previsió de la nova campanya militar a la frontera, el 1598 el braç militar proposà oferir als exiliats la participació en la defensa del Rosselló a canvi de la remissió.¹⁴² La Diputació, per la seva banda, havia acceptat l'any anterior la contribució a la defensa amb la paga de dos mil soldats, sota la condició explícita de la suspensió de les causes incoades contra el diputat i cavallers implicats.¹⁴³ Encara en aquesta situació de paràlisi es produí la mort de Felip II, després d'una dècada ominosa de contestació prou generalitzada al seu govern.¹⁴⁴

En un símbol pòstum de l'allunyament del rei prudent dels interessos polítics dels catalans, la notícia de la defunció del rei arribà a Barcelona precisament a través de les galeres genoveses. El 23 de setembre, la ciutat protagonitzà l'enèssim enfrontament amb els Dòria per la qüestió de la protocolària salutació marítima al port: en aquesta oportunitat, però, els consellers no trigaren a assabentar-se que la causa de la manca de salutació era el dol per la mort del rei, que encara no havia estat oficialment comunicada a la ciutat. La notícia havia arribat abans als aliats financers i estratègics representats per les galeres genoveses que als súbdits catalans del rei.¹⁴⁵ Setmanes després, el Consell d'Aragó considerava que “*los delictos de los culpados no son de calidad que*

¹⁴⁰ Sobre les juntes de la dècada dels noranta al govern filipí —una superestructura damunt els Consells del tradicional sistema polisinodial—, vegeu P. FERNÁNDEZ ALBALADEJO, *Fragmentos de monarquía...*, pp. 138-139, i sobretot D.M. SÁNCHEZ, *El deber de consejo en el Estado moderno. Las Juntas “ad hoc” en España (1474-1665)*, Ediciones Polifemo, Madrid, 1993, pp. 43-44 i 85.

¹⁴¹ ACA, Generalitat, V 247, s.f. És possible que la mateixa malaltia del rei en dificultés la negociació durant els mesos d'estiu del 1598. A finals de l'any anterior, trobem acompanyant l'agent de la Diputació en les seves gestions a la recerca del perdó dels cavallers exiliats a un insigne personatge de la noblesa catalana com ara don Enric de Blanes i Centelles (*Ídem, Lletres trameses*, 815, f. 94v).

¹⁴² DACB, VII, pp. 99-100. Un fora de la llei com ara Guerau de Cruïlles obtingué guiatge en reconeixement a la seva actuació militar als Comtats (ACA, Cancelleria, 4722, s.f.).

¹⁴³ N. SALES, *Els segles de la decadència...*, p. 98.

¹⁴⁴ F. BOUZA considera que al llarg de la dècada dels noranta del Cinccents “*se condensan, con inusitada violencia, las numerosas quejas que hasta ese momento se le habían ido haciendo al monarca*”; són anys de “*juicio general al rey y a su sistema de despacho y gobierno*” (“Felipe II: el ocaso del reinado. Madurez, crisis y juicio del gobierno de la Monarquía en la década de 1590”, a *Studia Historica. Historia Moderna*, 17 (1997), p. 5).

¹⁴⁵ Tanmateix, sembla que el dia 21 la notícia havia arribat a la Diputació “ab lretes de Madrid” (DGC, III, p. 319). La menció que quelcom més de cent anys després N. FELIU DE LA PENYA féu de la mort del rei constitueix una bona mostra de l'esperit català: ponderà les seves virtuts com a “*Séneca de España, el justo Trajano, el Católico Constantino, el justiciero Severo, el pío Teodosio*” i en especial la seva categoria de defensor de la fe, però acte seguit clogué els epítets amb una anotació ben contradictòria sobre les seves relacions amb els catalans: “*No refiero su Testamento, porque no se embió a Cataluña*” (*Op. cit.*, III, p. 222). El sermó predicat pel prior del convent dels carmelites descalços de Barcelona (un orde nova ben acomboïada per la dinastia) i imprès posteriorment, ponderà les virtuts del rei comparant-les a les de Salomó i féu una narració completa de la “santa mort” del monarca (A. ÀNGELES, *Sermón fúnebre que se predicó en la Yglesia Cathedral de Barcelona, en las honrras, o exequias de la S. C. R. M. del christianíssimo don Phelipe II, nuestro Rey y Señor por prden de los señores Consellers...*, Joan Amello, Barcelona, 1598).

merezcán pena de sangre”, afegint que feia més de sis anys que “hazen penitencia dellos” i que havien “vivido pacíficamente, aún hasta los que estaban retirados en Francia”. Posà en consideració del nou monarca “si será mejor que agora se publique o que haziéndoles desde luego la gracia quede la publicación para quando vuestra magestad llegare a aquella ciudad”. La mort del rei significà, a més, la immediata caiguda en desgràcia del comte de Chinchón, autèntic director com hem vist de la política de força aplicada per Felip II durant els seus darrers anys de govern a la Corona d’Aragó.¹⁴⁶

El Consell d’Aragó, un cop presa la decisió de celebrar Corts a Catalunya, considerà que “una sola persona puede embaraçar el curso de los negocios en Cortes”, per la qual cosa era convenient concedir el perdó.¹⁴⁷ Fou també aleshores que foren rehabilitats els aragonesos desinsaculats, retirats dels llocs públics de Saragossa els caps dels ajusticiats i els cartells infamants que recordaven la revolta del 1592. A Catalunya, és en aquest context a mig camí entre la recompensa als fidels i l’intent de tancar ferides que caldria situar la pluja de mercès del nou rei en aquelles Corts, si bé en la majoria dels casos la creació de noblesa recaigué en individus que ja pertranyien al braç militar. En parlarem més endavant. El nou monarca arribà a Barcelona a mitjans de maig del 1599 i els consells municipals més importants del país optaren per enviar representats a l’acte de jurament constitucional i per fer una petició conjunta per tal que convoqués a Corts als catalans.¹⁴⁸ A finals de maig, el vice-canceller comunicà a les institucions de la terra la bona disposició del monarca, encara que imposà —com era d’esperar— un criteri de celeritat motivat per la seva urgència en la convocatòria de les més productives Corts castellanès. D’aquesta forma, els primers oficials reials exigiren —i aconseguiren— l’escurçament de tots els terminis de convocatòria a fi que la celebració pogués començar vint dies després, fet que suscità un allau de dissentiments en iniciar-se les sessions: en cas contrari anirien primer a Castella per tornar-hi després, quelcom que pocs catalans degueren creure que pogués produir-se.¹⁴⁹

Interessava els estaments catalans, un comte-rei tan poc amatent a dedicar-los el temps que requerien els seus problemes?¹⁵⁰ El 1599 les presses del monarca per abandonar la ciutat obligaren a l’habilitació d’hores de discussió i tràmit parlamentari al final de cada jornada pràcticament des

¹⁴⁶ Començant per l’inici d’un procés de visita que fou saludat amb alegria especialment pels aragonesos i que provocà la sortida de la cort de Chinchón el 1600. La seva absolució posterior el 1602 el permeté únicament retenir l’ofici de tresorer general fins a la seva mort sis anys després, però sense una influència notable en afers de governació, en la qual fou substituït pel vice-canceller Covarrubias (S. FERNÁNDEZ CONTI, “La nobleza cortesana...”, pp. 264-270). La caiguda en desgràcia de Chinchón fou interpretada a Aragó com un senyal de reconciliació (J.A. ARMILLAS-J.A. SESMA, “Introducción”, a IBÁÑEZ DE AOYZ, L. *Op. cit.*, pp. 15-16).

¹⁴⁷ ACA, Consell d’Aragó, lligall 264, doc. 83.

¹⁴⁸ L’entrada reial a la ciutat i el jurament constitucional, als DGC, III, pp. 341-342 i 344-345.

¹⁴⁹ AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-108, f. 127v. A València, la celebració fou retardada fins el 1604 i la seva celebració es produí, com a Catalunya, emmig d’un “tarannà d’adveniment”. Una síntesi sobre la convocatòria a través del seguiment cronològic dels seus principals actes, a M.L. MUÑOZ, “1604: una cita del Regne amb la monarquia. Corts valencianes de Felipe III”, a *Estudis. Revista de historia moderna*, 25 (1999), pp. 111-141; i la legislació específica aprovada, a E. CISCAR, *Las Cortes valencianas de Felipe III...*, 211 pp.

¹⁵⁰ J.L. PALOS s’ha interrogat si “¿podia un home com Felip II tenir el cap prou ordenat per atendre simultàniament les petites minúcies jurisdiccionals plantejades per uns súbdits incapaces de comprendre els elevats destins d’una monarquia mundial?, per reconèixer en la seva mateixa resposta que “per la seva banda, les autoritats del Principat tenien motius fonamentals per dubtar dels avantatges de pertànyer a un imperi mundial que no tenia cap sentit ni responia a una realitat concreta per a ells i que, al capdavant, podia acabar comportant-los més esclavatges que beneficis” (*Catalunya a l’Imperi...*, pp. 34-35).

del primer dia. Tot i aquesta sol·licitud, tres setmanes després de l'inici de les sessions, el mateix Felip III —perduda la seva poca paciència—, no dubtà a respondre a una ambaixada que acudí a protestar per l'actuació de la tercera sala i certs desacords amb l'estament eclesiàstic al respecte, “os encargo os resolváys presto, pues sabéis mi voluntad que es concluir las Cortes para poderme yr de aquí”.¹⁵¹ Semblant resposta devia deixar ben satisfets els representants dels estaments: un comte de Barcelona que només pensava a marxar de la seva ciutat! Era clar que aquells no restarien de braços plegats: una setmana més tard, Perot de Tamarit, un dels principals homes de Granollacs posà dissentiment a tots els actes de la Cort fins que fos comunicat al rei a través d'una nova ambaixada que “si la Cort es deté no és culpa dels brassos, sinó de sos ministres”.¹⁵² Ja durant els primers dies de les Corts el braç militar havia analitzat la qüestió del ritme de treball de les sessions i va debatre possibles mesures a prendre per tal d'augmentar-lo. Es tractava, per exemple, d'evitar que cap cavaller s'acostés al taulell de l'escrivà del braç per tal d'examinar cap mena d'escriptura, sinó únicament per posar o llevar dissentiments. Calia evitar que ningú no passegés mentre el president proposava cap negoci o aquell era votat, fent seure tothom, “per lo que appar lo passejar més tractes de la llotja que de Corts”.

Al braç es discutí igualment la necessitat d'acabar amb les anomenades “llanternetes [que es suposava havien d'il·luminar l'enteniment dels membres dels braços per tal d'afavorir en tot moment els desigis del monarca], o per millor dir suborns, com los subornadors sien en la república christiana la cosa més perniciososa que pot haver, y lo subornar [...] appar més cosa e offici de corredors de orella que de persones zeloses del bé comú”. Les acusacions de mercadeig de vots anaren adreçades també contra determinats membres influents del braç, però sobretot contra els tractadors reials. La negociació d'aquests suborns constituí a parer de molts una de les causes principals de la lentitud del procés legislatiu. Davant l'actuació dels ministres del Reial Consell, no faltà qui demanà al braç militar que “los sie manat no entren ni isquen en lo present bras durant dites Corts per ara y altres Corts sdevenidores, y axí tindrà bon succés la cosa pública y seran més breus”.¹⁵³ Semblants polítiques de mercadeig de vots havien estat aplicades sistemàticament durant les Corts anteriors, com testimonià un dels seus participants durant una de les visites del General: afirmà haver rebut el 1585 diners i “offertes” a fi d'atreure el seu vot a les posicions dels tractadors reials, i que “se li feyen grans promeses per part del rey, com se sol fer de ordinari y en les Corts últimes passades se féu”.¹⁵⁴

¹⁵¹ A. CASALS aprecià durant les primeres Corts de Carles I (1519) que “la resposta del rei, en aquesta com en totes les altres qüestions que es poguessin presentar tenia una única resposta: demanar el servei per poder marxar” (*L'emperador i els catalans...*, p. 79). Un element més, doncs, de continuïtat.

¹⁵² AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-77, ff. 39-39v i 41; i ACA, Generalitat, 1099, ff. 329 i 392. J.M. TORRAS ha escrit, en relació amb el paper clau de Pere Franquesa en el devenir de les reunions, tal vegada les pàgines més aclaridores sobre el veritable entrellat de les sessions (*Poders i relacions clientelars...*, pp. 136-157). Destaca de principi “la precipitació amb la què s'hagueren de convocar i celebrar les corts catalanes, pràcticament sense deixar temps per assegurar la presència de molts dels síndics, amb greus problemes en els tràmits de les habilitacions i, no cal dir-ho, amb una alteració radical de la mecànica processal (greuges, dissentiments, etc.), sotmesa a l'exigència gairebé irrealitzable de cloure les corts després d'un mes escàs des de l'inici de les sessions”. El secretari igualadí tingué l'habilitat de presentar-se com a valedor del viatge reial a Catalunya i com a “intermediari providencial” per a les autoritats catalanes, “que arribaren a considerar-lo defensor dels seus interessos davant la monarquia” (*Idem*, pp. 136 i 138-141).

¹⁵³ ACA, Generalitat, 1099, ff. 152v-153 i 409.

¹⁵⁴ ACA, Generalitat, *Visita del General*, 9, ff. 215v-216. Bartolomé Leonardo Argensola criticà a l'Aragó contemporani la pràctica reial de suborn (G. COLÁS, “Las “revoluciones” del 1591...”, p. 181). J.M. TORRAS responsabilitza Pere Franquesa responsable de l'aplicació durant les Corts d'una “política de suborns a gran escala”, per tal d'agilitar el

El protagonisme dels homes del partit de Granollacs durant les Corts

Durant les Corts del 1599 els partidaris de Granollacs actuaren implacablement a fi d'assegurar la celebració d'unes Corts independents de les pressions dels tractadors i amatents a resoldre els greus ròssecs polítics pendents i manifestar el seu descontentament, fins al punt de convertir-se en els veritables protagonistes de la convocatòria. Exemples d'aquest capteniment no en manquen. A poc d'iniciar-se les sessions, Miquel Baptista Falcó interposà dissentiment reclamant la resolució dels greuges generals plantejats pels estaments, abans que no es tractés qualsevol afer de gràcia, principal mecanisme de guany de favors amb el qual comptava la monarquia durant les Corts. A la mateixa sessió, minuts després de la intervenció de Falcó, Guerau Marimon, Francesc Junyent i Lluís Boixadors —si més no els dos darrers declarats partidaris de Granollacs set anys abans— exigiren per via de dissentiment l'habilitació dels tractadors reials per tal que restés clarament estatutit qui era autoritzat i qui no a entrar a les deliberacions del braç militar. Dies després —un tercer exemple—, l'erudit cavaller Francesc Calça —respectat ideòleg del grup— exigí per via de dissentiment que no s'acceptés cap votació al si del braç militar sense la presència d'un *quorum* mínim de dos-cents membres.

Els principals oficis de la Cort anaren a raure a mans de conspicus partidaris de l'exdiputat, en una mena de premi a les seves privacions. Així, per exemple, a proposta del duc de Cardona, president de l'estament, Josep de Bellafilla fou nomenat promovedor del braç militar. Entre els habilitadors nomenats pel braç reial s'hi comptaren el ciutadà honorat barceloní Julià de Navel, un altre dels principals partidaris de Granollacs al govern de la ciutat, i encara els tres habilitadors nomenats en representació del braç militar havien mantingut estretíssims contactes amb l'exdiputat: el senyors de Seró Onofre Alentorn, de Jorba Emmanuel Rajadell i de Montsuar Guillem Ramon de Pons, cosí germà dels Granollacs.¹⁵⁵ Evidentment, els repressaliats dels anys anteriors mantingueren la paella ben agafada pel mànec. Semblant composició de l'equip d'habilitadors provocà una notable topada entorn a l'admissió de tots aquells cavallers que havien obtingut els seus privilegis militars de mans de la lloctinència i no del mateix monarca.¹⁵⁶ També entre els divuit "constitucioners" o encarregats d'elaborar l'esborrany legislatiu que calia presentar al monarca foren escollits altres partidaris de Granollacs com ara Bernat de Pinós o Guillem Ivorra pel braç militar o novament Julià de Navel pel reial.¹⁵⁷ L'ardiaca de Benasc a la Seu de Lleida, Onofre Alentorn i Botella —fill i

---

desenvolupament de les sessions i superar els obstacles processals que es pretenien (*Poders i relacions clientelars...*, pp. 148-149): és justament en aquesta clau que hem d'entendre la pluja de mercès, títols i privilegis del soli d'aquestes Corts, que analitzarem en les properes pàgines. En aquest sentit, el volum d'aquesta gràcia apareix inversament proporcional a la durada de la Cort.

¹⁵⁵ ACA, Generalitat, 1099, ff. 33, 34, 180, 181-181v i 268. El senyor Seró havia estat un dels principals artífexs —amb els seus "parents y amichs, [que] tenia molts en Urgel"— en l'oposició a la implantació a Catalunya de l'excusat a principis de la dècada dels setanta (DFD, a A. SIMON (*Cavallers i ciutadans...*, p. 124). Per X. TORRES constitueix un exemple magnífic de compatibilització de responsabilitats institucionals —com a "senyor pactista radical"— i actituds de senyor bandoler (*Els bandolers...*, pp. 88-89 i 117).

¹⁵⁶ ACA, Generalitat, 1099, ff. 40, 50 i 59.

¹⁵⁷ ACA, Consell d'Aragó, lligall 267, doc. 123. L'estat patrimonial dels Ivorra no es veié pas afectat pel seu suport als Granollacs: a finals del 1609, don Guillem entregà a la seva filla una dot de 10.000 lliures (repartides entre efectiu, censals i joies), en concordar capítols matrimonials amb el mestre racional de Catalunya misser Guerau Guardiola (AHPB, Antoni Joan Fita, *Liber undecimus capitulorum*, 1631-1632, lligall 39, s.f.). En el cas de Julià de Navel

germà del senyor de Seró—, i el cavaller barceloní Francesc Cosme Fivaller, també partidaris de l'exdiputat foren incorporats a la novena encarregada de l'elaboració del nou redreç. No mancà igualment representació dels antics homes de Granollacs, tant a la novena d'estudi dels greuges generals i particulars —a través de Gispert de Guimerà com a un dels representants del braç militar—, com entre els jutges de greuges, entre els quals trobem el mateix Guimerà i encara de nou el senyor de Seró, don Onofre Alentorn.¹⁵⁸

Tal vegada per això, les Corts manifestaren estats de descontentament i una crítica frontal a l'actuació reial de tal magnitud, que difícilment Felip II hauria acceptat certes llibertats d'opinió públicament expressades als braços.¹⁵⁹ El parlament de Francesc de Llupià a poc d'iniciar-se les sessions al si del braç militar —demanant la restauració dels polèmics tres capítols del redreç com a “hàbils, usuals y en ninguna manera privats ni suspesos”— n'és una bona mostra. La seva càrrega de profunditat contra la suspensió començà esquitxant alguns indeterminats ministres —amb misser Puig al subconscient— els quals, a través de la inducció, el dol i l'engany havien volgut “eximir-se de la visita y residència que és de *iure nature*”. Amb aquest exclusiu interès personal havien decidit “remóurer tot lo govern en dany de la real consciència de sa magestat” qui, amb la carta de suspensió dels tres capítols del redreç havia actuat “contra propi jurament”. Per a Llupià aquella suspensió calia denunciar-la com “lo major agravi que Cathalunya ya may haie rebut de sos reys”. Més clar i contundent, impossible.¹⁶⁰ Encara els visitadors del 1600 dubtaren obertament sobre la instrucció d'una querella contra els consistorials contemporanis de la suspensió, arran la passivitat mostrada per aquells davant la flagrant contrafacció comesa pel rei.¹⁶¹

El manteniment d'un corrent polític partidari del manteniment de les Juntes de Braços i Divuitenes en les condicions anteriors al 1593 restà de manifest també en altra mena de polèmiques suscidades durant les Corts i en les quals retrobem partidaris de l'exdiputat portant la veu cantant. És el cas, per exemple, de la polèmica mantinguda al llarg de les Corts entre els estaments i el consistori de la Diputació, amb la tradicional recança a la presentació del balanç i en la lluita per retenir les provisions d'oficis vacants i les insaculacions, tot i que els braços es troben aplegats a la mateixa ciutat de Barcelona en Corts. Emmanuel Rajadell es distingí especialment en la censura a aquest capteniment dels diputats i oïdors, a través d'una defensa del poder dels

---

s'aprecia una reconducció de les seves relacions amb la dinastia que el portarien a ostentar l'ofici de veguer reial de Barcelona entre 1607 i 1610 (J. SERRA, “Cronología de los *veguers* de Barcelona”, a *Documentos y Estudios*, V (1961), pp. 14-20).

¹⁵⁸ ACA, Generalitat, 1099, ff. 40, 50, 59 i 457v-458v. Sobre la salut patrimonial i el protagonisme polític de la família, titular de les baronies d'Abella i Ciutadilla, vegeu X. TORRES, *Els bandolers...*, p. 112.

¹⁵⁹ Decrèpit, les acceptà, però, en el marc de les Corts castellanes del 1592-1598, durant les quals I.A.A. THOMPSON ha apreciat l'existència d'un paral·lel partit opositor, “un grupo coherente, constante y organizado de procuradores que votan de manera firme en contra de los proyectos del gobierno”; un grup, que —com el dels homes de Granollacs a Catalunya— disposava d'una “base ideològica que significaba una visión alternativa de la Monarquía y del estado, que [...] deseaba subordinar los intereses del rey a los del reino y conducir el gobierno hacia sus tradicionales funciones de justicia, defensa y buen orden”. Per això, aquesta oposició —com veurem també en el cas de Catalunya— discutí a les Corts no només el servei financer al monarca, sino també “tanto de las prioridades básicas de la política internacional de Felipe II como de la misma naturaleza y dirección de su gobierno” (“Oposición política y juicio del gobierno en las Cortes de 1592-1598”, a *Stvdia Historica. Historia Moderna*, 17 (1997), pp. 39-41).

¹⁶⁰ Llupià afirmà, a més, que els efectes de la suspensió havien estat del tot nefastos per la mateixa monarquia, atesa la manca de controls en què havia restat el consistori: “en breu temps, lo tesor ab que serie bé fer un gran servey a nostre rey y senyor, los diputats sens nengun género de consideratió an casi deixat en aixut y a nosaltres en certa manera impossibilitats de donar-li lo que desijam y és just” (ACA, Generalitat, 1099, ff. 38v-39).

¹⁶¹ ACA, Generalitat, *Visita del General*, 14, f. 133v.

estaments que fa pensar immediatament en les tenses relacions entre consistoris i Juntes de Braços i Divuitenes de finals de la dècada dels vuitanta. Rajadell demanà la punició dels consistorials “per lo gran atreviment an tingut en dificultar y fer contradicció als tres brassos legítimament convocats”. Afirmà que diputats i oïdors eren únicament procuradors dels braços i els acusà de voler “alsar-se y fer-se senyors de la Generalitat”.¹⁶²

A més, el fet que la Diputació i el seu entorn polític estamental havia considerat el finançament del contingent de 200 soldats el 1593 com a una veritable imposició de la Corona —feta aprofitant la seva situació de feblesa— restà del tot palès al llarg de les mateixes sessions de les Corts. Així, quan durant les seves sessions Felip d’Erill demanà que li fossin satisfetes tres mil lliures esmerçades durant la seva capitania, el braç militar respongué que la qüestió només seria tancada a través d’una divuitena a la Diputació i que com “estan en vigília de qué la suspensió d’ellas se alsarà”, calia deixar l’afer en suspens. Més tard, Simó Prim, caporal d’una de les esquadres reclutades a Barcelona, Vic i el Lluçanès, actuà com a portantveus del col·lectiu: els dos-cents soldats i els seus comandaments havien servit durant tretze mesos al llarg de dos anys, dels quals només havien cobrat el primer mes. Segons Prim, el pagador creat per la Diputació havia portat inicialment a la Seu d’Urgell alguns milers de lliures, però al cap de poc temps havia tornat a Barcelona amb els diners, amb la pretensió que li eren deguts en concepte del seu propi salari. Altres quatre esquadres del contingent de Cardona, formades per un centenar d’homes, havien estat reclutades a Cerdanya: dos dels seus caporals, Pere Motes d’Alp i Rafael Olibà de la Vall de Querol exposaren com els comandaments havien estat els únics a cobrar fins al Nadal, rebent els soldats només quatre ducats fins a les hores, per comptes de les 8 i 6 lliures mensuals fixades originalment.¹⁶³

Més enllà de les conseqüències institucionals de la repressió de Granollacs i els seus, les Corts visqueren també un allau de reclamacions de restitució d’honors i de compensació pels danys personals patits pels homes de l’exdiputat militar. Cinc dies després de l’inici de les sessions el mateix Joan Granollacs no dubtà a posar dissentiment a tots els actes i tractes de la Cort, fins a tant fos portat als estaments el procés “de la intentada captura que’s féu lo any 1591 contra la persona de dit Granollachs aleshores diputat militar del dit Principat”. De fet l’afer Granollacs fou incorporat com a onzè greuge general.¹⁶⁴ El 15 de juny, els menestrals Simeó Jornet i Pere Oliveres, els quals havien partit per més de dos anys a les presons comunes de Barcelona i altres setze mesos —com hem vist— remant a les galeres reials “ab grandíssim perill de ses vides”, demanaren als estaments alguna mena de compensació, negada fins a aquell moment per part de la Diputació. Els menestrals recordaren com el consistori i les divuitenes del 1591 havien ordenat “juntar algunas personas, tant doctors en drets com menestrals per lo servey de la Deputació” als quals s’havia promés “traurer indempnes de qualsevol dany los pogués per dita servitut venir”.

¹⁶² ACA, Generalitat, 1099, ff. 154 i 155v.

¹⁶³ ACA, Generalitat, 1099, ff. 174v, 218 i 502-503. Sobre el finançament estable de la guarda del regne aragonesa, fixat per les Corts del 1599, vegeu L. IBÁÑEZ DE AOYZ, *Op. cit.*, ff. 167v-168.

¹⁶⁴ ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 155, ff. 516-516v (vegeu també L.R. CORTEGUERA, “Barcelona en 1591...”, p. 275). El greuge presentat és analitzat per E. BELENGUER a “Un balance de las relaciones...”, pp. 115-118.

Evidentment, aquesta immunitat no havia estat respectada pel claudicant consistori posterior a la fugida del diputat militar.¹⁶⁵

Les Corts del 1599 manifestaren també indicis sobre la possible continuïtat dels dos grans partits del 1592 pel que féu al debat sobre les compensacions als partidaris de Granollacs. Fos per això o per les pressions estratègiques d'alguns dels tractadors reials, el cert és que només una setmana abans del tancament de les Corts misser Francesc Gamis posà dissentiment dins el braç reial contra la possibilitat de remunerar per via de gràcia o de justícia “de diners de la Generalitat” a aquells qui havien “patit per lo General en les contentions del any 1592”. A parer seu, els perseguits ho havien estat com a conseqüència d'una sentència ferma del Reial Consell Criminal i per tant no es podien dictar compensacions mentre aquell no reconegués el seu hipotètic error “y se entenga que iniustament foren condempnats”. La indignació dels afectats portà a una immediata reacció, vehiculada a través d'Onofre Llorenç de Montbui, qui exigí la immediata tramesa d'una ambaixada de l'estament al monarca per demanar-li un compromís de no admissió “per ningun temps” de misser Gamis als oficis del Reial Consell, “per véurer és home tan inich”.¹⁶⁶

Tot i aquest contratemps, Felip III en la seva resposta als greuges generals i particulars publicada el 2 de juliol, sis dies abans del soli, manà revocar —“sien casats, abulits y anulats”— tots els processos derivats de l'intent de captura de Joan Granollacs, alhora que féu reconeixement formal i públic que “de tan bons y faels vassalls creu que no fou sa intentió fer cosa alguna directament en deservey de sa magestat”.¹⁶⁷ Dos dies abans del soli, els tres braços es mostraren d'acord a concedir als principals afectats, Olivares i Jornet, una modesta compensació de 400 lliures, sempre que fossin alçats tots els dissentiments vigents sobre el seu cas que blocaven els treballs de la Cort.¹⁶⁸ A través de la mateixa resposta als greuges generals i particulars plantejats pels estaments, Felip III declarà també anulat l'acte de suspensió dels capítols 7, 13 i 34 del redreç del General declarada pel seu pare sis anys abans, acceptant tàcitament el caràcter inconstitucional de la decisió reial. Els braços, encara no satisfets del penediment reial exigiren a més una solemne declaració del nou monarca segons la qual semblants suspensions fora de Corts “en sdevenidor no puguen ésser fetes com a contràries a constitutions de Cathalunya, capítols y actes de Cort”, demanda a la qual el monarca respongué amb un lacònic “no hay què mudar”.¹⁶⁹

¹⁶⁵ ACA, Generalitat, 1099, ff. 158, 182 i 203v.

¹⁶⁶ Encara tres dies després Pau Gaspar Bou posà dissentiment dins el braç militar per evitar la possibilitat que es tractés sobre les remuneracions dels repressaliats “per coses que diuen han patides per la Diputació” fins al moment que aquelles no fossin decidides pels jutges proveïdors de jutges, “als quals ho ha remés sa magestat en la decretatió dels agravis particulars, sie declarat y provehit si per dit effecte han patit iniustament o per sos delictes” (ACA, Generalitat, 1099, f. 427).

¹⁶⁷ El Capítol 16 estatuí que les “Constitutions de Cathalunya, capítols y actes de Cort, no pugan ésser revocades, alterades ni suspeses, sinó en Corts generals, y que si lo contrari serà fet que no tinga ninguna forsa ni valor” (*Constitutions y altres drets...*, p. 52). El debat jurisdiccional a les Corts del 1599 ha estat analitzat per J. ARRIETA i es substancia bàsicament en la discussió dels greuges (“La disputa en torno...”, pp. 61-69).

¹⁶⁸ ACA, Generalitat, 1099, ff. 369, 370, 416-418 i 509. La ciutat de Barcelona encapçalà en certa forma la demanda d'aquestes indemnitzacions —com havia fet en la demanda de l'alliberament dels condemnats a galeres anys enrere— assumint com a propi el cas Granollacs als propis greuges particulars de la ciutat. La seva demanda inclogué tant el ressarciment personal dels afectats com la declaració de la illegalitat comesa pel Reial Consell en intentar detenir un diputat del General, fos per causes civils o criminals (*Idem*, f. 719v).

¹⁶⁹ ACA, Generalitat, 1099, ff. 449-450 i 452. Sobre la reacció a la suspensió dels capítols conflictius del redreç durant les Corts del 1599, vegeu E. BELENGUER, “Un balance de las relaciones...”, pp. 118-119.

La tensa discussió del donatiu més quantios del Cinccents

A canvi d'unes Corts extraordinàriament ràpides, celebrades al llarg de només trenta-set dies —les més breus del segle— i d'un sucós donatiu —el de major volum de la història—,¹⁷⁰ el monarca desplega una política considerablement generosa envers els estaments.¹⁷¹ En complir-se justament un mes de l'obertura, el 4 de juliol el rei mostrà una vegada més obertament el seu desig de marxar fos com fos i al dia següent el secretari Pere Franquesa demanà als braços que iniciessin la discussió del servei. A partir d'aleshores les sessions s'allargaren fins a altes hores de la nit: a partir del 19 de juny s'ampliaren fins a les deu de la nit, el 23 de juny fins a les dotze i el 7 de juliol els debats acabaren a les tres del matí. En l'estratègia reial d'acceleració del tràmit parlamentari, els dos mecanismes clau foren el 1599 l'amenaça de l'aplicació de l'anomenat judici en Cort i el de la cloenda de les Corts sense soli i per tant sense aprovació de legislació (en termes, doncs, molt semblants als desplegats per Felip II el 1563-1564) ni mercès. Així, els dies 20 i 22 de juny el canceller, acompanyat per altres ministres reials, amenaçà el braç reial amb l'aplicació del judici en Cort donant únicament un termini d'un quart d'hora per a llevar i alçar els dissentiments vigents al braç.¹⁷² Entre una i altra jornada el secretari Pere Franquesa amenaçà l'estament reial amb la possibilitat que el rei marxés a defensar la Corunya i la costa cantàbrica de l'amenaça anglesa “suspenent la conclusió de les presents Corts per altres temps”.¹⁷³ El 5 de juliol Franquesa acudí entre les quatre i les cinc del matí al braç reial per comunicar que el monarca havia estudiat els greuges i les constitucions i pensava decretar-les amb urgència. Contra el costum tradicional de transacció que hem analitzat en detall el 1585, Felip III es negà a acceptar cap mena de rèplica per part dels estaments a les seves primeres i úniques decretacions.¹⁷⁴

La negociació del servei, com sempre, vingué hipotecada parcialment pels deutes acumulats per la tresoreria general durant els anys entre Corts, és a dir, de gràcies atorgades i mai satisfetes. Poc després del soli, per exemple, Felip III s'avingué a pagar 3.400 lliures a don Onofre d'Alentorn, senyor de Seró, en compensació per la renda anual de 450 lliures que li havia estat concedida a Montsó el 1585 sobre la hisenda siciliana del rei i que a la pràctica mai no havia cobrat, si més no

¹⁷⁰ J.M. CARRETERO ha assenyalat el fet que el 1599, els serveis castellans —incloent-hi el relatiu al matrimoni de Felip III— doblen també el volum rebut d'ençà del 1575. L'autor analitza tant l'evolució secular del seu volum com el de la seva distribució territorial per províncies i partits fiscals, de la qual fa una lectura en termes de redistribució econòmica al llarg del segle, en “benefici” andalús i endarreriment galleg (“Los servicios de las Cortes de Castilla en el siglo XVI”, a *Cuadernos de Historia Moderna*, 21 (1998), pp. 17-21). Tanmateix, les gairebé contemporànies Corts castellanques de 1592-1598 constitueixen el revers polític de la velocitat de les catalanes de 1599: durant els primers quatre anys de reunions no s'arribà a cap acord sobre un donatiu, que es considerà havia de traduir una conjunció d'interessos entre rei i regne (I.A.A. THOMPSON, “Oposición política y juicio...”, pp. 39-41).

¹⁷¹ Les Corts de Felip II al Principat havien durat més de sis i cinc mesos respectivament, en concret 192 dies d'entre 1563-1564 i 161 de la segona meitat del 1585. Les Corts de Ferran II i Carles I al llarg del Cinccents, ofereixen una mitjana de poc més de gairebé cinc mesos per convocatòria —entre l'obertura i el soli—, concretament, gairebé 143 dies (vegeu R. CONDE i altres. “Fonts per a l'estudi de les Corts i els Parlaments de Catalunya. Catàleg dels processos de Corts i Parlaments”, a *Les Corts a Catalunya...*, pp. 47-55). La consideració del volum del donatiu féu parlar J. REGLÀ de “moment d'idil·li màxim entre la reialesa i el principat” (*Els virreis...*, p. 102).

¹⁷² AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-77, ff. 182v, 192, 226v-227, 233, 352 i 436v.

¹⁷³ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-77, f. 211; i *Registres de deliberacions*, II-108, f. 301.

¹⁷⁴ ACA, Generalitat, 1099, ff. 433v, 447 i 454v; i AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-77, ff. 289, 329-329v, 332v-333, 379 i 386; i *Registres de deliberacions*, II-108, f. 323.

onze dels catorze anys transcorreguts fins el 1599. El cas d'Alentorn no era en cap cas excepcional: abans d'acabar les Corts el monarca ordenà igualment el pagament de 2.777 lliures a Ramon de Blanes tot reconeixent que es tractava d'un deute arrossegat des de les Corts del 1563 i que el seu pare ja havia ordenat saldar el 1585.¹⁷⁵ El 1599, gairebé 40.000 lliures del servei anaren de dret a mans de deu perceptors en satisfacció de deutes o com a ajuts de costes, en pagaments que molt sovint anaren lligats al segon i tercer any del pagament del donatiu.

Convé parar esment amb detall a la discussió del donatiu, en la mesura que ens permet trobar novament en acció els antics partidaris de Granollacs, en un sentit no gaire procliu als interessos de la monarquia. Encara que per acontentar al monarca el braç militar acceptà inicialment començar la discussió del servei sense haver resolt encara tots els dissentiments suscitats al braç, semblant iniciativa fou contestada amb una munió de nous dissentiments. Don Gispert de Guimerà es convertí en principal obstacle a aquest propòsit, en exigir la completa resolució de tots els dissentiments presentats a cadascun dels tres braços, i només després la tramesa d'una ambaixada al rei per presentar una proposta de servei.¹⁷⁶ El problema era que el volum de dissentiments pendents només al braç militar arribava gairebé al centenar. Homes del rei com ara el duc de Cardona semblen haver estat obligats a un considerable esforç per tal d'aplanar el camí de la discussió. Un text contemporani citat per Eva Serra afirma que el duc "gastà molt" amb motiu de la seva participació. "Per fer millor el servei del rei hagué de sustentar molts que tenien veu en dites Corts", d'acord amb la tradició que en el seu curs "els ducs de Cardona acostumaven hostatjar molts cavallers, en tanta de manera que per a tantes despeses no abastaven les rendes ordinàries de dits senyors i eren forçoses les grans manlleutes que la vila i castells feien per ells".¹⁷⁷

La generosíssima proposta original sembla haver partit del braç eclesiàstic, el qual tres dies abans del solí proposà l'entrega d'1.100.000 lliures, de les quals 300.000 haurien d'ésser entregades comptants, 100.000 en serien reservades per a la satisfacció dels greuges i la resta haurien d'ésser satisfetes en el termini d'un any. L'acord amb el braç militar s'aconseguí amb rapidesa, encara que amb un intens debat. Alguns militars presentaren vots alternatius i exigiren a l'escrivà del braç que en deixés constància al procés familiar.¹⁷⁸ Un primer grup (dins el qual trobem Gispert de Guimerà o Joan Girón de Rebolledo, homes proclius a l'exdiputat Granollacs) millorà a l'alça la quantitat global —situant-la entre 1.200.000 i 1.300.000 lliures— i es limità a concretar l'ús d'alguna porció, principalment demanant el seu esmerç en la millora de la defensa dels Comtats o el manteniment d'un estol de galeres per a la defensa del Principat. Encara un dels més destacats

¹⁷⁵ ACA, Cancelleria, 4882, ff. 249v-250; i 4887, f. 59.

¹⁷⁶ Entre altres, s'adherí immediatament al dissentiment de Guimerà Tomàs de Boixadors, un altre dels homes de Granollacs el 1592 (ACA, Generalitat, 1099, ff. 505, 516v, 517v i 526).

¹⁷⁷ *Pagesos i senyors...*, p. 70.

¹⁷⁸ Fora dels processos familiars de la Cort, vegeu el "Discurs sobre lo del servey que lo rey nostre senyor demana en Catalunya", redactat pel cavaller Francesc de Gilabert (BUB, ms. 1009, ff. 61-63), en el qual es defensa un fabulós donatiu de tres milions d'escuts —prop de quatre milions de lliures—, a pagar en 23 anys i destinat exclusivament a la defensa del Principat i els Comtats, a canvi de vuit concessions bàsiques: nou capítol de l'observança, prorrogació de lluïsmes i capbreuacions, absolució dels quints fins a les properes Corts, rebuig dels estrangers als beneficis eclesiàstics del país, privació als inquisidors de la coneixença de les causes civils dels familiars, nomenament d'inquisidors catalans, i intenció de cavallers de la Corona d'Aragó als Consells centrals de la monarquia i com a assistents de la lloctinència.

partidaris de l'exdiputat desbordà les propostes en sentit generós, parlant d'1.500.000 lliures, repartit al llarg de cinc anys.

Un segon grup, en el qual trobem igualment homes de Granollacs com ara Ug de Tamarit o Lluís de Boixadors, oposaren a tanta generositat la difícil situació de la hisenda del General "pobre y exausta de pecúnies per causa dels molts gastos se són fets per lo General en lo present y passats triennis". Segons el balanç, la Diputació no comptava aleshores amb unes reserves superiors a les 300.000 lliures, fet pel qual don Miquel de Cruïlles i don Onofre de Cruïlles i Urrea proposaren limitar el donatiu a només 600.000, reservant-ne la part esmentada per al pagament de les compensacions derivades de les sentències dels jutges de greuges. Un altre Tamarit, Climent, defensà la concessió de només les 300.000 lliures comptants de que disposava la Generalitat, acceptant que com a màxim la institució "se empenye" en altres 225.000 lliures per al pagament de greuges. Tant aquest, com Onofre Llorenç de Montbui —qui proposà un donatiu de mig milió de lliures— posaren dissentiment a la possibilitat d'atorgar un servei més quantiós.

Resulta prou significatiu el fet que molts dels contradictors del servei fossin aquells membres del braç reial qui s'havien mostrat més beligerants en la demanda de compensacions per als partidaris de Granollacs i en la censura a la suspensió del redreç: Francesc de Llupià amenaçà també amb un dissentiment i fou del parer d'entregar les 300.000 lliures de què disposava la Diputació a la Taula de Barcelona "y també se li consignen tots los deutes que té lo General de Cathalunya nous y vells per a que sa magestad los cobre", acceptant que la Diputació prengués únicament a censal altres cent mil lliures. A parer de Llupià la proposta dels eclesiàstics era del tot excessiva atès que els diners compromesos "no y són" i caldria reservar-los en el futur per quant "Catalunya y podia sufrir major empenyo ni resistir a la fúria dels enemichs, y importa al servey de Déu y del rey reste aquesta terra ab reputatió de richa per quant podrien ser grandíssims inconvenients si restàs pobra". Joan de Sinisterra, apelà a la "pobresa de la terra per ésser estada tant mal administrada la Generalitat de Cathalunya" i demanà una rebaixa a la meitat de la proposta inicial "perquè la terra o pugue supportar". Encara altres propostes com la de Jeroni Alentorn, cercaven no la reducció de la proposta presentada pel duc de Cardona, sinó l'allargament dels seus terminis de pagament. Alentorn, en una mostra clara de la renúncia a unes Corts més properes, proposà l'entrega progressiva al llarg de deu anys. Altres insistiren en canvi, en un viratge en les posicions reials sobre la legislació proposada pels estaments: el baró de Tresserra, Gaspar Tort, acceptà la proposta del duc de Cardona a canvi que el monarca acceptés la proposta legislativa dels braços "llisament".¹⁷⁹

Al braç reial, el mateix 5 de juliol, el debat sobre la qüestió del donatiu partí de l'acceptació de la generosa proposta dels altres braços, amb l'expressa condició que en cap cas fos imposat fogatge. Els síndics mostraren l'ordre de prioritat en les fonts de finançament del donatiu: primer exhaurir els diners comptants, després executar els deutors i només en darrer terme manllevar a censal. Com alguns dels membres del braç reial, els síndics de Perpinyà, Cotlliure i Salses demanaren la reserva de cent mil lliures per a les obres de les "fortaleses de Catthalunya y Comptats", posades a

---

¹⁷⁹ ACA, Generalitat, 1099, ff. 477-481.

prova durant les campanyes estivals franceses dels dos anys anteriors.¹⁸⁰ Al dia següent, els debats al si del braç militar es visqueren nombroses intervencions de to restrictiu. Francesc de Vilaseca, per exemple, abonà la idea del pagament de només els diners del General dipositats a la Taula, rebutjant un compromís de pagament allargat en el temps “per lo evident dany y jugo perpètuu que resultaria”. Vilaseca considerà una temeritat qualsevol altra possibilitat, “com lo General de Cathalunya estiga tant carregat de censals y càrrechs ordinaris y extraordinaris necessaris [...], sens la cobrança dels molts dèbits que y ha impossibilitats y dels gastos que-s causaran per la visita”. Onofre Lluís de Montbuí afegí un nou argument a la seva negativa a un donatiu superior al mig milió de lliures: aquell impediria a la Diputació tornar a finançar la defensa dels Comtats, tal i com havia fet el 1597.

La sessió del 6 de juliol encara visqué l'intent del duc de Cardona de fer aprovar que es prenguessin a censal 380.000 lliures, per tal d'augmentar la proporció del donatiu entregada de forma més o menys immediata al monarca. El mateix Joan Granollacs presentà aleshores dissentiment, afirmant que abans de consentir semblant endeutament calia atendre al cobrament dels quantiosos deutes generats a la Diputació d'ençà del 1584. Les pressions del comte de Quirra al si de l'estament feren a més que Onofre Llorenç de Montbuí refermés la necessitat que fossin llevats tots els dissentiments presentats contra el servei al llarg de les Corts i que el donatiu en cap cas superés el mig milió de lliures. Semblant allau de protestes al llarg dels dos dies de discussió necessàriament porta a pensar que l'acceptació d'un servei tan elevat dins el braç militar hagué de superar la contradicció que el pagament de molts dels suborns necessaris per aconseguir-la —institucionalitzats per la via de la mercès o del tot subterranis— requerien també l'aprovació d'un quantios donatiu. Molts dels membres del braç militar debien pensar que es feien un servei a si mateixos a través de la hisenda del General.¹⁸¹

La posició exposada per Montbuí el dia anterior i repressa per via d'un nou dissentiment pel combatiu Gispert de Guimerà, marcà l'inici del tercer dia de debats sobre el donatiu el 7 de juliol, el vespre del solí. Un i altre exigiren que fossin llevats tots els dissentiments formulats al servei abans de votar-lo “com aquexa sia la forma deguda y acostumada en totes les Corts”. Es tractà, doncs, de forçar una segona votació, més reposada que la que havia tingut lloc amb tota urgència el dia 5. La resistència, però, acabà aquí i després d'algunes hores de discussió l'escrivà del braç militar deixà constància al procés familiar del fet que havien estat alçats tots els dissentiments i acceptada per tothom la quantitat inicialment proposada pel braç eclesiàstic. Un misteriós canvi de posicionament que el procés no aclareix pas.¹⁸² El donatiu finalment aprovat pels tres braços fou d'1.100.000 lliures, de les quals cent mil anirien lligades a la satisfacció dels greuges. Els membres del consistori vigent i un altre dels tres estaments serien els encarregats de manllevar censals i executar deutes del General i bolles fins a totalitzar 300.000 lliures. Diputats i oïdors i altres tres

¹⁸⁰ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-77, ff. 398v-399.

¹⁸¹ Al llarg de la sessió els tractadors reials aconseguiren anar desbrossant el camí amb l'alçament de fins a set dissentiments al si del braç militar, entre ells els de Miquel i Ug de Tamarit (ACA, Generalitat, 1099, ff. 485, 492v, 496-496v, 504v, 514 i 515).

¹⁸² ACA, Generalitat, 1099, f. 526; i AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-77, ff. 424 i 436v.

comissaris dels estaments s'encarregarien igualment de manllevar altres 80.000 lliures per fer realitat el projecte de l'estol de galeres presentat, debatut i aprovat per les mateixes Corts.¹⁸³

El pagament del servei —dins el qual es consideraren incloses les càrregues recents de coronatge i maridatge reial— hauria de fer-se en el curs de cinc anys i la primera part seria entregada en complir-se un any del soli.¹⁸⁴ Es fixà una limitació per a la manlleuta de censals en un interès del 5%, encarregant la seva gestió als consistoris futurs. Encara el mateix 7 de juliol el síndic perpinyanenc Jaume Corts proposà sense èxit la postergació de la manlleuta de 300.000 lliures a l'acabament d'un termini de cinc anys, passats els quals serien únicament manllevades les quantitats que no haguessin pogut reunir-se fins aleshores.¹⁸⁵ La hisenda del General, doncs, sortí de les Corts considerablement endeutada, un llast pesat per al seu futur. Encara la concessió del donatiu comportà un seguit de transtorns monetaris importants a la hisenda de la ciutat de Barcelona, que no disposà en metàl·lic del conjunt dels diners dipositats per la Diputació. Dos setmanes després del soli els consellers informaren el Consell de Cent de la delicada situació de la Taula “per las moltas pèrduas passadas y gastos que aquesta ciutat ha patits, axí en forments, carns com en altres administracions”. Proposaren, a fi de pagar el donatiu amb major comoditat, que el rei atorgués a la ciutat privilegi de “batre scuts lliberament”, fet que finalment es produí el 1600.¹⁸⁶ El Consell de Cent rebutjà la possibilitat que la ciutat manllevés 200.000 lliures a censal per tal de fer front a la demanda del servei —amb la qual cosa 500 de les 600.000 lliures que calia entregar d'immediat al monarca haurien provingut directament de l'endeutament de les dues principals

¹⁸³ Capítol 63 de les Corts del 1599, amb precedents legals si més no d'ençà del 1547 (*Constitucions y altres drets...*, p. 318). Sobre l'administració i finançament de l'esquadra de la Diputació catalana fins a la seva absorció per la de Galeres d'Espanya vers el 1623, vegeu F.F. OLESA, *Op. cit.*, pp. 497-498 i 511. E. BELENGUER féu una primera anàlisi (“La legislació politico-judicial...”, pp. 26-27) i, posteriorment, B. HERNÁNDEZ ha parat atenció a l'específic debat relatiu al finançament de les galeres durant les Corts del 1599 (“La fiscalidad en Cataluña...”, pp. 545-546).

¹⁸⁴ De les 700.000 lliures restants del donatiu que s'acordà pagar en dit termini, només 280.000 foren entregades entre finals del 1600 i l'estiu del 1601. El tercer termini de 140.000 lliures no fou entregat fins el 1604 i d'aquesta quantitat 114.000 anaren a raure directament a les botxaques del duc de Lerma (M.J. QUI, *Las Cortes catalanas de Felipe III. Barcelona, 1599*, Tesi de llicenciatura, Facultat de Lletres, Universidad Autònoma de Barcelona, 1978, pp. 82-83). A finals del 1601, les urgències financeres del nou monarca el portaren a demanar al Regne de València un donatiu urgent que, de fet, seguí a un altre de 100.000 lliures entregat durant el virregnat del marquès de Dènia, entre 1595 i 1597. Pel setembre del 1603, s'havien fet efectives a la Taula de la capital valenciana 387.075 lliures, provinents de municipis, Generalitat (100.000), prelats i particulars (M.L. MUÑOZ, “El servei de 1602. Una contribució extraordinària del Regne de València a la Monarquia”, a *Tercer Congrés d'Història Moderna...*, 13-I (1993), pp. 125-126).

¹⁸⁵ ACA, Generalitat, 1099, ff. 551, 555, 576 i 577v; i AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-77, f. 439v. Les proporcions dels donatius de les Corts del Cinccents entregades a partir de censals, és a dir, de l'endeutament de la Diputació, foren importants al llarg de tot el segle: en concret, del 41,4% el 1528, del 44% el 1533-1534, del 24% el 1537, del 28% el 1542 i del 23,3% el 1563-1564. El pes dels fogatges, en canvi, havia partit oscil·lacions molt més importants: 9,3% (1528), 48% (1533-1534), 32% (1537) 60% (1542) i 16,7% (1563-1564) (Vegeu el capítol 8 i A. CASALS, *L'emperador i els catalans...*, pp. 193, 289 i 430). En conjunt, els donatius de les Corts carolines superaren sempre el 50% les porcions lligades a l'endeutament a través dels censals i la recaptació de fogatges (amb proporcions d'aquests dos conceptes que arribaren a sumar el 92% el 1533-1534), en canvi, el 1585 i 1599 els pagaments comptants realitzats per la Diputació foren més importants, en senyal del creixement dels seus ingressos durant els anys centrals del segle.

¹⁸⁶ Sobre el significat de l'encunyació d'escuts d'or del 1600 per la ciutat de Barcelona, “per tal de reconvertir numeraris antics, ultrapassats o bé monedes foranes”, vegeu M. CRUSAFONT, “La castellanització de la moneda”, a E. SERRA-X. TORRES (dirs.), *Crisi institucional i canvi social...*, p. 140. E. BELENGUER ha fet esment del desgavell monetari de la primera dècada del Siscents i la seva petjada a la documentació de la Diputació (“Pròleg: la Generalitat...”, p. XLIV). Resulten il·lustratives, a tall comparatiu, les pàgines dedicades per N. SALES a l'anàlisi de la batuda i el curs de les monedes locals a la Catalunya de finals del Cinccents (*Els segles de la decadència...*, pp. 367-368). Una contextualització general pot trobar-se a J. BOTET i SISÓ, *Les monedes catalanes*, Institut d'Estudis Catalanes, Barcelona, 1908-1911, 3 vols.

institucions del país— i acceptà “desfer tota la moneda de or que és en la Taula de la ciutat, fent-ne scuts de la creueta”, previ privilegi reial.¹⁸⁷

El soli i la política d'atracció dels privilegiats desplegada pel nou monarca

La preparació del soli revestí el mateix caràcter de precipitació de la resta dels tràmits de la Cort, induïda pels tractadors reials, tot i les demandes dels estaments de disposar de més sessions per a la definitiva resolució dels dissentiments pendents. Barcelona intentà vint-i-quatre hores abans del soli la interposició d'un de nou tocant al donatiu “attès que en moltes de les constitutions de les de més importàntia faltan los decrets perquè se entèn no's troben”. Semblant indefinició i precipitació, volguda o no, obrí l'esclatxa per a una nova polèmica sobre la publicació dels textos constitucionals el 1602, encara més virulenta —amb nova captura de diputats— a la que havia succeït a les dues Corts de Felip II al Principat.¹⁸⁸ A més, Barcelona afirmà que els privilegis demanats per la ciutat no havien estat tampoc despatxats. Els tractadors reials, però, no atengueren a raons i comunicaren a la ciutat que el rei era ja al monestir de Sant Francesc disposat a celebrar el soli, encara que prometeren a la ciutat una àgil tramitació per la cancelleria dels seus privilegis. Res no digueren, però, sobre les decretacions reials a les constitucions que mancaven.¹⁸⁹ No era, això és clar, una bona manera de tancar les Corts.

Dins el joc entre “les urgències imperials i el redreç de la terra”,¹⁹⁰ a canvi de la generositat dels estaments i d'un tràmit legislatiu accelerat fins al límit —s'aprovaren cinquanta-vuit constitucions i noranta-sis capítols de Cort, el que dóna a entendre la precipitació amb la qual es tancaren els acords legislatius—,¹⁹¹ el monarca es mostrà especialment procliu a la concessió de mercès als membres dels estaments, principalment pel que féu a títols i privilegis de noblesa, i encara amb l'atorgament de baronies i la confirmació de jurisdiccions senyorials posades en qüestió.¹⁹² En

¹⁸⁷ AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-108, f. 156. Sobre l'evolució sempre negativa de la qualitat de la moneda circulant a Barcelona —amb una primera onada el 1556, però especialment d'ençà del 1577— i la crisi finisecular, vegeu P. VILAR, *Op. cit.*, I, pp. 273-274. A. CASALS ha apuntat el fet que ja el 1537 moltes viles i ciutats, Barcelona entre elles, pagaven fogatges a través de l'endeutament amb censals (*L'emperador i els catalans...*, p. 345).

¹⁸⁸ Un seguiment de la polèmica del 1602 pot fer-se a partir del *Dietari fet en la Casa de la ciutat de Barcelona de tots los negocis y fets an succehit en les contentions y debats succitats sobre la captura dels senyors deputat y oïdor militars y impressió de les Constitutions per Joan Pareja y Francesch Sabata, notaris de Barcelona, per orde exprés dels magnífics consellers de dita ciutat, comensat a 2 de març 1602*, AHCB, ms. L-93, 64 ff. Relata els debats suscitats a la ciutat entre el 2 de març i l'alliberament dels consistors el 5 de juliol “ab molt gran aplauso de tot lo poble, ahont acudí en tant gran número que apenas se podia entrar en la Plasa del rey” (ff. 61-61v). A València, el polèmic procés de publicació dels furs de les Corts del 1604 s'allargà finalment fins tres anys més tard del soli (M.L. MUÑOZ, “1604: una cita del Regne...”, pp. 132-134). Nou esclat conflictiu a Catalunya que ha permès a E. BELENGUER sintetitzar els primers anys de govern de Felip III com un temps en trànsit “de la esperanza a la decepción política” (“Haz y envés de la Cataluña...”, pp. 119-124).

¹⁸⁹ La Vint-i-quatrena barcelonina acceptà finalment l'alçament del dissentiment pel que feia al donatiu i els privilegis, però el deixà vigent per als afers de gràcia fins a tant que els promovedors i notaris dels tres braços disposessin de les decretacions reials definitives (AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-108, f. 337).

¹⁹⁰ Títol d'un paràgraf del treball d'A. CASALS dedicat a les Corts del 1528, que bé podríem aplicar a les del 1599 (*L'emperador i els catalans...*, p. 183).

¹⁹¹ M.J. QUI, *Op. cit.*, p. 42.

¹⁹² Sobre la prodigalitat del nou monarca, en contrast amb el seu pare —qui el 1590 havia tancat l'aixeta dels nous privilegis—, en una tendència restrictiva comuna a altres dinasties europees, vegeu J.L. PALOS, “La aristocràcia catalana...”, p. 355; i *Catalunya a l'Imperi...*, pp. 51-53.

aquest sentit, les Corts del 1599 foren un escenari privilegiat del que J. Arrieta ha anomenat “*governar privilegiando*”.¹⁹³ El valor d’aquestes promocions al braç militar cal sospesar-lo amb detall —més enllà de l’astorada valoració positiva tradicional— per copçar-ne l’autèntica importància. Especialment, pel fet que sorprenentment sabem que alguns dels beneficiaris no dubtaren a rebutjar la gràcia reial atorgada. És, com a mínim, el significatiu cas comprovat d’un altre dels partidaris de l’exdiputat, el senyor de Puigvert Francesc Junyent. El baró era insaculat a un lloc d’oïdor a la Diputació i per aquest motiu no dubtà a rebutjar el seu accés a la noblesa durant les Corts del 1599, atès que aquell hauria comportat la seva immediata sortida de les bosses. Aquesta preferència per la Diputació bescantant el migrat patronatge reial constitueix un magnífic exemple de la consolidació de grups privilegiats aliens als interessos de la monarquia a Catalunya, al si dels quals els hereus de l’estratègia política de Joan Granollacs constituïren els elements encara més actius —tot i la repressió soferta— a finals de segle.¹⁹⁴ Sembla clar que per a homes com Francesc Junyent, la Diputació del General constituïa un escenari d’interessos personals i de fidelitats col·lectives molt més poderós i atractiu que la llunyana dinastia dels Àustria i que el seu constitucionalisme no es derivava d’un frustrat apropament a l’ombra del rei.¹⁹⁵

En total el nou monarca atorgà 148 privilegis relacionats amb la milícia —al solí assistiren 82 títols i nobles i 338 cavallers i donzells—, dels quals 61 (41,2%) serviren per obrir els rengles de l’estament militar a mercaders i sobretot membres de la ciutadania honrada barcelonina i d’altres viles i ciutats principals del país, mentre que en altres 82 casos (55,4%), elevaren a la categoria de noblesa a donzells i cavallers que ja gaudien de la condició de militars i els seus privilegis estamentals.¹⁹⁶ Encara, el monarca engruixí la migrada llista de títols catalans amb la concessió dels comtats de Savallà (a mans de Bernat de Boixadors), Erill (Felip d’Erill i Orcau), Vallfogona (Miquel Galceran de Pinós i Fenollet, abans vescomte de Canet i Illa), Santa Coloma (Pere de Queralt) i Perelada (Francesc Jofre de Rocabertí), creixement que quantitativament representà només un 3,4% del total de mercès. La divisió de partits dels primers noranta no semblà haver influït en la tria dels candidats a aquestes mercès: així trobem que prop d’un de cada deu militars i ciutadans partidaris de l’exdiputat militar gaudiren d’algun dels privilegis atorgats pel nou monarca, una proporció no gaire diferent (12,9%) a la de membres del partit del bisbe Jaume Cassador que es

¹⁹³ “Justicia, gobierno y legalidad...”, p. 236.

¹⁹⁴ Després de les Corts del 1599, Junyent informà detingudament el consistori del seu rebuig de la mercè reial a fi d’evitar-ne l’apartament de les bosses. Defensà “ésser ver que del memorial de don Pedro Franquesa de les persones a les quals sa magestat havia concedit privilegi de noblesa, se puga ni-s pogués inferir prova concludent contra les persones especificades en dit memorial que deyen y declaraven que no volian acceptar ni gozar de la mercè que sa magestat los feya”. Sembla clar, per tant, que un grup de cavallers, el nom dels quals ens resulta desconegut, havia optat per rebutjar la distinció de noblesa. Junyent afirmà a més que per això mai no havia fet expedir el seu privilegi particular (ACA, Generalitat, *Visites del General*, 19, ff. 6042-6043). E. SERRA ha explicat aquesta renúncia en funció de l’interès de molts mercaders fets cavallers pel manteniment de les seves anteriors activitats comercials (“Ciutats i viles a Corts...”, p. 11), encara que casos com el dels Granollacs semblen avalar la idea que aquestes es mantenien sense necessitat de dissimulació.

¹⁹⁵ C. DESPUIG havia apuntat el 1558 un fet semblant, derivat de l’escassa representació dels tortosins a les bosses militars de la Diputació. Segons sembla, els ciutadans locals es resistien a accedir a la cavalleria a fi de no renunciar a “la casa de or de la Diputació de Cataluña y lo profit que n han vist portar adalguns assí que han tengut lo regiment de aquella casa; a la fe que aquest és lo idolo a qui tots adoren ab gran devoció, aquest és lo qui-ls fa estar en servell y sos trese de no armarse cavallers” (*Op. cit.*, pp. 83-84).

¹⁹⁶ Sobre la divisió interna al si de l’estament militar, entre nobles, cavallers i donzells, vegeu A. BOSCH, *Op. cit.*, pp. 327 i 330. M. FARGAS assenyalà el fet que un terç dels perceptors de privilegis “eren o provenien —en un o dos marges generacionals— de doctors en drets o en medicina” (*Familia i poder a Catalunya...*, p. 162), un sector clarament emergent a la vida política i social catalana.

beneficiaren de la gràcia reial —anys després de la seva aposta pel diputat eclesiàstic del trienni 1590—, o a la de ministres reials i membres de l'entorn del secretari reial Pere Franquesa igualment beneficiats.

Quadre 54. Fonts de finançament dels ajuts de costa i les rendes atorgades pel rei a Catalunya (1586-1599)¹⁹⁷

<i>Ajuts de costa</i> <i>Font de finançament</i>	<i>Nombre</i>	<i>Volum</i>	<i>%</i>
Donatiu de les Corts del 1599	9	22.290	65,0
Segell de la Cancelleria d'Aragó	7	5.600	16,3
Tresoreria General de la Corona d'Aragó	6	3.300	9,6
Batllia General de Catalunya	1	300	0,9
Altres fonts	3	2.750	8,0
Total	26	34.266	100

<i>Rendes</i> <i>Font de finançament</i>	<i>Nombre</i>	<i>Volum</i>	<i>%</i>
Procuració reial dels Comtats	14	2.220	30,5
Batllia General de Catalunya	9	1.550	20,8
Vescomtat de Castellbò	3	850	11,4
Procuració reial de Sardenya	5	850	11,4
Procuració reial de Mallorca	3	750	10,0
Tresoreria reial de Catalunya	5	600	8,0
Tresoreria General de la Corona d'Aragó	2	516	6,0
Quints del Principat	1	150	2,0
Total	42	7.466	100

La munificència reial anà més encaminada a la concessió de títols que no pas a la d'ajuts de costa i rendes, fet lògic si tenim en compte l'angoixant situació de la hisenda reial a Catalunya i els deutes acumulats procedents d'aquesta mena de mercès, cada vegada menys creïbles.¹⁹⁸ Tanmateix, en

¹⁹⁷ El 1598, segons dades de B. HERNÁNDEZ, la partida de despeses de la Batllia general catalana dedicada al pagament de consignacions d'ajuts de costa i mercès es situa en un 27,5% del total, quan al llarg del segle no havia superat el 2,2% (*Aproximación a la estructura...*, p. 89). Cal concloure, doncs, que les reformes introduïdes amb èxit durant els darrers anys dels vuitanta serveixen bàsicament per finançar un nou patronatge reial a Catalunya —no pas altres objectius d'interès general—, que pugui competir amb la força fiscal i funcional que representa la Diputació del General.

¹⁹⁸ Tot i el fabulós donatiu atorgat pels estaments, N. FELIU DE LA PENYA, considerà un segle més tard que "*las gracias de privilegios comunes y particulares excedieron al servicio*" (*Op. cit.*, III, p. 226). El 1519, en temps de l'emperador, de les 250.000 lliures, 155.000 havien anat directament a mans de la noblesa en concepte de gratificacions diverses (P. FERNÁNDEZ ALBALADEJO, *Fragments de monarquía...*, p. 48), una quantitat que A. CASALS encara incrementa més enllà de les 200.000, amb deutes sobre ajuts de costa i mercès pendents encara dels temps de Ferran II (*L'emperador dels catalans...*, p. 86). A tall de comparació, J.M. CARRETERO ha assenyalat com a partir del 1546, el percentatge dels serveis de Corts dedicat al pagament de préstecs i "asientos" financers no baixà en cap cas per sota del 90% del total, arribant fins i tot al 98,7 el mateix 1546 i al 99,1 el 1574, quantitats que anaren a raure directament a mans d'alemanys i sobretot genovesos (*Op. cit.*, p. 40). També a Navarra, curiosament, el compte 1597-1600 suposà un augment importantíssim de la despesa en matèria de mercès: setanta partides que sumaren 11,5 milions de maravedis i el 19% de les despeses totals del període (C. BARTOLOMÉ, "Aproximación al estudio...", p. 79). La hisenda reial valenciana pagà el 1609 mercès i rendes a unes 170 persones, de les quals més de 100 foren nobles (J. CORREA, *Op. cit.*, pp. 255-260, amb una relació dels beneficiaris).

aquest capítol —a diferència del que hem vist pel que feia a l'atorgament de privilegis militars i nobiliaris— es féu patent una intel·ligent política adreçada a estovar l'oposició dels partidaris de Granollacs a través de la concessió d'aquesta mena de compensacions econòmiques, les quals tenien l'aventatge afegit d'establir uns lligams permanents d'una relativa dependència crematística entre els elements més discòls de la terra i el monarca.¹⁹⁹ Aquesta hàbil política de captació de voluntats i d'intent d'establiment de lligams personals resta plenament de manifest si tenim en compte que de la poc més d'una vintena de noves rendes atorgades per Felip III durant els dies posteriors al soli —bàsicament sobre la procuració reial de Mallorca, però també sobre les possessions italianes de la monarquia i la Batllia General catalana (quadre 54)—²⁰⁰ gairebé la meitat, una desena concretament, anaren adreçades directament a declarats partidaris de Granollacs i encara altres tres a altres membres de les seves mateixes famílies.²⁰¹

Entre els primers cal comptar amb les rendes atorgades a misser Pere Aillà (100 lliures sobre la procuració reial dels Comtats), Josep de Bellafilla (300 lliures sobre Mallorca), Lluís de Vilafranca (150 lliures sobre la procuració mallorquina), Jeroni Bosc de Vilagaià (100 lliures sobre la hisenda reial sarda), Julià de Navel (200 lliures sobre la Batllia General), Climent de Cardona (150 lliures sobre la procuració reial dels Comtats), Gispert de Guimerà (200 sobre la procuració reial de Mallorca), Enric de Blanes (150 sobre la mateixa font financera) i Joan Burguès i de So (200 sobre la Batllia General del Principat). Entre els segons, cal esmentar Felip de Sorribes (150 sobre Mallorca), Guillem Ramon de Pons, a qui el monarca atorgà les rendes de les baronies de Rialp i Vall d'Assua, i don Onofre Alentorn, 200 sobre la Batllia General catalana. Un altre dels encartats en l'afer Granollacs, el cavaller Aleix Albert —qui, com hem dit, havia vist morir el seu germà a les presons reials— rebé una substanciosa ajuda de costa de 4.500 lliures, a més d'una renda anual de 300 lliures sobre la tresoreria general del Regne de Nàpols.

La concessió feta a Albert, però —com la de la major part de les atorgades pel nou monarca l'estiu del 1599—, explicità clarament una renúncia a futures demandes compensatòries una vegada l'interessat hagués fet ús de la mercè atorgada el 1599 per Felip III —“*se entienda y sea visto [...] aver renunciado expressament a todos y qualesquier agravios que pretenda haverle sido hechos por oficiales nuestros*”— i a qualsevol dret que com a conseqüència d'aquells pogués reclamar de la règia cort. A més, una clàusula final contra la possibilitat de futurs dissentiments establí que tot i que per algun motiu se'n retardés el pagament per part de la tresoreria reial, Albert es comprometé a renunciar a “*meter dissentimiento o agravio*” en futures Corts o parlaments amb l'avís que en serien rebutjats pels jutges provisors de greuges. A la pràctica, doncs, l'existència de semblants clàusules de protecció en cas de deute —amb la finalitat d'evitar la presentació de dissentiments a

¹⁹⁹ E. SERRA ha assenyalat la vigència d'aquesta mena de transacció durant les dos darreres Corts del Cinccents: “qualsevol ofensiva de la monarquia en el model polític paccionat, tot i que afectava, també i molt, els braços baronials, tendia a ser contrarestada amb actuacions a favor de llur renda o de llur jurisdicció” (“Constitucions i Redreç...”, pp. 186).

²⁰⁰ Gaspar Escolano afirmava el 1610 que les rendes valencianes dels Àustries —les més quantioses amb diferència de la Corona d'Aragó— servien també per a sufragar els salaris dels virreis i inquisidors aragonesos i catalans “*e infinitas mercedes hechas a infinitas personas*” (cit. per J. CASEY. *Op. cit.*, p. 184).

²⁰¹ Semblant interpretació ve avalada per les apreciacions del Reial Consell el 1602, segons les quals els partidaris de l'exdiputat Granollacs “abusant de moltes mercès leshores reberen [el 1599], han cobrat ànimo per tornar de nou a delinquir, lo que no havien gosat intemptar des del dit any 1592 fins ara” (DJP, I, pp. 463-468).

les futures Corts—, convertí tal vegada moltes d'aquestes mercès en merament testimonials. Altres rendes començaren a esdevenir un objecte habitual de mercadeig, amb l'objectiu d'ingressar amb la seva venda volums importants de diners. A finals del 1596, per exemple, el governador de Castellbò Alemany de Tragó obtingué del monarca la facultat de disposar “*en la persona que le pareciere*” de les 150 lliures de renda que rebia habitualment damunt la procuració reial dels Comtats. En la major part dels casos, però, el traspàs del gaudiment de rendes rebudes de la hisenda reial fou restringit al cercle familiar, com ara en el cas de la concessió de la llibertat per disposar en el seu fill la renda habitual de la mateixa quantia del cavaller Joan Antoni Ferran (1599) o de la facultat de testar i fer heretar en els seus fills o nebots les rendes de 200 i 300 lliures respectivament en els casos d'Isabel Traginer i Marianna Terçà, atorgades per les mateixes dates.²⁰²

Les Corts del 1599 i el reforçament dels drets senyoriais

Els tractadors reials feren també una aposta clara per l'acomentament dels sectors més tradicionalment poderosos dels estaments a través d'una política prou favorable a les aspiracions dels senyors de vassalls, en un món on les bases econòmiques i socials del seu poder trontollaven cada dia més.²⁰³ El nombre de jurisdiccions confirmades o novament concedides per Felip III a diversos senyors —entre els quals, quatre dels partidaris de l'exdiputat Granollacs— fou considerable (quadre 55) i contradigué obertament la tendència a la progressiva concentració jurisdiccional a mans del rei que el seu pare havia propiciat a través de nombroses lluçions auspiciades des de la mateixa Reial Audiència catalana.²⁰⁴ En la dialèctica entre els braços, evidentment el militar no dubtà a pressionar el braç de viles i ciutats a fi de reconvenir-lo a l'acceptació dels seus plantejaments —que són els dels eclesiàstics— en qüestions com ara les lluçions de jurisdicció, el delmar en garba, les capbreuacions o l'ús de pedrenyals.²⁰⁵

²⁰² ACA, Cancelleria, 4321, f. 273; 4882, f. 78v; 4883, ff. 83 i 125v; i 4876, ff. 256-256v

²⁰³ P. PLA ha assenyalat l'existència de fins a seixanta disposicions de les Corts del 1604 que afecten uns senyors entregats a l'acomentament de l'equip ministerial del marquès de Dènia i Pere Franquesa. Mossèn Porcar els presentà com a traïdors en haver aprovat un donatiu que multiplicava per quatre els del 1564 i 1585 sense haver fet “cosa en bé de la comunitat y dels pobres”. Felip III propicià la dita “traïció” atorgant sis títols i altres quaranta privilegis de noblesa. En conclusió, sembla que el rei fou més aviat restrictiu respecte a les jurisdiccions senyoriais, tret d'aquells casos en què convenia reconduir els més díscols o recompensar els fidels (“Las jurisdicciones señoriales en las cortes valencianas de 1604”, a P. FERNÁNDEZ ALBALADEJO (ed.). *Monarquía, Imperio y pueblos...*, pp. 595-614).

²⁰⁴ A.H. HESPANHA assenjala com, en el cas portuguès, tot i l'exhortació testamentària de Felip II (1594) als seus successors en el sentit d'evitar alienacions de béns de la corona, “*su sucesor se encargó de renovarlas y de acrecentarlas con algunas otras*” (*Op. cit.*, p. 340; i *Testamento y codicilo del rey don Felipe II*, Eduardo Mengibar editor, Madrid, 1882, pp. 10-11). A la pràctica, però, el seu avi havia iniciat el seu regnat al Principat amb una ratificació durant les Corts del 1519-1520 dels guanys jurisdiccionals que els privilegiats havien aconseguit a costa del patrimoni reial durant l'interregne que succeí a la mort de Ferran II (A. CASALS, *L'emperador i els catalans...*, p. 87). B. HERNÁNDEZ ha assenyalat recentment les Corts del 1599 com a moment de “*abdicación de los expedientes [de recuperació jurisdiccional] impulsados en las décadas precedentes desde los órganos del Real Patrimonio*” (“La fiscalidad en Cataluña...”, p. 550).

²⁰⁵ ACA, Generalitat, 1099, f. 343. Un repàs a la legislació de Corts catalana sobre el pagament de delmes —una de les dues potes, juntament, amb el control de les alienacions de terra sota dependència senyorial, de la regulació de les relacions entre senyors i vassalls al llarg del Cinccents—, a E. SERRA, *Pagesos i senyors...*, pp. 49-57; i P. GIFRE, *Op. cit.*, pp. 158-159. La mateixa autora ha assenyalat que les protestes formulades pel braç reial durant les Corts haurien pogut ésser subscrietes “a ulls clucs” pel tercer estat de la Revolució francesa dos segles més tard, en plantejar una crítica frontal al conjunt de les deduccions senyoriais i de la jurisdicció baronal (“Ciutats i viles a Corts...”, pp. 12-16).

No mancaren veus dins el braç reial que apostaren per una política més procliu als drets dels vassalls i emfiteutes. L'anònim memorial —tantes vegades esmentat— presentat a la ciutat de Barcelona amb motiu de la celebració de les Corts, presentà com a “cosa odiosa, freqüentar la capbreuació y molestar moltes voltes en la vida ab manaments de capbreuar a una mateixa persona”. Demanà que només fos necessari reiterar les capbreuacions en cas de traspàs de senyoria, de feu o alou, i proposà també la limitació de la intervenció dels juristes en els processos de capbreuació, apartant-los del tot en els casos en què els emfiteutes o feudataris reconeguessin sense resistències el cens o feu “perquè no y ha menester jutge allí hont lo reo fa rahó”. Es mirà d'evitar igualment una problemàtica accentuada per l'anomenat procés d'urbanització nobiliària: molts senyors citaven els seus emfiteutes a Barcelona, obligant-los a anar a la capital des de les seves llunyanes terres.²⁰⁶

Quadre 55. Algunes jurisdiccions i drets senyorialis atorgats i/o confirmats per Felip III a diversos senyors catalans durant les Corts del 1599

28/6/1599	Guillem d'Ivorra	Civil i criminal damunt la Guardiollada
13/7/1599	P. P. Bonaventura Bolet	Quadra i castell de la Guillera. ²⁰⁷ Castell i terme de Castellgalí
13/7/1599	Anna de Llorac	Criminal al lloc i terme de Solivella
13/7/1599	Emmanuel de Rajadell	Castell i terme de Viver
13/7/1599	Joan Francesc de Planell	Civil i criminal al castell i terme de Castellcir
13/7/1599	Duquessa de Cardona	Suspensió del segrest del Comtat d'Empúries
13/7/1599	Francesc Vilallonga	Civil i criminal al lloc, parròquia i terme d'Estaràs
13/7/1599	Aleix Albert	Dret de pontatge a la baronia de Reiners
13/7/1599	Anton Despalau	Civil i criminal al castell i terme de Granera
19/7/1599	Francesca Sapila	Civil i criminal a la quadra de St. Agustí de Lluçanès
19/7/1599	Bernat Galceran de Pinós	Civil i criminal al castell i terme de Barberà

Durant les Corts surà amb força el debat sobre la possibilitat de cobrar els delmes abans de la retirada del gra dels camps, amb els forments segats però encara en garba. La història de la polèmica ocupa tota la segona meitat del Cinccents. Hem analitzat com el 1552 havia estat publicat sense el concurs del braç reial un “pretés” Capítol de Cort que contenia una pragmàtica de l'emperador Carles de la tardor del 1542, en la qual es disposava el pagament de delmes de tots els fruits “y que en la solució prestació de aquells quan en les coses no valgués la consuetut encara que sia immemorial”. La pragmàtica reial i la seva confirmació posterior en Corts suscità “moltes y diverses qüestions, plets y debats per los senyors de les dècimes contra los particulars, prenent haver de ésser compellits y forsats ha pagar delme de tots los fruyts, no obstant qualsevol immemorial consuetut”. El dia del soli de les Corts del 1585 diversos representants del braç reial havien dissentint dels capítols vigents sobre els delmes, aconseguint únicament que se'n llevés acte de la seva protesta. Els electes per a la compilació de les publicacions, però, havien inclòs la pragmàtica elevada a la categoria de capítol de cort sense tenir-la en compte. D'acord amb aquells

²⁰⁶ Una quarta proposta del memorial posava en dubte la capacitat dels senyors mitjans de crear jutges emfiteutics, tant a Barcelona com fora d'aquella, per tal de fer-se reconèixer els censos (ACV, Calaix 39, núm. 24).

²⁰⁷ Amb facultat per erigir la casa en castell (ACA, Cancelleria, 4878, f. 150).

precedents, el braç reial exigí el 1599 que el capítol fos esborrat de la compilació i que la seva protesta fos inclosa al volum de les constitucions que es publicaria en cloure la Cort.²⁰⁸

Pocs dies després de l'inici de la Cort el síndic gironí al braç reial presentà un primer dissentiment, exigint que el braç fos immediatament informat dels debats si la qüestió del delmar en garba era reoberta als altres estaments. Es tractava, doncs, d'evitar les tradicionals maniobres dels militars i els eclesitàstics per introduir-hi reformes de forma subreptícia.²⁰⁹ Els dits braços, però, es decantaren per la possibilitat de fixar nombroses limitacions a les lluïcions de jurisdicció que els temps de bonança econòmica havien esperonat durant les darreres dècades. Dos setmanes després de l'inici de la Cort, davant els rumors sobre aquell propòsit un síndic de Piera acudí a la Vint-i-quatre de Corts barcelonina per demanar que “en la constitució entén se fa que les causes de luytions se sobresseguen”, fossin exceptuades aquelles que haguessin estat començades en virtut de privilegi, com ara la de la mateixa vila contra l'abadessa del monestir de Pedralbes. Encara que la ciutat tranquil·litjà els de Piera negant que existís tal discussió, durant els dies posteriors l'estament reial votà i rebutjà fins a quatre vegades —entre intenses pressions dels militars— el contingut de diverses propostes legislatives restrictives envers les lluïcions.²¹⁰

Després d'un aparent fracàs en el primer assalt, el de les lluïcions, l'estament militar obrí la qüestió del delmar en garba el 28 de juny, després que feia gairebé un mes de l'inici de les sessions. Aquell dia els promovedors d'aquells braços comunicaren als síndics de les ciutats i viles com havien arribat a un ple acord sobre els textos de tres constitucions sobre el delmar en garba, les lluïcions i els drets dels ciutadans i burgesos honrats de Girona i Perpinyà. L'estament respongué anunciant el seu estudi, però aviat els síndics de Cotlliure i Figueres blocaren els debats exigint que passessin també endavant dos constitucions impulsades pel braç reial i aturades al militar (amb l'afegitò d'altres quatre viles en el seu dissentiment). Els tractadors reials i en especial el secretari Pere Franquesa actuaren en aquest punt del tot al servei dels interessos senyoriais, acusant el braç reial de parilitzar les Corts amb la seva negativa. Però, tot i les pressions, al dia següent es comptabilitzaren tres nous dissentiments contra les propostes sobre el delmar en garba i les lluïcions.

Cal dir que la resistència a la nova legislació sobre els delmes no es limità al braç reial, sinó que igualment fou exercida per alguns donzells i cavallers sense jurisdicció al si del braç militar, com ara el donzell Pere Ferrer, autor d'un dissentiment a la constitució del delmar en garba o Joan Antoni Bolet, qui s'oposà a la mateixa proposta “ell y alguns altres cavallers”, pel fet que fins aquell moment “sie servat en tot lo comptat de Rosselló delmar en gra”.²¹¹ El vespre del solí, el braç reial encara discutí els rumors sobre la possibilitat que el rei hagués concedit novament “certa pragmàtica”, a petició de militars i eclesiàstics, per tal de fer novament el salt als representants de les ciutats i viles. Fins a disset síndics s'adheriren al dissentiment inicial del representant de Salses,

²⁰⁸ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-77, ff. 380-381v.

²⁰⁹ La proposta trobà l'immediat suport dels síndics de Figueres, Besalú, Cruïlles, el Voló, Cabra, Granollers, Vilafranca del Penedès, Sarra, Caldes de Montbui, Vilanova de Cubelles i Salses (AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-77, ff. 122v-123).

²¹⁰ AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-108, f. 290; i *Corts*, XVI-77, ff. 182v, 188 i 272.

²¹¹ ACA, Generalitat, 1099, f. 465v.

però els tractadors reials, amb l'afany de garantir una ràpida cloenda de la Cort, negaren que s'hagués fet cap pragmàtica sobre el delmar en garba.²¹²

El 6 de juliol, dos dies abans del solí, diversos representants dels braços eclesiàstic i militar presentaren al vice-canceller les constitucions de les lluçions i el delmar en garba, acceptant que la seva categoria fos finalment rebaixada a la de "capítols de Cort, pus lo braç real no ha volgut adherir per moltes embaxades li són estades fetes". Però encara aleshores un membre del braç militar, Carles Bou, posà dissentiment "atès que vuy se stà en possessió de pagar lo delma en gra y no en garba", considerant que aprovar semblant legislació contrària seria "preiudici de terçer y contra libertats y bons costums de la terra". I al dia següent, els dissentiments continuaren al si del braç militar de mans de cavallers com Gaspar de Vilanova, que considerà "és spoliar als cavallers de Rosselló, en particular per tenir consuetut de rellevar de deu en deu càrregues una". Encara aleshores Joaquim Pons d'Icart demanà que cadascú "en sa terra sie conservat en sa antiga possessió de pagar en gra".²¹³

La fractura política dels anys noranta i les conseqüències de futur

Després de 1599 no tot fou un camí de roses en les relacions entre la dinastia i els privilegiats, ni les extraccions favorables als interessos de la monarquia i aleshores calgué pensar en un canvi d'estratègia. L'agost del 1608 el virrei duc de Monteleón informà la cort "*sobre los nuevos diputados y diligencias que conviene hazerse para disponerlos bien en lo tocante a las galeras y la unión*", i parlà amb especial preocupació de la possible actitud del diputat militar, Gispert de Guimerà, i de Josep de Bellafilla, dos dels homes que havien format part de forma més activa a la facció partidària de Granollacs gairebé vint anys abans. Monteleón era partidari de nomenar Bellafilla com a capità d'una de les galeres de la Diputació creades amb motiu de les deliberacions de les Corts del 1599, per estar ben relacionat amb la ciutat i la Diputació, "*como persona que puede mucho con el dicho don Gispert por vía de amistad muy estrecha, alcanzaría todo lo que en beneficio deste negocio conviniere*". El Consell d'Aragó, però, el desautoritzà en considerar Bellafilla com a perillós per a la causa reial, "*aviendo sido en todas ocasiones [també en la crisi del 1602] tan averso dél, y quien más ha contradicho y fomentado las contenciones que ha avido*".²¹⁴

I és que —tots i els esforços reparadors del nou monarca a les Corts barcelonines del 1599— les torbacions del 1591-92 crearen enemics acèrrims a la monarquia a Catalunya, disposats a intervenir en totes les topades entre la dinastia i les institucions de la terra, sempre en el sentit més desfavorable possible als interessos de la monarquia. Així, el tradicional conflicte entorn a la publicació de les constitucions, arrossegat en cloure les Corts al llarg dels anys 1599-1602 fou protagonitzat per persones lligades a la facció de Granollacs vuit anys abans. Un dels Alentorn

²¹² AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-77, ff. 419 i 422v.

²¹³ ACA, Generalitat, 1099, ff. 512-512v i 529.

²¹⁴ ACA, Consell d'Aragó, lligall 267, doc. 123.

encapçalà un nodrit grup de nobles dels quals hem parlat sovint al llarg de les darreres pàgines —Joan Burgués, Aleix Albert, Gispert de Guimerà, Jeroni Bosch, Francesc Cosme Fivaller i Francesc Cornet i Tamarit— tots ells vuit anys abans partidaris de Granollacs.²¹⁵ Els doctors de l'Audiència n'eren conscients quan el 1602 justificaren en un extens memorial la nova captura dels diputats i oïdors executada aleshores, seguint els mateixos procediments del 1569, i hi continuaven veient la constància d'un moviment d'oposició política a Catalunya que durava ja més de trenta anys.²¹⁶

Encara la persistència d'aquest grup d'oposició a la política de la dinastia —amb moviments d'entrada i sortida al llarg de les generacions, entre els quals els dels Granollacs en serien exemple— pot estendre's fins al mateix gran trencament revolucionari del Siscent. Un cas si més no exemplificà els lligams entre la crisi de 1591 i els capdavanters de la revolta catalana del 1640 dins les institucions. Perot de Tamarit, el conseller en cap de Barcelona que el 1592 patí un exili de cinc anys era el pare del diputat militar Francesc de Tamarit.²¹⁷ En contrast, els ministres que havien encapçalat les posicions reials durant els anys anteriors van rebre la seva recompensa. El triomf, si bé parcial en el temps, de la política de la monarquia a Catalunya —amb l'afebliment de les institucions que podien fer contrapès— va deixar-los en una situació d'impunitat, escenari que probablement va afavorir l'expansió del “faccionalisme” dins la reial Audiència d'aquells anys, cada vegada més immersa en la polèmica entre magistrats nyerros i cadells. Per aquesta raó la visita de 1600 provocà obscures reunions nocturnes de jutges i doctors per escapolir-se de la investigació. I la clientela política que girava al voltant de Francesc Puig va col·locar fins i tot diversos membres al Consell d'Aragó, sota l'empara del totpoderós secretari Pere Franquesa.

---

²¹⁵ AHCB, ms. L-93; DGC, III, pp. 351-368; J.H. ELLIOTT, *La revolta catalana...*, p. 47; i X. TORRES, *Nyerros i cadells...*, p. 339.

²¹⁶ DJP, I, pp. 463-468.

²¹⁷ J.H. ELLIOTT, *La revolta catalana...*, pp. 282-288, 330 i 390.

Entre la farga i el batan, entre el rei i la terra. Algunes notes a tall de conclusió

El present estudi ha intentat analitzar de quina forma les necessitats del país i les aspiracions de la monarquia restaren definitivament dissociades al llarg del regnat de Felip II i el paper clau de la Diputació —amb la seva nova i reforçada estructura de Juntes de Braços i Divuitenes— en la plasmació institucional d'aquest divorci.¹ Un exemple de finals del 1590 en dóna bona mostra i ens permet titular aquestes darreres consideracions. Fins a aquell any, les drassanes reials barcelonines s'havien proveït bàsicament, pel que feia a cadenes, claus i altres elements de ferro necessaris per a les embarcacions, de la farga regentada a Barcelona pel genovès Battista Deavigo. Aquell any, però, el barceloní Pere Ribas havia adquirit la farga i decidit, seguint les pulsions de l'economia catalana dels darrers temps, la instal·lació d'un batan per a la producció de llana. La resposta de les autoritats reials a Catalunya constituí un magnífic exemple de la dissociació d'interessos entre el rei i la terra que hem plantejat com a constant heretada i punyent del darrer terç del segle. Sota la inspiració del mateix Deavigo, el magistrat misser Frederic Font Pastor encetà una causa contra Ribas a la Reial Audiència. El governador don Pere de Cardona, pressionà després al Consell de Guerra a Madrid adreçant-se al mateix monarca per demanar que la causa fos assumida pel tribunal de la Capitania general, amb l'objectiu de "*defender que sta farga no se pierda*".² Ningú, doncs, podia alterar amb la seva lliure activitat els desitjos i les necessitats permanents de rearmament del rei, en un país de frontera, però també de reraguarda.

Aquesta dualitat de conveniències pot considerar-se des de diversos punts de vista. La confusió entre dos nocions políticament diferents, la de natural d'una terra i la de súbdit d'un monarca, fou amb l'absolutisme que tendí a generalitzar-se. Abans, a la Catalunya moderna, aquesta doble pertinença —a la terra i al sobirà— no només es trobava lluny de desaparèixer per fusió, sinó que es féu cada dia més palesa al llarg del regnat de Felip II. La Diputació del General —davant la paral·lització progressivament volguda per la dinastia d'unes Corts cada cop més rares i cada vegada més tenses— encapçala aquest nou pol capaç de generar duradores fidelitats, que identifiquen el sistema institucional propi de Catalunya, les seves Constitucions —en el

---

¹ M.J. RODRÍGUEZ-SALGADO, presenta ja el príncep Felip dels anys de regència dels regnes peninsulars entre 1551 i 1554 com "un hombre extraordinariamente ambicioso, agresivo y animado por una inexcusable voluntad de conseguir sus objetivos, sin importarle el coste que hubieran de pagar sus reinos" (*Un imperio en transición. Carlos V, Felipe II y su mundo, 1551-1559*, Crítica, Barcelona, 1992, p. 28).

² AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 290, doc. 226.

manteniment del qual s'esmerça la Generalitat— amb l'essència mateixa de la terra dels pares, amb la mateixa pàtria, més gran o més petita. Al simple allunyament primer i a la castellanització posterior d'un bastió simbòlic com és la monarquia, correspon l'assentament d'un altre més proper, el del propi ordinament constitucional i la institució que constitueix en paraules dels interessats en el procés “lo nirvi de Catalunya”, la Diputació del General. Si bé, com apunta N. Sales, no podem parlar de la Diputació com *el* govern de Catalunya, sí és cert que aquesta ocupa un lloc clau en el govern interior amb el control de les finances i les duanes del regne i que fins i tot financïa l'administració de la monarquia a Catalunya.³ Governen el dia a dia del Principat també els senyors de vassalls —el nombre dels quals, com hem vist, augmenta enlloc de disminuir als darrers segles medievals i la primera modernitat. Hi participen també en aquest govern —encara que reculant en l'esquema ràpidament, amb la pèrdua de les seves funcions militars o judicials, que per cert més d'un alcalde actual reclama— les ciutats i altres organismes territorials comunitaris, com ara els consells de les valls pirinenques o del Camp de Tarragona.⁴

Al llarg del nostre període és un fet que el terme pàtria en ple sentit polític aparegué lligat molt sovint amb les lleis pròpies del país. Durant les commocions derivades de la condemna a mort sense judici del cavaller-clergue Forner al castell de Salses, per exemple, els tres estaments parlen de la necessitat d'assegurar l'“observança de dites leis d'esta pàtria”.⁵ Ben sovint s'emprà en aquest mateix context l'expressió “drets de la pàtria” i “lleis de la pàtria”.⁶ Lleis i pàtria, per tant, perfectament identificades en una renovat patriotisme de base jurídica. El pas següent consistí a interioritzar com a element determinant la institució que havia assegurar la vigència de les constitucions. L'ús de l'expressió “deputats de Cathelunya” durant les Corts del 1563-1564, ens indica aquesta assimilació.⁷ Per això, en el moment culminant de l'enfrontament finisecular, exemplificat en la resistència violenta d'alguns cavallers a la captura del diputat militar Joan Granollacs als carrers de Barcelona el 24 de maig del 1591, el clam de resistència palesa aquesta volguda identificació entre la Diputació del General i la pàtria: el crit dels resistents a l'actuació de l'algutzir reial serà el de “visca lo General y muyren los traydors a la terra!”, una veritable crit alternatiu sense dissimulació.⁸

Al llarg del regnat de Felip II no mancaren moments de reforçament del lligam entre un i altre pol, rei i pàtria —com ara els actes de jurament de les Constitucions per part del monarca, la celebració d'altres esdeveniments familiars de la dinastia o les victòries i derrotes militars a l'escenari

³ Tal i com ha subratllat A. ESTRADA, a més, convé recordar el fet que la institució era “la única, amb l'excepció de la Corona, que tenia una percepció pràctica global de Catalunya” (“La Deputació del General de Catalunya i el territori del Principat: relacions, condicionants i incidències mútues”, a *Actes del V Congrés Internacional d'Història Local...*, p. 340).

⁴ N. SALES, “Podem parlar de la Catalunya dels Àustries com d'un estat? ¿I on rau l'estatalitat, en les monarquies compostes?”, a *Manuscrites. Revista d'història moderna*, 15 (1997), pp. 29-31.

⁵ ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 141, f. 417.

⁶ Per exemple, a les instruccions i súpliques entregades als síndics perpinyanesos de les Corts del 1585 (ADPO, 112 EDT 14, ff. 31 i 48v).

⁷ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-71, f. 49v.

⁸ D'altra banda, la necessitat de la defensa de la pàtria és invocada pel mateix virrei en els moments de necessitat. Durant les campanyes franceses de finals de segle, a principis d'octubre del 1597, veiem el lloctinent esbrancar els procuradors tortosins pel fet de no haver mobilitzat el contingent militar local que ha de desplaçar-se a la frontera dels Comtats, afirmant que “no és just falteu a vostra pàtria y terra” (ACA, Cancelleria, 4761, n.i; i 4769, f. 36v).

europèu, i sobretot al mediterrani— però els moments de conflicte, i fins i tot d'oberta fractura, comencen a reproduir-se cada vegada amb major freqüència. A finals de febrer del 1564, a la ciutat de Barcelona, “per lo que demà sa magestad ha de prestar lo jurament y la terra ha de prestar lo jurament de fidelitat y homenatge” calgué que els promovedors dels tres braços acompanyats d'alguns alabarders ocupessin la sala reial i guardessin les seves portes, davant el temor que “allí acudirie molta gent que serie impedir lo acte”. Tanta era l'expectació generada per l'escenificació fonamental del pacte històric fixat entre la monarquia i els estaments catalans.⁹ La història política catalana del Cinccents, però, ens posa davant dels ulls també la representació freqüent del trencament d'aquest pacte. Així, per exemple, el cavaller Llorenç Tort posarà dissentiment durant les Corts barcelonines del 1599 contra la suspensió unilateral per part del rei de tres capítols del redreç aprovats durant la darrera convocatòria, “per quant una constitució o lley de la terra no's pot desfer ni derogar sens que concorregue en la derogació de aquella lo poder de la Cort y la voluntat del rey junctament”. El nou monarca, amb ànim pacificador, admetrà la reprimenda en la seva resposta als greuges generals de la terra decretant que “dita suspensió no puga ésser treta en conseqüència”. Però, no contents amb la reial retractació els braços catalans exigiran dies després “sie de son real servey manar provehir que les dites suspensions com a tals en sdevenidor no puguen ésser fetes com a contràries a constitucions de Cathalunya, capítols y actes de Cort”.¹⁰ És a dir, cal assegurar a través de la promesa reial l'incert futur del pacte polític tradicional violentat per Felip II.

Les dues fidelitats es corresponen també amb un nou bilingüisme de les classes dirigents catalanes que podem associar igualment a la llengua de la monarquia i a la llengua de la terra —*lingua regalis versus lingua naturalis*—, i que camina de dret des de mitjan segle cap a l'establiment d'una correspondència entre ús lingüístic únic i Estat sobirà únic, sempre en favor del castellà.¹¹ Dues fidelitats en conflicte, envers el rei i envers la terra, que els protagonistes del debat acaben per situar en el seu lloc. Si els estaments i la Diputació encapçalen una posició de defensa a ultrança de les Constitucions com a identificació dels drets de la comunitat, el monarca no dubta a situar la fidelitat a la seva persona com a primera exigència de la vida política. Alguns doctors i jutges de la Reial Audiència catalana es convertiran en les seves crosses, davant les dificultats de penetració de la influència de la figura virregnal en la vida política del país. Per això, el sempre expressiu, lloctinent Manrique de Lara afirmarà trobar-se en “unes Índies molt pitjors que les altres Índies”.

L'anàlisi de l'actuació política de la monarquia a Catalunya al llarg de les darreres dècades del Cinccents posa de manifest que no es pot fer una lectura teleològica en termes d'interès per la construcció de l'Estat, sinó pura i simplement de deler pel control del poder, bastit a través de respostes gairebé sempre conjunturals i molt sovint contraproductes.¹² Felip II no pretén

⁹ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-71, f. 168.

¹⁰ ACA, Generalitat, vol. 1099, ff. 154v, 416-418 i 454v.

¹¹ M. SEGARRA, *Op. cit.*, pp. 172-173. A tall comparatiu, vegeu l'estudi de M. GROSCLAUDE, “Le pouvoir d'état et la langue en Bearn aux XVIe et XVIIe siècles”, a *Pays Pyrénéens et Pouvoirs Centraux, XVIe-XXe s. Actes du Colloque International organisé a Foix*, Conseil Général de l'Ariège, Foix, 1993, 1, pp. 327-336.

¹² Creiem prou encertat els tres grans eixos de la política reial assenyalats per C. PÉREZ APARICIO: desenvolupament d'institucions directament depenents (lloctinència, Audiència i Consell d'Aragó), tendència al màxim control polític i econòmic de les institucions estamentals (Corts, Diputació i universitats), “amb el fi de limitar o en tot cas d'acomodar o subordinar les seues actuacions als interessos de la monarquia”; i —a través dels dos mecanismes anteriors—

construir l'Estat modern a Catalunya, sinó simplement controlar els ressorts del poder.¹³ El desenvolupament de qualsevol mena d'institució que comporti una ampliació representativa, com ara les Juntes de Braços i Divuitenes no l'interessa en absolut, en la mesura que aporten noves dificultats al seu propòsit de control i de posada de les potencialitats econòmiques i socials del país al servei dels interessos de la dinastia. Així, durant les torbacions del 1591-1592 —que E. Serra considera com el primer conflicte obert, ben definit i directament polític entre Catalunya i la Monarquia hispànica i la “primera esquerra greu dels segles moderns entre la terra i la monarquia”— aquesta realitat es fa ben palesa. Mentre pressiona el consistori rebel presidit per Granollacs, el Concili provincial aplegat primer a Tarragona i després a Barcelona, rep a principis de març del 1592 una carta reial en la qual el monarca agraeix el posicionament clarament favorable als seus interessos del Concili i reconeix la impossibilitat d'acceptar una solució negociada al seu contenciós amb la Diputació que no passi per que “*la obediencia y reconocimiento de la superioridad no estuviere en el punto que es razón que tenga*”.¹⁴ El 1592, per tant, el monarca exigeix la fidelitat absoluta dels seus súbdits catalans, des de la posició de força que li reporta la presència d'un exèrcit reial al veí Regne aragonès, acabat d'envair, per tal de posar fi a les alteracions polítiques desencadenades per la desestabilitzadora presència de l'antic secretari reial Antonio Pérez. Si el nucli històric del pactisme venia constituït per una confluència d'interessos entre els diversos actors de l'escenari polític, cal afirmar que al llarg del Cinccents la divergència entre les prioritats de la terra i les del rei es fa cada vegada més evident: és ben clara durant el regnat de Carles I —davant dels conflictes derivats de la incompatibilitat entre les urgències militars i les lleis de la terra— i en paraules d'A. Casals, “que aquesta divergència prengué actituds més o menys virulentes, depenia de la voluntat de cada interlocutor”.¹⁵

En el context d'aquesta tensió, quan la historiografia s'ha interrogat sobre l'escassa participació fiscal catalana als interessos generals de la Monarquia ho ha fet a partir de l'extrapolació de criteris estatals actuals en el temps.¹⁶ A part de la necessitat d'introduir en el debat la importància

---

aspiració a una progressiva integració dels territoris a la fiscalitat i defensa de la monarquia (“Foralisme i centralisme...”, pp. 137-138). Pel que fa als defectes de la “mediació ministerial” en el control del poder a Catalunya, J.L. PALOS ha explicat com “*para una concepción del poder que identificaba el gobierno con la administración de la justicia, una autoridad fuerte requería un aparato judicial sólido. En la práctica, esto significaba desarrollar una organización eficaz capaz de gestionar un amplio campo de competencias. Hacia estos dos objetivos se dirigieron todas las reformas de la alta magistratura catalana efectuadas a lo largo del siglo XVI*” (“Autoridad real y mediación ministerial...”, p. 42). A parer nostre, les dites reformes resultaren un fracàs, amb la consolidació d'un grup clientelar que féu presoner el monarca dels seus excessos i la seva manca de càlcul.

¹³ Un criteri semblant s'observa a l'evolució posterior de l'actuació de la Monarquia a Catalunya. De tot el tradicional règim senyorial català, la novetat introduïda pel nou govern borbònic després de la Nova Planta serà l'obligatorietat que tots els nomenaments d'autoritats restin sotmesos a control a través de la seva ratificació per la Reial Audiència, “amb la qual cosa s'aconseguia implantar, també en aquest camp, el principi bàsic que informará tota la teoria política de l'absolutisme borbònic: la primacia indiscutible del poder reial” (J.M. TORRAS, *Els municipis catalans de l'Antic Règim (1453-1808). Procediments electorals, òrgans de poder i grups dominants*, Curial, Barcelona, 1983, p. 212).

¹⁴ ACV, calaix 56, núm. 29.

¹⁵ A. CASALS, *L'emperador i els catalans...*, p. 477 i E. SERRA, “Catalunya als segles XVI-XVII: les vicissituds d'una cultura política pactista”, a P. GABRIEL (dir.), *Història de la Cultura Catalana...*, pp. 41-42. J.L. PALOS considera igualment que “la noció del pacte, pròpia dels segles XIII i XIV, entès com una col·laboració constructiva entre el rei i els súbdits, deixa pas a una visió merament tècnica” (*Catalunya a l'Imperi...*, p. 322). Allò sobre el que cal reflexionar és qui s'allunya de qui en aquesta progressiva deriva en la dissociació d'interessos que segueix a la mort de Ferran II. Per al cas napolità, R. VILLARI ha assenyalat igualment el fet que la identificació entre els interessos generals del regne i la persona del sobirà, damunt la qual havia estat basada durant llarg temps la consciència política de la nació, havia patit un profund deteriorament molt temps abans de la revolució del 1647 (*Op. cit.*, pp. 28-29).

¹⁶ En l'anàlisi de la contribució catalana a la fiscalitat general de la monarquia, E. FERNÁNDEZ DE PINEDO comença per presentar alguns criteris que no convé extrapol·lar en el temps: “*Dado que la mayor parte del gasto de la*

—encara ben bé per mesurar— de l'aportació indirecta del país a l'esforç imperial com a país de frontera i reraguarda per a les guerres del rei,¹⁷ la pregunta que caldria fer-se seria més aviat per què calia contribuir a una despesa exterior que excloïa de dret gairebé en tots els casos els valors estratègics del país. La dissociació d'interessos entre la monarquia i Catalunya es manté al llarg de tot el regnat filipí de forma molt evident i és per això que resulta més adequat als catalans un sistema polític que els protegeix d'aquesta exacció, alienant en la seva relació súbdits-monarca, que es manifesta amb tota la seva violència a Castella o Nàpols.¹⁸ Per què, a l'hora de jutjar el problema, hauríem de prendre la perspectiva d'un ministre de la cort i no la d'un pagès de l'Empordà? L'expansió medieval que havia forçat la corona a acceptar el desenvolupament del pactisme, havia estat substituïda per una política europea en la qual la relació fiscalitat-institucions es desvia del marc polític tradicional. E. Serra considera, en aquest, sentit que la política de la Corona catalano-aragonesa durant el regnat de Carles I depengué sobretot de les directrius dels consells d'Estat (creat el 1522) i de Guerra, és a dir, d'aquells que mostren més clarament la divergència d'interessos econòmics, socials i polítics entre súbdits i monarquia, convertint l'espai mediterrani a mitjans de segle més en una frontera que no pas en un espai obert al comerç. Fins a la dècada del 1530 la política imperial a la Mediterrània sembla coincidir amb els interessos catalans, després, se n'allunya irremediablement.¹⁹ Això, fins al punt d'arribar a l'esborrajada proposta reial d'evacuació de la illa de Menorca quaranta anys després (1570), davant un possible atac turc, desguarniment del territori en temps de lluita a Flandes que plantejava de forma brutal davant dels súbdits l'existència d'una total divergència d'interessos entre la Monarquia i la terra.²⁰

---

monarquía hispana se iba en guerra y básicamente en guerra exterior, dudosamente se puede argumentar sobre la justicia o injusticia de las diferencias contributivas a ese gasto. Aunque no se diga explícitamente hablar de una equilibrada distribución de la carga fiscal supone en parte inferir que mantener un ejército imperial en Flandes para combatir a los holandeses y defender al catolicismo era algo justo y conveniente ("La participación fiscal catalana en la monarquía hispánica (1599-1640)", a *Manuscrits. Revista d'història moderna*, 15 (1997), p. 66). És el revers de la visió de J. PÉREZ al mateix col·loqui: "Cada uno de los componentes de la monarquía se preocupa de sus problemas e intereses propios sin tener en cuenta la dimensión plurinacional encarnada por el soberano en su proyección diplomática y militar. Sólo un pequeño grupo de ministros, los que despachan a diario con el rey, se identifica con la política exterior. La nota dominante es el particularismo y la falta de solidaridad" ("Castilla, Cataluña y la Monarquía hispánica", a *Manuscrits. Revista d'història moderna*, 15 (1997), p. 159).

¹⁷ E. SERRA ha assenyalat la importància fiscal no només dels creixents donatius finiseculars, sinó també de fortificacions (Roses i Perpinyà), allotjaments, mobilitzacions, bagatges, deforestació i enderrocs de cases ("Constitucions i Redreç...", p. 165), tal i com hem apuntat al capítol 5 del present treball. Semblant realitat es manifesta en testimonis com ara el del notari perpinyanenc Pere Pasqual, en escriure als seus fills alguns anys més tard; "vos prech no habiteu en tot Rosselló...[els] soldats, pijors que perros y esclaus y heretges nos tractan, y per no tenir que menjar"; "pregant a tots mos descendents que, hoynt mormorar de guerra, vengan llur azienda y vingen habitar lluny... per ésser gran terror y spant" ("Pròleg" d'E. SERRA al llibre de V. ESTANYOL, *El pactisme en guerra (L'organització militar catalana als inicis de la guerra de separació, 1640-1642*, Fundació Salvador Vives i Casajuana, Barcelona, 1999, p. 15). D'altra banda, B. HERNÁNDEZ assenjala en el seu estudi sobre les precarietats de la hisenda reial el fet que les contínues situacions d'insolvència havien portat a la recerca de mecanismes d'exacció alternatius. Para atenció a tres: la concessió de franquícies de moneda, els préstecs municipals i les Tres Gràcies ("La fiscalidad en Cataluña...", pp. 533-534). Caldria afegir el pes, a moltes zones angoixant, de les exaccions directes i forçades aplicades directament per la Capitania general, encara que el mateix autor cita l'existència d'una "fiscalitat no monetària".

¹⁸ No fa gaire J. H. ELLIOTT ha afirmat que "tot i que els greuges eren diferents, Catalunya, Portugal, Escòcia i Irlanda tenien una important característica en comú quan van agafar les armes. Tots quatre es van aixecar en revolta per defensar la integritat d'una comunitat històrica i en cert sentit idealitzada, la qual es veia, a si mateixa, en perill de mort a causa de les accions d'un company dominant que concebia la unió contundentment en termes dels seus propis interessos i prioritats" ("Catalunya dins d'una Europa de monarquies compostes", a *Tercer Congrés d'Història Moderna...*, 13-I (1993), p. 19).

¹⁹ E. SERRA. "Catalunya als segles XVI-XVII...", pp. 40-41 i 43.

²⁰ El fet que Catalunya no aparegui citada ni una sola vegada i Barcelona només tres en el recent i suggeridor estudi de G. PARKER, sobre *La gran estrategia de Felipe II* (Alianza Editorial, Madrid, 1998, 568 pp.) dóna a entendre el paper que els interessos del nostre país —els del poble i els dels privilegiats— jugaven dins aquesta estratègia. N. SALES

En resposta a aquest afebliment de l'associació simbòlica entre el rei i la terra, la Diputació del General esdevé al llarg del Cinccents una institució clau en l'engranatge institucional de Catalunya. El seu protagonisme en les principals convulsions polítiques i socials resulta prou evident als ulls de qualsevol que s'apropi a la Guerra Civil del segle XV o als esdeveniments de la Guerra dels Segadors. Entre una i altra, però, de forma més discreta, la història de la institució resulta menys espectacular però tant o més important que aquelles alhora d'analitzar la construcció i les tensions del panorama polític català dels inicis de la modernitat. Convé, per tant, parlar amb una especial atenció al seu creixement i consolidació entre una i altra fita, i en aquest sentit les darreres dècades del regnat de Felip II ens ofereixen un panorama molt il·lustratiu. Per això, fóra un error prescindir-ne en l'anàlisi dels orígens ideològics del 1640. Amb el seu desenvolupament, la Diputació del General col·labora a la vertebració d'un espai cultural, jurídic i polític específic, en definitiva, a la consolidació d'un patriotisme català modern. La seva estructura i actuació permet portar al primer pla alguns grups en expansió dins l'entramat social i econòmic del país, dins dels límits, però, en què es pot parlar de vertebració en una societat d'antic règim, com ara la societat catalana moderna.²¹ En analitzar el clàssic viratge polític de Felip II, E. Serra considera que en bona mesura respon a la solidesa que progressivament guanyen unes institucions “mal anomenades medievals”, en la mesura en què amb la seva vitalitat i iniciativa aconseguen reflectir el creixement demogràfic i econòmic del Cinccents i obliguen la monarquia a cedir més d'una vegada.²² Per a la Diputació del General, el segle XVI no suposa una època de decadència sinó de reforçament a través de la confrontació. Constitueix un dels dos pols en disputa creixent, entre el vigor renovat i el rearmament teòric del pactisme, inseparable de les noves condicions demogràfiques i sòcio-econòmiques del dinàmic Cinccents, i la resposta alternativa i constrictiva de la monarquia, alentada per l'ofensiva turca a la Mediterrània i la protestant a la frontera de les guerres político-religioses de la Ribagorça i el Foix-Bearn.

Segons E. Serra, la posició emergent de la Diputació catalana —i les seves homònimes dels altres regnes de la Corona aragonesa— a conseqüència del progressiu reculament de les Corts i davant els excessos d'una monarquia estrangera, esdevé un fet clau (i compartit amb el reforçament institucional municipal). Ara, la Diputació és un organisme polític força diferent del medieval i prou renovat en la seva base social interestamental: fet que és pot observar a través de l'ampliació que suposa la participació directa de prop de cinc-cents persones, entre 1587 i 1593. No és d'estranyar la contraofensiva de la monarquia. La voluntat de limitar aquest perillós expansionisme provocarà repetits conflictes jurisdiccionals. A partir de la segona meitat del XVI,

---

considera que “en 1565-1570, quan a Espanya no manquen galeres ni tropes per enviar a la defensa de la veneciana Xipre o la santjoanista Malta, a la de Mers-el-Kebir i d'Orà (1563), a la de les finalment perdudes Trípoli o Gerba (1558-1560), a la de la també finalment perduda Tunís (1570-1574) i en canvi en manquen per defensar les Balears o Sardenya —o Benicarló o Solou” (*Els segles de la decadència...*, p. 31).

²¹ E. SERRA afirma que “la visió del segle XVI català pels historiadors de l'agricultura, de les manufactures, del comerç i de la demografia i l'urbanització demostra que en la Catalunya del segle XVI estaven emergint unes noves estructures socials”: la història social de la Diputació cinccentista, n'és testimoni. En valorar-la, convé superar “la visió del sistema pactista i institucional com una carcassa sobreposada estàtica i separada de les transformacions socials del país”, atès que ens mostra el pactisme com “l'actuació política exclusiva d'una aristocràcia anacrònica, en lloc d'observar el caràcter interestamental del sistema institucional, o veure els seus conflictes interns com uns conflictes entre sectors socials en moviment i en disputa pel control de l'aparell polític del país” (“Constitucions i Redreç...”, pp. 159-160).

²² E. SERRA. “Catalunya als segles XVI-XVII...”, p. 48.

la Diputació lluitarà per l'hegemonia política a Catalunya en disputa ara amb el Sant Ofici, ara amb la Reial Audiència, configurant al llarg del darrer quart de segle un “pactisme ascendent centrat en l'actuació de la Generalitat”.²³ La història dels conflictes jurisdiccionals finisculars entre Diputació i Audiència constituirà, doncs, un “moment decisiu en l'evolució doctrinal i política dels dos principis romanistes divergents” desenvolupats a la baixa edat mitjana, el del paper preponderant del poder regi —amb l'elaboració absolutista dels magistrats de la facció reialista— i el que propuganava la participació de la comunitat en l'exercici del dit poder,²⁴ a través de les Juntes de Braços i les Divuitenes, tot i el seu component estamental, més fluïdes socialment que no el bloc de poder monàrquic.

Amb l'adveniment del primer dels Àustries, Carles I, Catalunya havia restat integrada, en paraules de N. Sales (qui refermà aquí les aportacions fetes per H. Koenigsberger, J.H. Elliott i V. Ferro), en una nova construcció política —com les monarquies dels Stuart a Anglaterra-Escòcia-Galles, danesa o polonesa d'algun moment del període modern— caracteritzada per la coexistència d'una “pluralitat d'estats diferents i una unió personal de corones sota un mateix monarca”. Encara que aquestes unions de corones presuposaven la conservació de cadascuna d'elles i dels regnes que les conformaven com a estats diferents —amb les seves constitucions o furs, assemblees estamentals, tribunals suprems i altres atributs de sobirania— a la pràctica existia una Corona que constituïa el nucli central i irradiava amb intensitat un esperit hegemònic, basat sobretot en la seva potència demogràfica, econòmica i militar.²⁵ A Catalunya, doncs actuaren tendències de força contraposada: d'una banda, el sector favorable a la consolidació de la Monarquia hispànica centrada en Castella, amb el corollari de la dissolució de la Corona d'Aragó, que contribuïa a difuminar el paper del conjunt en benefici d'uns regnes individualitzats, de l'altra, l'evolució de les institucions pròpies que caminaven al compàs de les necessitats noves i cada dia més dissociades de la dinastia.²⁶ El procés polític derivat de la unió de corones contrastà amb el fet d'unes greus

²³ Aquesta és la síntesi que n'ofereix E. SERRA a “El pactisme català ...”, pp. 47 i 49-50. És per això que E. DURAN parlà fa vint anys del període 1568-1599 com d'un temps de “recuperació d'una certa iniciativa política”, a E. DURAN-J.M. SALRACH, *Història dels Països Catalans. Dels orígens al 1714*, Edhasa, Barcelona, 1981, pp. 1058-1072.

²⁴ A. SIMON, *Els orígens ideològics...*, p. 59.

²⁵ N. SALES, “Podem parlar de la Catalunya...”, pp. 25 i 27.

²⁶ E. SALVADOR (“Integración y periferización...”, pp. 166-170) i J. LALINDE han parlat de “periferización” de la Corona d'Aragó com a conseqüència de l'absentisme reial permanent que es consolida en temps de Felip II. Aquestes línies tenen com a complement l'estudi del segon sobre “La disolució de la Corona de Aragón en la monarquia hispana o catòlica (sec. XVI a XVIII)”, a *XIV Congreso di Storia della Corona d'Aragona. La Corona d'Aragona in Italia (secc. XIII-XVIII)*, Carlo Delfino Editore, Sàsser, 1993, I, p. 159. Segons l'autor, el mateix concepte Corona d'Aragó hauria estat creat en temps dels Àustria per contraposar-lo al de Corona de Castella, en contrast amb la més pròpia expressió de “Reinos y tierras del rey de Aragón”, que fa referència a un agrupament de territoris diversos que només tenen en comú la seva dependència reial (pp. 162-163). Vegeu una contrastació de les idees de “dissolució” i “periferització” amb la de l'estat de sobirania imperfecta dibuixat per N. SALES, a E. BELENGUER, “Del último Trastámara...”, p. 466. E. SERRA veu en els *Col·loquis* de C. Despuig (1557) un precedent de defensa simultània —resistencialista envers l'amenaça castellana— tant del marc institucional de Corona d'Aragó com de patriotisme català (“Els catalans i la unió de Nàpols i Sicília a la Corona d'Aragó. El marc històric i les reclamacions parlamentàries (Corts de Montsó, 1563-1564 i 1585)”) comunicació presentada al *VII Congreso Internazionale di Studi: Napoli, Paesi Catalani, Europa. Momenti di cultura catalana in un millenio. Arte, letteratura, lingua e storia*, Nàpols, 2000 (en premsa), mecanoscrit de l'autora, p. 5).

diferències econòmiques entre les societats castellana i catalana,²⁷ i amb el propòsit dels grups socials expansius de reconstrucció d'un espai econòmic propi dels regnes i/o de Corona d'Aragó dins el marc mediterrani traïdiconal.²⁸

Per això, la Diputació del General no menysté els històrics lligams amb els altres reialmes del senyal de les quatre barres. Quan el diputat eclesiàstic bisbe de Vic, don Francesc Alentorn i misser Nadal Ciurana, diputats eclesiàstic, militar i reial respectivament, són enviats per la Generalitat a la cort a principis de març del 1571, amb el propòsit d'assistir al casament del rei amb Anna d'Àustria, filla de l'emperador Maximilià —en un representació simbòlica d'aquesta doble estructura política, alhora que d'afirmació de catalanitat—, el rang de la representació dels diputats catalans és exalçat en les seves cartes de presentació afirmant que acudeixen en nom del “present Principat de Cathalunya, qui és u dels principals membres de la real Corona de Aragó, y encara que lo nom sia de rey de Aragó, les armes emperò que ell fa són del Principat de Cathalunya”.²⁹ Lluny restava l'ambaixada comuna dels tres regnes a Flandes, organitzada durant els mesos posteriors a la mort de Ferran II, per tal de prendre el primer contacte amb el seu nét.³⁰ De fet, les condicions reals de pervivència institucional d'aquesta Corona d'Aragó al llarg de l'edat moderna són un dels elements més interessants de l'evolució política dels territoris que encara aleshores feblement la coformen. La Generalitat no dubta a recordar els llaços existents amb el veí regne aragonès publicant triennalment la crida d'arrendament dels drets de la seva institució homònima o fins i tot admetent excepcionalment la presència entre els seus oficials inferiors d'aragonesos tot i el reuig generalitzat als aspirants estrangers. La Diputació del General aprova les vendes de bestiar i les tretes de llana catalana per part de delegats de la ciutat de Saragossa a Tortosa el 1573, en una

²⁷ Recentment, O. JUNQUERAS ha insisitit en aquest concepte. A parer seu —encara que no cal confondre els llaços comercials a fires i mercats, que són una cosa, i les bases socials productives que són tota una altra—, el punt d'una major (i hipotètica) “integració” entre les economies castellana i catalana s'hauria produït entorn de 1530-1535 (com a reacció a la frustració mediterrània de l'aliança imperial amb els genovesos), mentre els indicis clars de “desintegració” s'acumularien per a mitjans se segle, accelerats probablement per les crisis bancàries sevillanes del 1552-1555 i la fallida de la hisenda de la monarquia el 1557. Així, durant els anys 1560 Castella desapareixerà progressivament dels textos de caràcter econòmic presentats a Corts, substituïda per Aragó, València i Itàlia, recuperant el marc geogràfic tradicional de l'economia catalana. En definitiva, es produïria una “reorientació mediterrània” vers el 1570-1620 que permetria a Barcelona recuperar “una centralitat econòmica pròpia” com a punt de referència econòmic d'un mercat de Corona d'Aragó del qual seria testimoni els acords de lliure comerç catalano-aragonesos confegits a les Corts del 1563-1564 (*Op. cit.*, pp. 90-94). X. TORRES ha parlat d'una Barcelona que continua essent una ciutat “eminentment mediterrània” per tal com hi ajuda la continuïtat d'un bagatge tècnic per a la navegació i pràctiques comercials, i una infraestructura de consolats, connexions ultramarines i escales insulars (“Activitats econòmiques”, a J. SOBREQÜES (dir.), *Història de Barcelona...*, p. 221). Un dels màxims exponents del nacionalisme historiogràfic (espanyol) fet des de Catalunya, planteja per al Cinccents, al contrari, una economia catalana molt més integrada en el conjunt peninsular que no pas ha estat afirmat fins ara, integració de la qual seria testimoni el necessari paper dels metalls americans com a contraprestació a les importacions d'un actiu comerç català amb el nord d'Àfrica (E. MARTÍN CORRALES, *Comercio de Cataluña con el Mediterráneo musulmán (siglos XVI-XVIII). El comercio con los “enemigos de la fe”*, Edicions Bellaterra, Barcelona, 2001, 649 pp. i en especial les pp. 64-66). Teoria que, per cert, laminaria una part apreciable dels suposats efectes integradors que el seu mateix corrent historiogràfic ha atribuït a la Nova Planta borbònica, reconduint Catalunya a una “espanyolització” encara més llunyana en el temps. Seria gràcies a aquesta integració primigènia que “los siglos XVI y XVII no fueron de decadencia ni para Cataluña en general, ni para Barcelona en particular” (*Idem*, p. 99).

²⁸ Tot i la mirada a l'Atlàntic que el comerç català efectua a mitjans del Cinccents —posada de relleu per A. GARCIA ESPUCHE— E. SERRA assenyala com el comerç mediterrani “no es va interrompre mai i, a més, entorn del decenni 1570-1580 prengué més força” (“Els catalans i la unió...”, p. 5).

²⁹ ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 788, ff. 6v-7. La darrera frase apareix en termes gairebé idèntics —demonstrant l'interès per deixar-la ben clara a la cort gairebé 45 anys abans— a l'ambaixada de la Diputació del General a la cort del 1526, tramesa amb motiu del matrimoni de Carles I amb la infanta portuguesa Isabel (A. CASALS, *L'emperador i els catalans...*, p. 162).

³⁰ A. CASALS, *L'emperador i els catalans...*, pp. 27-29.

pràctica que els aragonesos consideren habitual. També els lloctinents catalans emeten llicències de treta de forments a algunes municipis aragonesos durant els anys de carestia bladera. El proveïment en sentit contrari és encara més freqüent: es tracta encara —com hem assenyalat a la introducció— en bona mesura d'economies al límit de la subsistència en contacte ben directe i en alguns aspectes encara fortament interdependents i complementàries, a partir dels lligams forjats a la baixa edat mitjana.

El contacte entre les capitals dels dos regnes és de freqüent col·laboració, com hem tingut l'oportunitat de comprovar al llarg del present treball.³¹ Durant els anys 1578-1579, per exemple, la ciutat de Barcelona féu préstec de seixanta mil lliures en favor de Saragossa a retornar sense interessos en el termini de tres anys. A finals de juny d'aquell any, els jurats de la capital de l'Ebre s'adreçaren al Consell de Cent per manifestar la seva carestia de forments mentre s'esperava l'arribada del rei i la seva família per celebrar Corts. El Consell de Cent, tot i que es veié obligat a fer manlleuta de censals per obtenir el capital, no dubtà a satisfer les demandes aragoneses recordant el precedent del 1558, en el qual davant el saqueig turc de Ciutadella de Menorca els saragossans havien enviat diverses companyies per protegir Barcelona.³² Sardenya constituï encara també un destí natural per als comerciants catalans. El notari Pere Joan Ortolà, nét d'Andreu Ortolà, mercader perpinyanenc establert a Càller, defensà la plenitud de drets dels catalans a Sardenya i com sembla justa una absoluta reciprocitat: “qualsevol cathalà qui vaja a habitar en lo dit Regne, en saber que és natural cathalà, sens alguna altra manera de habilitació concorre en tots los officis y beneficis del dit Regne y ciutat, en y per la forma que y concorren los matexos naturals, sens alguna differència, y és ver”. Per tant, els sards, en bona correspondència, i segons les Constitucions “han de ésser tinguts y reputats per cathalans y gozar de tots los officis y beneficis de cathalà”.³³ Com els aragonesos, mallorquins o menorquins, els sards no dubten ocasionalment a demanar l'ajut de la ciutat de Barcelona per proveir-se de forments en època de carestia (1570).³⁴

Les Corts del 1563-1564 donen diverses mostres de la voluntat de mantenir una certa unitat institucional, tot i l'encaix en el fort corrent de dissolució que suposa la nova Monarquia hispànica

---

³¹ Després de l'atac turc contra Ciutadella del 1558, els aragonesos enviaren dos companyies per a la defensa de Barcelona, en el darrer acte de solidaritat militar de la Corona d'Aragó (J. REGLÀ, *Felip II i Catalunya...*, pp. 51-52).

³² AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-87, f. 79v-82v. El termini no s'esgota: a finals de novembre de l'any següent, 1579, els saragossans ja han retornat els diners, dels quals la ciutat només pot destinar quelcom més de 8.500 lliures a la llució dels censals manlleutats per realitzar el préstec l'any anterior (*Idem*, f. 143). Mallorquins i sobretot menorquins mantenen una intensa relació amb el Principat a conseqüència de les seves necessitats militars i de proveïment de forments. Així, a finals de novembre del 1596, per exemple, el governador i capità general de Menorca demana armes i municions a la ciutat de Barcelona a través del síndic enviat a Barcelona pels jurats de l'illa, “por ser esta isla burgo o calle desse Principado y los moradores de naturaleza naturales della” (AHCB, Consell de Cent, Cartes comunes originals, X-55, f. 125).

³³ ACA, Generalitat, *Visites del General*, 4, f. 99. G. D'AGOSTINO assenyalava que a través de la figura legal de la “*communicatio*” les lleis dels territoris de la Corona d'Aragó tenien una directa aplicació a Sardenya (“La formación del estado moderno en los territorios italianos bajo la dominación española: Nápoles, Sicilia y Cerdeña en los siglos XVI y XVII”, a *Chronica Nova*, 21 (1993-1994), pp. 151-154). Sobre els densíssims lligams històrics i els perills de dissolució, vegeu F. MANCONI, “De no poderse desmembrar...”, pp. 179-194, i el succint recull bibliogràfic elaborat per E. SERRA a “Els catalans i la unió...”, p. 1, n. 2.

³⁴ AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-79, f. 45.

dels Àustria.³⁵ Potser la principal proposta presentada arriba al braç reial de Catalunya a principis d'octubre del 1563, quan l'estament aprova la proposta que les Corts Generals tinguin lloc alternativament una vegada a Barcelona i una altra a Saragossa, a fi d'evitar els inconvenients de la concentració de tants milers de visitants dins un espai demogràfic petit com ara Montsó i els seus entorns. Els síndics de les ciutats i viles del país decidiren plantejar aquesta possibilitat als altres braços catalans i als aragonesos, perquè tots junts demanessin al rei que en endavant procedís a la convocatòria de Corts per torns.³⁶ Felip II i el seu entorn ministerial foren ben aviat conscients dels inconvenients que reportava la convocatòria de Corts Generals, i les següents, celebrades el 1585, seran les darreres conjuntes, aplegades en un sol escenari, per a tots els territoris de la Corona. Encara que aleshores la proposta d'alternança entre Saragossa i Barcelona no apareix als debats dels braços si és cert que tornà a sortir a la llum en algun moment, com es detalla a la correspondència entre els síndics certerins i els paers de la capital de la Segarra.³⁷

Els signes d'unió de la Corona, a l'estil del patronatge de Sant Jordi, es confongueren sovint amb els interessos dels estaments privilegiats, com ara quan la vint-i-quatrena barcelonina de les mateixes Corts del 1563-1564 ordenà als seus síndics a finals de desembre del 1563 que procuressin aconseguir una Constitució o Capítol de Cort en el qual “la largària de les espases del Principat y Comtats [...] sien regulades ab la largària de les espases del Regne de Aragó y València”.³⁸ Com aquesta proposta, també en sac foradat cauran les contínues protestes durant les mateixes Corts i encara al llarg de tot el mig segle per part de tots els estaments i de tots els territoris contra la separació de Nàpols i Sicília de la Corona catalano-aragonesa amb la lenta consolidació del Consell d'Itàlia entre 1522 i les definitives ordenances de 1579, element polític clau en el contrast entre la consolidació de la Monarquia hispànica amb Castella com a pol central —a la qual serà incorporada també la Navarra conquerida per Ferran II el 1512— i el procés de pretesa dissolució de la Corona d'Aragó. L'aliança genovesa —la primera ciutat financera del món durant la segona meitat del Cinccents i veritable estació reguladora dels moviments d'or i lletres de canvi vers el nord, segons Braudel—³⁹ suposarà la fi d'una política carolina de protecció per als catalans dels mercats napolitans i sicilians per als draps catalans. A partir de la dècada dels trenta, són els genovesos qui adquireixen condicions de tracte preferencial a Nàpols i Sicília, a més d'instaurar un veritable monopoli damunt el coral sard.⁴⁰ Durant les Corts del 1563-1564 la ciutat de Barcelona

³⁵ T. DE MONTAGUT ha vist a les Corts generals de la Corona d'Aragó en temps de Felip II la vigència simultània de dues tendències: l'afavoriment dels elements propis en perjudici dels universals i alhora la continuïtat com a exercici d'una “eficaç funció cohesiva i vindicativa de la Corona d'Aragó com a comunitat universal dels regnes i terres del monarca” (“Les Corts generals de la Corona d'Aragó. (Notes per al seu estudi)”, a *Congreso Internacional Felipe II...* IV, pp. 123-124 i 134-136).

³⁶ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-71, f. 29. La proposta, però, es veu ràpidament frenada i deu dies després d'ésser presentada l'estament delibera que abans d'informar els aragonesos els síndics hauran de consultar amb les seves universitats (*idem*, f. 42v-43).

³⁷ AHCC, *Memorials i instruccions de missatgeries*, s.d.

³⁸ AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-73, f. 17; i *Registre de lletres closes*, VI-57, f. 3v.

³⁹ *Op. cit.*, I, p. 649.

⁴⁰ E. SERRA. “Catalunya als segles XVI-XVII...”, pp. 43-44. J. REGLÀ jutjà que Carles I havia subordinat del tot els interessos mediterranis del Principat —que eren també els generals de la Corona d'Aragó— a l'aliança genovesa (“La Corona de Aragó...”, p. 145). Amb l'aliança catòlica, els genovesos perden els mercats de llevant per guanyar els d'occident: una mala notícia per als catalans (G. GALASSO, “Tradizione aragonese e realtà della monarchia spagnola in Italia nei secoli XVI-XVII”, a *XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona. La Corona d'Aragona in Italia (sec. XIII-XVIII)*, Carlo Delfino Editore, Sàsser, 1993, I, pp. 188-189).

ho exposarà amb total nitidesa, apelant al record idealitzat de la figura del darrer monarca exclusiu de la Corona d'Aragó, Ferran II: “e més, a nosaltres y a dit Consell de la XXIIIa ha aparegut que és stat fet un gran agravi per sa magestat en deseparar y desgragar a la corona de Aragó los Regnes de Nàpols y de Sicília, y aplicar y unir aquells a la Corona de Castella, fent creació de nou Consell dels negocis de dits Regnes de Nàpols y de Sicília, que eran units a la Corona de Aragó, excloents los naturals dels dits Regnes de la Corona de Aragó dels officis y beneficis dels dits Regnes de Nàpols y Sicília, com sie cosa contra la ultima voluntat y disposició testamentària del sereníssim rey don Ferrando, de immortal memòria, en la qual expressament ordena que los officis y beneficis dels dits Regnes de Nàpols y de Sicília fossen regits y exercits per los naturals de la Corona de Aragó”.⁴¹

Els súbdits catalans de Felip II no van creure mai que la separació de Nàpols i Sicília obeís a un desig de major fluïdesa en les comunicacions entre aquells territoris i el centre de decisions de la monarquia.⁴² A principis de novembre del 1563, el braç reial deliberarà sobre la necessitat d'estudiar la forma en la qual el Regne de Nàpols havia estat unit primer i separat després de la Corona d'Aragó.⁴³ Els tres braços catalans, els aragonesos i els valencians haurien de presentar una protesta conjunta al monarca en reparació d'un greuge tan dolorós perquè el monarca fes “tornar dit Realme de Nàpols a dita Corona de Aragó per les vies y modos que millor apparrà”.⁴⁴ De fet, ja a finals de setembre els síndics barcelonins havien informat de la diligència i estudi que feien de la qüestió “ab los presidents de la Corona de Aragó”, és a dir, els caps dels diferents braços, “y trobam en ells tant bona gana y voluntat en dit negoci com nosaltres le y tenim”. En efecte, en la deliberació al respecte realitzada pel Consell de vint-i-quatrena barceloní el 21 de setembre es diu que aquests havien estat separats de la Corona aragonesa de forma del tot irregular, a fi d’“aplicar y unir aquells a la Corona de Castella”. A la pràctica, aquesta separació era “excloent los naturals dels dits Regnes de Aragó, Cathalunya y València dels officis y beneficis dels dits Regnes”. Fruit de les negociacions a Montsó, a principis de novembre el braç reial aragonès comunicà al seu

⁴¹ AHCBC, Consell de Cent, *Registre de lletres closes*, VI-56, f. 151. N. SALES compara aquesta separació de Nàpols i Sicília amb la concessió “d’immediatesa” —control directe des de Viena— a les terres hongareses recuperades per a l’Imperi de mans dels turcs al llarg dels segles XVII i XVIII, que havien estat abans de la desfeta de 1525, part de la corona de Sant Esteve (“Podem parlar de la Catalunya...”, p. 27). E. SERRA considera que durant la segona part del seu regnat, Ferran II maldà per enfortir políticament llurs estats: en negociar-se el 1505 el matrimoni entre el rei i Germana de Foix s’acordà una successió separada de les Corones castellana i aragonesa, així com la garantia de la permanència de Nàpols i Sicília amb la segona. El primer testament de Ferran II refermà també aquesta successió separada i la inclusió dels territoris italians dins la Corona aragonesa. S’explica així l’apelació dels catalans a la voluntat de Ferran II (“Catalunya als segles XVI-XVII...”, p. 39). La mateixa autora ha assenyalat com a motor de les reivindicacions parlamentàries catalanes contra la segregació de Nàpols i Sicília la pervivència d’uns forts interessos comercials mediterranis i la pèrdua d’un espai de patronatge reial per als privilegiats, en l’àmbit militar i funcional, tal i com exposà la ciutat de Barcelona el 1563-1564 (“Els catalans i la unió...”, pp. 11-12).

⁴² Una aproximació al dens debat historiogràfic sobre la segregació, a E. SERRA, “Els catalans i la unió...”, pp. 2-3.

⁴³ M. RIVERO ha vingut a assenyalar que, de fet, els territoris italians en disputa mai no havien estat plenament integrats en el sistema de govern de la Corona aragonesa al llarg del Cinccents: “*difícilmente puede pensarse en una articulación de competencias del Consejo de Aragón sobre Italia, ni que esto hubiera estado en la mente de los monarcas*” (*Felipe II y el gobierno...*, p. 28). Real o no aquesta integració —que en tot cas era indiscutible en la persona del sobirà, que era precisament allò que caracteritzava el sistema polític de la Corona d’Aragó—, és clar que mentalment era efectiva per als catalans i que la seva percepció sobre el fet fou la de desnonament d’espais d’exercici del poder per part d’un monarca que confiava sobretot en els seus súbdits castellans. E. SERRA, tot recolzant la visió de J. ARRIETA, afirma que els membres del Consell d’Aragó també van percebre el procés com a una veritable segregació. La mateixa autora considera que la unió dels regnes italians a la Corona d’Aragó “derivava de la unió personal dels regnes amb el monarca i per tant del fet de tenir en comú el mateix príncep” (“Els catalans i la unió...”, pp. 3 i 6).

AHCBC, Consell de Cent, *Corts*, XVI-71, f. 62v.

homòleg català el seu suport a la proposta.⁴⁵ Poc després de la festa de reis de l'any següent, 1564, els tres braços catalans semblen mostrar-se ja d'acord en adreçar-se als altres per realitzar una ambaixada conjunta: aleshores inclouen no només Nàpols, sinó també Sicília en la seva reivindicació.⁴⁶ El dia 20, en la última notícia relacionada amb la convocatòria, la Diputació decideix pel seu cantó escriure els diputats aragonesos i els tres estaments valencians per tal que tots simultàniament demanessin al monarc a “que vulle tornar a unir lo govern del Regne de Nàpols”.⁴⁷

La següent convocatòria, la del 1585, torna a fer surar la reivindicació dels regnes perduts. Aleshores és ja evident que els interessos del rei i els dels seus súbdits són en aquest cas netament divergents: Felip II manté i aferma el seu control damunt els seus dominis amb possibilitats legals més àmplies, mentre els seus súbdits aragonesos perden qualsevol capacitat de gaudi de l'exercici del poder polític o econòmic damunt aquells territoris. De forma pragmàtica, els representants barcelonins jutjaran aleshores que la qüestió no havia estat resolta a les Corts anteriors per haver-se introduït massa tard en les discussions. Per això, decideixen parlar-ne ben clarament des del principi i emprar l'arma del dissentiment quan sigui precisa. La sort dels debats, però, no resultarà gaire diferent. A primers de juliol, el Consell de Vint-i-quatrena barceloní demana als seus síndics destacats a Montsó que sondegessin el parer d'aragonesos i valencians al voltant de la possibilitat de reintegrar els Regne de Nàpols i —aprofitant el viatge— fins el ducat de Milà a la Corona d'Aragó. Durant dites Corts s'introdueix un nou element de defensa dels interessos conjunts dels regnes de la Corona aragonesa. Barcelona es mostra entestada a aconseguir que el tresorer general, càrrec que en aquell moment exerceix el totpoderós comte de Chinchón, sigui en endavant proveït únicament en naturals de la Corona aragonesa i no a mans d'estrangers, com és el cas.⁴⁸ El 1599, durant les darreres Corts del segle, en canvi, Felip III jura amb les constitucions el que els estaments catalans interpretaren com una promesa de reunificació de la Corona catalano-aragonesa, compromís que, tanmateix no arribarà mai a fer-se realitat. Si més no, sabem que el Consell de vint-i-quatrena barceloní mostrà el seu il·lús contentament “com per vostra magestat sie stat stos dies jurat en particular la unió de dits Regnes de Nàpols y Sicília a la Corona de Aragó”.⁴⁹ Als efectes psicològics de la pèrdua —imposada des de fora— de les possessions italianes caldrà afegir l'esmentat conflicte intern finisecular per la provisió de les encomandes de la Castellania d'Amposta a favor d'aragonesos i valencians, element simbòlic d'allunyament

⁴⁵ AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-72, f. 92; i *Cartes comunes originals*, X-44, ff. 125 i 147-148). Dos dies abans d'acabar l'any sabem que les principals gestions de col·laboració amb els braços aragonesos es duen a terme amb el diputat eclesiàstic (AHCB, Consell de Cent, *Registres de lletres closes*, VI-57, f. 2v. De fet, el Regne de València sembla restar al marge d'aquestes negociacions prèvies. Els catalans no deixen de marcar tot sovint una precedència cerimonial que es deriva dels orígens històrics d'un i altre territori. Així, per exemple, el 2 de gener del 1564 trobem els braços catalans greument ofesos pel fet que els tractadors reials han anat en ambaixada abans al braç eclesiàstic valencià que al català, quan —segons ells— han d'anar en primer lloc als tres braços catalans i deixar per després la seva comparecència als estaments valencians (AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-71, ff. 123v-126v).

⁴⁶ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-71, f. 140.

⁴⁷ ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 135, f. 91.

⁴⁸ AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-94, f. 108v; i *Registres de lletres closes*, VI-64, f. 39v i 50v; i E. SERRA, “Els catalans i la unió...”, pp. 9-11.

⁴⁹ AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-108, f. 269. Al llarg del segle XVII subsistirà un irrendemptisme aragonès respecte a Navarra, Nàpols i Sicília amb manifestacions literàries encara a finals del regnat de Carles II (1697) (N. SALES, “Podem parlar de la Catalunya...” p. 27) i encara la qüestió tornarà a surar amb motiu de la Guerra de Successió (E. SERRA, “Els catalans i la unió...”, pp. 12-13).

d'enorme importància que constituirà gairebé la sentència de mort de la Corona d'Aragó com a marc polític capaç d'aplegar sensibilitats polítiques comunes i d'actuar en sentit unitari.

Encara un altre exemple mostra la dissociació d'interessos entre la dinastia i la terra pel que fa a l'estratègia mediterrània: la relació tan oposada respecte al paper dels genovesos i les seves relacions amb el Principat. Des que les galeres del genovès Andrea Dòria desertaren del servei de Francesc I per passar al servei dels Habsburg (1528-1529) com a aliada naval i financera decisiva per als interessos imperials —condicionant del tot l'estratègia mediterrània de la Monarquia hispànica, en perjudici dels interessos catalans—, els Àustria introduïen un nou element d'incomoditat en les relacions entre la monarquia i Catalunya.⁵⁰ Quan el 29 de juny del 1529 Carles rebé Andrea Dòria i tots dos signaren aliança pública a la catedral barcelonina, els catalans veien capgirat el seu desig plurisecular de liquidar la competència genovesa a l'espai comercial mediterrani i d'acabar no precisament a través d'un pacte que la convertís en teòrica aliada. La conclusió era clara: “per molt que ho volgués explicar d'una altra manera, les activitats mediterrànies de Carles responien a interessos personals, familiars i imperials, no catalans”.⁵¹ El nomenament el 1532 com a arquebisbe de Tarragona de Girolamo Dòria, refermà la impressió de “superposició dels interessos imperials als particulars dels regnes que governava”, i encara més el seu accés al càrrec de diputat eclesiàstic durant el trienni 1539: en iniciar-se el Concili de Trento, Dòria era l'únic bisbe absentista que restava a les diòcesis hispàniques de la Corona d'Aragó.⁵² A les Corts del 1533 suraren les primeres crítiques estamentals contra l'incompliment de la pragmàtica que fixava un recàrrec del 20% als draps francesos exportats a Sicília i Nàpols, juntament amb la demanda —signe de la consciència de “periferialització” dels estaments— de disposar de representació de la Corona d'Aragó als Consell d'Estat i Guerra.⁵³ A més, després d'un notable esforç al donatiu, els estaments pogueren comprovar com gairebé un 50% dels diners entregats al monarca anaven a raure directament a mans dels creditors genovesos i alemanys de l'emperador.⁵⁴

⁵⁰ Sobre les condicions d'integració dels Dòria al servei de l'emperador, vegeu F.F. OLESA, *Op. cit.*, pp. 457-458. Resulta especialment interessant el fet assenyalat per J.C. MAIXÉ que els genovesos mantingueren un sentit de casta i desarrelament envers Catalunya al llarg de la primera part de l'edat moderna (de diàspora, amb les virtuts exposades per J. TORRAS per al cas català del XVIII, a “La penetració comercial catalana a l'Espanya interior en el segle XVIII”, a M.T. PÉREZ PICAZO, *Els catalans a Espanya, 1760-1914*, Afers, Barcelona, pp. 27-30), transformat després en plena integració a les estructures burgeses locals, precisament a partir del moment en que periclità la seva posició dominant en el crèdit de la monarquia. Es produeix, doncs, la seva integració només quan deixen d'actuar com a privilegiats de la dinastia (“Parentesco y relaciones en el seno de la burguesía barcelonesa. Los extranjeros en la Barcelona de los s. XVII y XVIII”, a *Manuscrits. Revista d'història moderna*, 6 (1987), pp. 153 i 169).

⁵¹ A. CASALS, *L'emperador i els catalans...*, pp. 199-200 i 219. O. JONQUERAS afirma amb contundència que “a partir de 1531, l'economia catalana —o, com a mínim els interessos dels productors i els consumidors de productes alimentaris— sembla que va esdevenir incompatible amb la política exterior de la monarquia”. Assenyalat, igualment, els continus embargaments de vaixells i mercaderies catalans que comercien amb Berberia al llarg dels anys trenta per part dels oficials reials que comanden les places nordafricanes (*Op. cit.*, pp. 12-13), la importància dels quals ha estat discutida recentment per E. MARTÍN CORRALES, *Op. cit.*, pp. 105-113.

⁵² M. BATLLORI, “Felip II i l'episcopat català”, a *Congreso Internacional Felipe II...*, I, p. 33. Segons J. RAVENTÓS l'arquebisbe Dòria no posà els peus a Tarragona ni una sola vegada en els seus 25 anys de pontificat. Anteriorment havia estat bisbe d'Elna i Osca, ciutats que tampoc no trepitjà mai (*Op. cit.*, p. 69).

⁵³ La protesta derivada de l'incompliment de la taxa del 20% damunt les exportacions franceses i genoveses a Sicília i Nàpols fou reiterada durant les Corts del 1542, 1547 i 1552 (J. FORNOS, *Op. cit.*, pp. 24-26, 33-35 i 48).

⁵⁴ A. CASALS, *L'emperador i els catalans...*, pp. 249, 273, 277 i 301-302.

El futur Felip II havia anat per primera vegada a Itàlia el 1548, honorant la República lligur en entrar-hi a través del port de Gènova,⁵⁵ assenyalant d'aquesta forma el seu paper d'intermediació. A Catalunya, el seu domini reforçat a la Mediterrània occidental continuava essent vist amb indissimulat disgust. Encarregats de travessar el país transportant immenses quantitats de diners, els agents dels grans comerciants i banquers genovesos al servei de la monarquia foren regularment acusats de l'ús fraudulent de llicències de propi ús reservades al monarca, necessàries per permetre el seu pas sense restar obligats al pagament dels drets del General. Se'ls acusa igualment de tretes en frau de notables quantitats de moneda, com ara el 1569, quan es detecta un frau de 600.000 ducats. Tretes que sovint toparen amb les inspeccions ordenades pels diputats i fins i tot amb oficials ferits en escorcolls a bord dels mateixos navilis. A Cadaqués el 1585 o a Palamós el 1587, la Diputació aconseguí sonades incautacions de moneda genovesa caiguda en frau, segurament, però només una mínima part en el trànsit continuat vers el nord.⁵⁶ Se'ls acusà tot sovint de fer treta de forments en temps de carestia o d'agabellar oli,⁵⁷ mentre la seva implicació determinant en la comercialització vers Itàlia de la llana aragonesa a través de l'Ebre els feia del tot antipàtics.⁵⁸ El cert és que molts d'aquests comerciants i banquers —tot sovint actuant a Barcelona des de Madrid, a través de procuradors catalans—, acabaren actuant fins i tot com a financers de les ambaixades de la Diputació del General a la cort, com ara durant els anys 1572-1573, dos anys abans que una nova bancarrota de la Monarquia hispànica deixi el control de la hisenda encara una mica més consolidat a les seves mans. El mateix volum de tracte comercial explica que el mercat genovès sigui habitual a l'hora del proveïment militar per ciutats com ara Barcelona. El contacte marítim amb els catalans provoca nombroses topades: el 1588, el mateix virrei Manrique de Lara pretén actuar contra la marineria genovesa que campa lliurement per la ciutat. La principal font simbòlica de rezels prové, però, de l'actitud poc curosa de la família Dòria amb els privilegis de la ciutat de Barcelona i dels catalans en general.⁵⁹ L'honor de la ciutat i de la pàtria es posat en qüestió pels genovesos, enemics històrics. El cerimonial tradueix les tensions econòmiques i polítiques de fons.

⁵⁵ M.A. PÉREZ SAMPER, "La corte itinerante...", p. 125.

⁵⁶ F. BRAUDEL dona exemples diversos dels fabulosos enviaments de metalls a Itàlia, especialment durant els anys 1584-1586, assenyalant que durant els anys posteriors, el corrent desfermat serà encara més intens (*Op. cit.*, I, pp. 650-651).

⁵⁷ Un estudi recent els fa a Granada amb el control sobre les produccions del regne destinades a l'exportació, sobretot llana i sucre, sense rebutjar el d'altres productes d'intercanvi regional i amb el nord d'Àfrica, com ara el blat, l'oli o els fruits secs. Destaquen igualment per una forta implantació social i institucional a través de la qual donen cobertura a les seves activitats comercials (F. ANDÚJAR, "Los genoveses en el reino de Granada. Comercio y estrategias mercantiles", a *Congreso Internacional Felipe II...*, I, pp. 361 i 369-370).

⁵⁸ Vegeu diversos exemples d'implicació de mercaders genovesos —membres de la més potent colònia estrangera assentada a Saragossa— en les exportacions de llanes aragoneses a través de l'Ebre entre 1566 i 1601, i embarcades a l'Ampolla amb destí a Itàlia (J.I. GÓMEZ ZORRAQUINO, "El comercio aragonés por la vía fluvial del Ebro", *Congreso Internacional Felipe II...*, pp. 396-399). Segons O. JUNQUERAS, les disputes catalano-genoveses entorn de l'importació de llana aragonesa constitueixen una de les causes fonamentals de l'expulsió del 1591 (*Op. cit.*, p. 31). Les Corts del 1537 i 1552 demostrarien com els braços catalans no renunciaven a disputar als genovesos les llanes aragoneses que baixaven a través de l'Ebre. E. SERRA, "Catalunya als segles XVI-XVII...", p. 42. La decisió del 1528 havia frustrat l'esperança que els estaments catalans podien haver dipositat en el missatge de fons acordat a les primeres Corts de Carles I el 1519, consistent a mantenir la pau amb França (afavorint els intercanvis transpirinencs), domini de la Mediterrània damunt els pirates berberescos (rellançant les relacions comercials amb Itàlia) i tornada als mercats de la Mediterrània oriental (A. CASALS, *L'emperador i els catalans...*, pp. 69-70).

⁵⁹ E. SERRA afirma que "la flota dels Dòria mai no va defensar de debò ni les costes ni el comerç dels súbdits catalans" de la monarquia dels Àustria ("Els catalans i la unió...", p. 5).

A finals de juny del 1591, Giovanni Andrea Dòria descriu a l'ambaixador catòlic a Venècia Francisco de Vera la topada entre el seu fill i les autoritats barcelonines, de forma prou eloqüent, exposant tota la càrrega política del cas. Els barcelonins pretenien que les galeres estrangeres havien de saludar protocolàriament tantes vegades com passessin prop de la ciutat. Dòria, en canvi, havia estat del parer de fer "*lo que se acostumbra en las otras partes*", és a dir, saludar la primera vegada i després només en apropar-se. Havia ordenat que vuit de les seves galeres restessin a prop de Montjuïc, on acudí a embarcar-se amb l'objectiu d'estalviar-se la incòmoda salutació. Els barcelonins reaccionaren a l'ofensa canonejant les galeres genoveses i aquestes respongueren al foc. Giovanni Andrea reconeixia sobre el seu fill que "*yo quisiera que tuviera más flema, pero si me hallara de su edad y en su lugar sospecho que hiziera lo mismo y quizá peor*". Setmanes més tard, l'ambaixador catòlic a Gènova informà de com el senat de la república havia decidit protestar davant de Felip II "*de bando que se hizo los días passados en Barcelona contra los desta nación y lo que aquí se a sentido*".

Dies abans Giovanni Andrea Doria s'havia adreçat també al mateix rei per comentar els intol·lerables fets de Barcelona. Al seu parer la ciutat pretenia de sempre que en arribar les galeres a la seva platja, saludessin de la mateixa forma que ho fan a Palerm i Nàpols quan es troba el virrei, a la mateixa Gènova i altres indrets "*que son cabeças de Reynos y Estados grandes*". Darrerament, però, havia introduït l'exigència de saludar sempre que s'aproximessin a la ciutat, encara que només haguessin estat allunyades de la costa algunes llegües. Segons Dòria, era cosa "*que no se acostumbra en ninguna otra parte del mundo*". Dòria afegia que el govern barceloní pretenia que en endavant saludessin totes i cadascuna de les galeres repetidament, "*de manera que parece que quieran dar leyes y órdenes al armada de vuestra magestad, y con mayor autoridad y libertad de lo que haría el general della*". L'almirall s'excusà pel disgust causat al rei amb una càrrega de profunditat que apelava a la mà dura: "*pues vemos todos con quanta blandura vuestra magestad sufre a esos tres reynos, justo es que los vassallos y criados de vuestra magestad procuremos de huyr las ocasiones de alterarlos*". En endavant, doncs, Dòria defensà altres ports alternatius a Barcelona com a lloc d'aprovisionament per a les seves galeres i tres dies després d'haver-se adreçat al monarca no dubtà tornar a fer-ho indignat per explicar com Barcelona havia acollit amb tota classe d'atencions quatre galeres papals que desembarcaren el nunci apostòlic, arribades només amb la salutació inicial, "*de manera que sólo los que sirben en las galeras de vuestra magestad quedan vandidos de aquél lugar y no otros*".⁶⁰

Les pàgines precedents justifiquen una crítica o si més no una matització a la recurrent acusació formulada contra els catalans de "*ensimismamiento*" per oposició a una veritable col·laboració amb els privats objectius europeus de la dinastia.⁶¹ Sobretot, si a través d'aquesta es confon

---

⁶⁰ AGS, *Consejo de Estado*, lligall 1423, núm. 35, 110 i 122; i 1541, núm. 139. A la vista d'aquests testimonis, sembla clar que, si més no, l'almirall Dòria, no hauria compartit el judici d'E. MARTÍN CORRALES, segons el qual els catalans recolzaren de forma entusiasta la política mediterrània de la monarquia (*Op. cit.*, pp. 93 i 104). Al contrari, a finals de segle, sembla més aviat que vulguin contestar-la obertament a través del seu rebuig als genovesos.

⁶¹ Dóna títol a un epígraf del text de R. GARCÍA CÀRCEL, *Felip II y Cataluña...*, pp. 45-49. Més endavant l'autor afirma que a les Corts catalanes del període "*el localismo y la escasa disposición para comprender los problemas ajenos fue una evidencia incontestable*". Es tractava de comprendre els problemes aliens o de prioritzar-los per davant

tancament interior amb defensa dels propis interessos davant el propòsit imposició d'uns altres cada vegada més aliens al país. Interessos fragmentats socialment, clar, només faltaria, però en tots i cadascun dels grups socials cada vegada més dissociats dels de la monarquia a finals del Cinccents, a excepció tal vegada de l'escassíssima aristocràcia del país —per cert, cada vegada menys d'aquest país. Un comte de Barcelona esdevingut senyor de mig món començà a deixar insatisfets els catalans. La impressió final de fracàs en les relacions entre el rei i la terra durant el regnat de Felip II, descansa sobre la incapacitat del monarca per crear un “contagi d'obediència” basat en la defensa d'interessos comuns amb algun o alguns dels sectors de la societat catalana de l'època.⁶² A. Simon ha afirmat recentment que “potser el tret més decisiu que trobem en la dialèctica Catalunya-Monarquia Hispànica és la feblesa de les adherències que tenia el poder reial entre la classe dirigent catalana”.⁶³ Els intents bastits en aquest sentit durant el darrer terç del Cinccents semblen haver-se clos en fracàs, tal i com J.L. Palos ha demostrat per al cas de la judicatura, tot i el paper determinat de la facció reialista dins l'Audiència que ens ha deliniat recentment J.M. Torras i hem analitzat en les pàgines del present estudi. Entre els financers catalans, el paper comú a les institucions del rei i de la terra desenvolupat pel grup dels Granollacs, Puigjaner o Saurí, hàbils explotadors dels recursos inherents a unes i altres, sembla periclitat precisament al final del nostre període: l'exili de Joan Granollacs en seria un signe.⁶⁴ D'aquesta forma, la dècada final del regnat suposà una trencadissa d'un model de lliure circulació de persones e idees entre els dos pols polítics del sistema pactista a Catalunya. No es produí un encastellament del país, sinó una constatació progressiva que els seus interessos —també els dels grups socialment emergents, cada vegada més— topaven amb greus dificultats de conciliació amb la monarquia.

A. Casals ha afirmat l'existència d'un projecte polític dels catalans del temps de l'emperador com a “conservador, poruc, molt de curt termini”, però existent. Consistent, a mantenir una situació comercial i política avantatjosa als ports italians, respectar els tradicionals marcs d'intercanvis amb el nord d'Àfrica, deixar el més lluny possible els interessos francesos i renunciar a la hegemonia mediterrània a canvi d'una defensa més efectiva de les costes i rutes clau de la nostra

---

dels propis interessos? (*Ídem*, p. 76). P. VILAR, per la seva banda, parlà de “recolliment” català per oposició a l'expansionisme castellà (*Op. cit.*, p. 282).

⁶² Expressió utilitzada per W. BEIK per referir-se als llaços estables forjats entre l'aristocràcia i Lluís XIV, basats no pas en la imposició dels projectes del segon, sinó en la defensa d'interessos conjunts entre les dues parts (*Op. cit.*, p. 31). Pel que fa a la contribució catalana a la causa imperial cal reprendre, doncs, el contrast entre Lepant (vegeu l'acurada descripció del pas i marxa de don Joan d'Àustria des del port de Barcelona i de l'arribada de la nova de la victòria, als DGC, II, pp. 349-350, 357 i 367-369), o les anteriors expedicions en defensa d'Orà (1563) o Malta (1565) (amb abundants petjades també als DGC, II, pp. 139-141, 167 i 275), i la Gran Armada, com a símbol de la tensió entre la recerca d'interessos comuns entre el monarca i la terra (en el primer cas), i la dissociació finisecular entre les aspiracions d'un i altres (J. REGLÀ, “La Corona de Aragó...”, p. 146). Aquesta constatació es ben lluny de la visió tradicionalista (en boga novament a través dels “fastos” de la commemoració estatal) del regnat filipí, segons la qual el monarca féu “una política verdaderament nacional, es decir, que satisfacía los sentimientos, las aspiraciones y las ideas todas de su nación y de su tiempo” (J. DANVILA, *Op. cit.*, II, pp. 253-254).

⁶³ *Els orígens ideològics...*, p. 291.

⁶⁴ A parer d'A. SIMON, durant les primeres dècades del Siscent, la transformació del sistema de “asientos” en el finançament de l'empresa exterior de la monarquia “va acabar per restar importància als homes de negocis catalans” (*Els orígens ideològics...*, p. 291). D'altra banda, el seu paper serà sempre infim en l'estratègia general de la monarquia: una elaboració —amb conversió en lliures catalanes— de les dades de R. CANOSA sobre els *asientos* estipulats amb financers genovesos entre 1566 i 1610, a partir de la documentació de les *Contadurias Generales* conservada a l'AGS, ens assenyalà magnituds de fins a 9.246.013 lliures per a l'any 1595 i volums habituals d'entre dos i tres milions —entre 15 i 20 vegades tota la recaptació de la Diputació catalana del període— només estroncats durant els moments de fallida i renegociació del deute de 1575-1583 i 1596-1600 (*Banchieri genovesi...*, pp. 290-301).

xarxa marítima comercial.⁶⁵ El cert és que la major part d'aquests interessos coincidiren cada vegada menys amb els de la Monarquia hispànica dels Àustria. Per això, penso que es raonable compartir el criteri de M. Solé segons el qual, en contrastar l'autoritarisme dinàstic dels Àustria i el particularisme de les nostres institucions estamentals el que cal dilucidar és "el major grau de validesa d'aquests sistemes per a possibilitar el desenvolupament de les comunitats d'homes amb els menors costos socials".⁶⁶ Des d'aquesta perspectiva, aquest autor assenyalà el contrast entre "una economia que en aparença solament persegueix l'augment de la riquesa de la Corona per a poder mantenir una empresa bèl·lica exterior" i uns principis econòmics adreçats a l'increment de l'activitat productiva i comercial.⁶⁷ Per reblar aquesta oposició —ben present també a la Castella finisecular—⁶⁸ convé tenir en compte el fet que el percentatge de la hisenda reial castellana dedicat a seguretat militar i transferències exteriors evolucionà esbojarradament d'un 22% del total de la despesa el 1559, al 29% el 1566, el 31% el 1577, el 51% el 1588, el 54% el 1594 i el 50% el 1598-1599, i encara a aquests percentatges caldria afegir-hi els dedicats al pagament d'interessos dels deute consolidat que oscil·laren per a les mateixes dates entre el 21 i el 45%.⁶⁹ Aquesta pressió fiscal —en ascens també segons ha estat constatat si més no per al cas català i valencià— tingué el seu paral·lel al nostre país —a més de en l'ofensiva del *quint*— en un continuat *in crescendo* de formes de fiscalitat no monetària, aplicades —com hem assenyalat— principalment sota els dissenys de la Capitanía general.

Per a V. Ferro, "el problema que es plantejaven o s'havien d'haver plantejat, per tant, els monarques espanyols no era de conciliar una sèrie d'interessos *particulars* amb l'interès *general* del conjunt, sinó de vetllar per l'harmonia i l'equilibri entre els interessos *propis* dels diversos regnes de la Monarquia, coordinant-los entre ells, i de procurar de definir-ne i promoure'n els que

⁶⁵ A. CASALS, *L'emperador i els catalans...*, pp. 479-480.

⁶⁶ En paraules de G. COLÁS, "aquel régimen que sea capaz de controlar más intensamente las acciones de la monarquía [enteses sobretot en l'àmbit de la fiscalitat de la dinastia] será el más beneficioso para el territorio y el tercer estado". L'important del sistema fou que "Aragón durante el siglo XVI estuvo protegido contra el esquilmo de monarquía que sufría Castilla"; això en unes condicions de domini senyorial dures, que no canviaren després del 1592, mentre aleshores s'ensorrava el mur de protecció fiscal del país. El gran derrotat del 1591 fou "el pueblo aragonés, mientras los privilegiados seguían con sus viejas prerrogativas". En definitiva, "el aragonés medio vivió mejor antes de 1592 que después mientras el vasallo laico no mejoró su condición jurídica y siguió a merced de los señores y vio empeorar su situación económica" ("Las revoluciones de 1591...", pp. 168-169). El desgovern de la hisenda reial castellana finisecular portarà a l'establiment d'una connexió causal entre l'empobriment del país i la pressió fiscal desmesurada a la qual és sotmés, tal i com procuradors crítics com ara Gerónimo de Salamanca exposaran obertament a les seves intervencions del 1593 a les Corts castellanques (J.I. FORTEA, "Entre dos servicios: la crisis de la Hacienda Real a fines del siglo XVI. Las alternativas fiscales de una opción política (1590-1601)", a *Studia Historica. Historia Moderna*, 17 (1997), p. 68).

⁶⁷ *El pensamiento político en la Cataluña del siglo XVII: un estudi ideològic de la Revolta Catalana de 1640*, Tesi de llicenciatura, Facultat de Lletres, Universitat Autònoma de Barcelona, 1982-1983, I, pp. 88-89.

⁶⁸ I.A.A. THOMPSON ha posat recentment la llarguíssima durada de les Corts castellanques de 1592-1598 —sis anys i mig, més del doble que qualsevol altra assemblea anterior— com a exemple dels problemes acumulats per la monarquia durant la darrera dècada del regnat i de les dificultats d'aquella per mantenir un mínim consens polític a Castella. El millor exemple de l'alienació de la "nación política" envers el govern de Felip II durant la dècada de 1590 seria el contrast amb els bons resultats obtinguts pel seu fill durant les Corts de 1598-1601: "tras seis años u medio de presión política y personal, de manipulación y negociación, Felipe II no había conseguido persuadir a sus vasallos de lo que lo sirvieran con un millón trescientos mil ducados al año en aceptables condiciones; en apenas dos años, esos mismos vasallos habían votado concederle a Felipe III una suma más que doble, y una suma que, de hecho, se demostró que estaba más allá de lo que podían pagar" ("Oposición política y juicio...", p. 61). També les primeres Corts castellanques de Felip III, doncs, es visqueren en termes d'aparent reconciliació.

⁶⁹ C.J. DE CARLOS, "¿Una revolución financiera en tiempos de Felipe II? Dimensiones y evolución de los fundamentos de la Hacienda Real de Castilla, 1556-1598", a *Congreso Internacional Felipe II...*, I, p. 491.

n'eren comuns".⁷⁰ Semblant problemàtica, desfermada amb notable virulència als territoris de la Corona d'Aragó i Itàlia, tanmateix, cal inserir-la en un context general europeu, atès que com X. Gil ha afirmat —basant-se en una idea exposada per J.H. Elliott—, que "*el auténtico punto de inflexión en la historia constitucional de cada país ocurre cuando desapareció la idea de armonía y ambas partes consideraron a la otra más como un obstáculo que como una ayuda para perseguir sus objetivos*".⁷¹ I aquesta divergència caracteritzà el regnat de Felip II a Catalunya, en el marc del qual la Diputació del General obtingué el seu màxim desenvolupament institucional i contribuí molt probablement, a través de la generació de doctrines i del renovat impacte social de la seva creixent estructura administrativa, a la difusió d'una consciència constitucional d'abast nacional.⁷² La Generalitat fou, en definitiva, el marc polític on confluí i cristal·litzà un veritable partit opositor encara vigent —tot i la seva repressió— el 1599 i el 1602, les connexions a futur del qual caldrà analitzar. "*Aunque es rey de muchas y grandes provincias [afirmava el duc de Feria el 1595 referint-se a Felip II], dudo que lo sea de los coraçones de otras que de los de España*".⁷³ Si el cor era fidel a la dinastia, a Catalunya la butxaca i les expectatives de molts, de la majoria, començava a tenir bons motius per deixar de ser-ho, després de gairebé un segle de "divorci entre interessos econòmics propis i obligacions militars imposades"⁷⁴ que no faria sinó engreixar durant les primeres dècades del Siscents —amb el recrudiment d'una sentida crisi econòmica—, en el camí vers el col·lapse de la Monarquia hispànica.

⁷⁰ *Op. cit.*, p. 443.

⁷¹ *De las alteraciones a la estabilidad...*, p. 7. Les Corts castellanques de les darreries de segle mostren l'esforç ideològic del regne per tal d'evitar la prolongació d'una fractura d'interessos que tothom semblava tenir prou clara: el procurador sevillà Rodrigo Sánchez Doria afirmarà el 1596 que "*la necesidad de su Magestad no son dos, sino todo una y que es ymposible poder separarlas, pues el daño o provecho que el Reino tuviere todo es de su Magestad, sin que esto sean dos partes, sino sólo una*" (J.I. FORTEA, "Entre dos servicios...", p. 84). I.A.A. THOMPSON ha afirmat que l'acció del grup opositor a les Corts castellanques del 1592-1598, posà de relleu l'existència de "*un claro sentido de separación engtre Reino y Rey; del divorcio entre Cortes y Corte*" ("Oposición política y juicio...", p. 54).

⁷² J.P. RUBIÉS considera que "l'absolutisme reial no només era tan oligàrquic com el constitucionalisme aristocràtic, a més dissociava les responsabilitats polítiques del gaudi del poder social i econòmic". Per tant, el que realment és significatiu del constitucionalisme modern d'arreu és "la seva adopció de models republicans a través de tradicions feudals i, per tant, la seva capacitat per a estimular la transformació cultural de l'aristocràcia i per a generalitzar llibertats aristocràtiques al conjunt de la població": a parer seu —que tal vegada caldria matisar— el millor exemple d'aquesta evolució seria el contrast entre el pactisme radical de la guerra civil catalana del segle XV, abocat a la defensa dels privilegis oligàrquics en els seus aspectes més tirànics, i el del 1640, socialment molt més ambigu ("Don Francisco de Gilabert", pp. 121-122). E. SERRA ha afirmat que la monarquia comptava amb una "base social més aristocràtica que no pas el conjunt de les institucions del model polític pactista" i que per aquest motiu esdevingué "un fre per la a la fluïdesa social del marc polític" ("Constitucions i Redreç...", p. 173). G. COLÁS ha considerat necessari recentment "*desmitificar el supuesto componente progresista del absolutismo frente al pactismo*", assenyalant que "*ambos son el caparazón político de una sociedad jerarquizada y privilegiada, ambos hunden sus raíces en la Edad Media y, lógicamente, en ambos la nobleza y la Iglesia son los dueños dels sistema*" ("Felipe II y los reinos...", pp. 261). Del mateix autor, vegeu una ponderació dels efectes del sistema polític aragonés, a "El pactismo en Aragón. Propuestas para un estudio", a *La Corona de Aragón y el Mediterráneo. Siglos XV-XVI*, Institución Fernando el Católico, Saragossa, 1997, pp. 269-294.

⁷³ Citat per F. BRAUDEL, *Op. cit.*, II, p. 403.

⁷⁴ O. JUNQUERAS, *Op. cit.*, p. 119. E. SERRA ha considerat que "la política de reconciliació i aliances de la monarquia només veia la societat en termes clientelars i fiscals, i el país, en canvi, es veia a si mateix, com una societat en transformació, externa a qualsevol consideració dinàstica" ("Ciutats i viles a Corts...", p. 16).

Annex

L'organització territorial de la Diputació del General de Catalunya a finals del Cinccents

Una part notable dels resultats del present treball, pel que fa a la descripció de la Diputació del General com a administració fiscal, es fonamenten en una feixuga tasca d'acumulació de dades sobre l'estructura de la Generalitat i la seva evolució al llarg del darrer terç del segle XVI. El propòsit d'aquesta elaboració ha estat el de —lluny de limitar-nos a una abstracta consideració de l'abast del poder de la Diputació, com tantes vegades ha estat retret als estudis sobre l'administració reial i l'absolutisme— contrastar les possibilitats reals que la institució tenia de fer-lo efectiu a través d'una densa estructura funcional-administrativa.¹ En el curs de l'elaboració d'aquest annex, a més, alguns treballs relatius a la Catalunya medieval, han vingut a remarcar la importància paral·lela de l'estructura territorial del poder reial des dels seus orígens —articulada en torn de les vegueries—, fent encara més temptadora una aproximació a l'organització alternativa de la Diputació, una tasca que E. Serra reclamà el 1993.²

Per treure'n pròfit a les pàgines següents, per tant, cal començar per presentar la metodologia amb la qual han estat elaborades, així com alguns elements que permeten interpretar els seus resultats amb més profunditat. A partir del buit historiogràfic existent i amb el convenciment que l'obra d'I. Rubió i Cambronero resultava més útil per a la descripció orgànica de la institució a Barcelona que no pas pel que feia a la resta del territori català, qualsevol plantejament del problema de la Diputació del General al llarg de la segona meitat de segle feia aparèixer com a necessària una aproximació més aprofundida a aquest arrelament de la institució al país. En altres paraules, calia situar en el seu just punt el grau de connexió entre la Generalitat i el país, els seus homes i el seu territori. Aquest camí ha començat a aclarir-se als darrers anys. Els treballs d'E. Serra³ han obert noves perspectives en l'estudi de la Diputació, parant atenció a l'anàlisi dels grups socials que participaren de la seva activitat fiscal —com a oficials o arrendataris dels seus

¹ Una idea enfatitzada per A.M. HESPANHA, *Op. cit.*, p. 37.

² E. SERRA, "Diputats locals i participació...", p. 260. F. SABATÉ ha afirmat que les capitalitats d'àmbits territorials regionals "s'imposen plenament en el segle XIII, tot articulant els nuclis intermedis o absorbint-los en molts aspectes": la traducció institucional d'aquesta intensificació de les relacions econòmiques i socials regionals hauria estat la creació de les vegueries, en combinació amb el deler reial per estendre el seu poder (*Op. cit.*, pp. 172-273 i "Els eixos articuladors del territori medieval català", a *Actes del V Congrés Internacional d'Història Local...*, pp. 36-70). Si una manifestació d'aquesta articulació al si de les vegueries hauria estat la imposició de pesos i mesures unitaris dins l'àmbit regional, l'adopció dels pesos i mesures de Barcelona tres segles més tard —tal i com decretaren les Corts del 1585— podria ésser presa com un símptome del procés d'articulació del país que els darrers estudis de A. GARCIA ESPUCHE i X. TORRES ens han apuntat.

³ Concretament, a "Diputats locals i participació..." i "Le Roussillon et la Généralitat...".

impostos— i en l'estructura territorial de la Generalitat, analitzada a través de les visites de control dels oficials locals. El segon impuls per a aquesta aproximació vingué donat per l'anàlisi estrictament política del destacat paper jugat per la institució en la vida catalana de finals del Cinccents. Aquell renovellament de la activitat política de consistori i els altres òrgans de la Diputació —vaig creure—, si preteníem anar a la seva arrel, havia d'ésser generat per un creixement paral·lel o anterior de la institució en l'altra comesa que la caracteritzava i havia estat la seva raó d'ésser: l'estructura administrativa i fiscal.

Al ritme de la conjuntura econòmica i demogràfica, els ingressos de la Diputació del General semblen haver augmentat de manera significativa durant els anys centrals del segle XVI (vegeu capítol 1). Aquells ingressos —com és prou conegut— provenien de dues fonts principals: d'una banda, els drets del General, dits d'entrades i eixides, que gravaven les importacions i exportacions dels béns, mercaderies i moneda que travessaven les fronteres marítimes i terrestres del Principat i els Comtats. De l'altra, el dret de la bolla de plom, que comprenia de fet tres impostos: la bolla pròpiament dita, que gravava els teixits fabricats al país o importats; el dret de segell de cera, pagat en els intercanvis de robes ja fetes i per les confeccionades amb teles exemptes del dret de bolla; i el dret de les joies, sobre les que es venien o introduïen i sobre els fils d'or i plata. L'anàlisi dels ingressos per la via dels drets d'entrades i eixides demana un examen exhaustiu de la documentació comptable dipositada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó: damunt d'aquesta base B. Hernández, elabora la seva tesi doctoral; esperem comptar, doncs, properament amb dades fiables sobre la quantia dels ingressos. Hem hagut de cenyir-nos, doncs, a l'anàlisi del primer paquet impositiu esmentat.

Per aconseguir una aproximació més senzilla a l'evolució de la recaptació dels drets de la bolla de plom i segell de cera, en aquest annex es pren com a referència bàsica els actes d'arrendament dels drets fets a Barcelona cada trienni en pública subhasta —a excepció dels corresponents a la col·lecta de bolla de Barcelona, que era directament administrada per la Diputació—, que es conserven de forma incompleta entre la documentació de la sèrie Generalitat de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Aquests contenen la quantitat a què el titular de l'arrendament es comprometia, amb els fermancers que asseguraven el pagament de la dita quantitat. Tot i —com hem comprovat per l'engreix del deute— trobar-se sotmesos a frau, dits arrendaments donen una certa idea del ritme dels ingressos de la institució, a més de proporcionar un indicador interessant sobre la producció tèxtil al país. El creixement dels ingressos constatat a nivell general —encara que cal ponderar-lo amb el paral·lel increment dels preus—, va portar aparellat una considerable expansió de l'estructura de la Diputació damunt el territori, que ha estat objecte d'anàlisi al segon capítol d'aquest treball. A l'hora de valorar aquest augment sorgiren ben aviat alguns interrogants. Quants oficials mantenien la Diputació arreu del país, encarregats de l'administració, govern i recaptació dels drets? Com estaven distribuïts damunt el territori i les principals vies de comunicació? Quines estructures descentralitzades havia organitzat la Diputació a les viles i ciutats més importants? Per respondre a aquests i altres interrogants començarem a aplegar tota la informació possible en un seguit de fitxers informàtics. D'aquest procés sorgiren 2.295 registres, equivalents a igual nombre de llocs i universitats existents a la Catalunya de la segona meitat del Cinccents.

Quines foren les fonts inicials d'informació? En primer lloc, l'obra de el doctor en dret i membre del Reial Consell L. Peguera, *Practica, forma y stil de celebrar Corts generals en Catalunya*, publicada pòstumament el 1632, però amb informacions que es corresponen més exactament en torn del 1600. L'obra de l'il·lustre jurista conté en forma d'annex una relació de tots els llocs, viles i universitats del país, consignant la vegueria i la senyoria jurisdiccional a la qual pertanyien, tot ells camps definits a cadascun dels registres del fitxer informàtic. Aquestes dades han estat posteriorment confirmades, en la mesura del que ha estat possible, amb les referències documentals trobades en els volums de cronologia corresponent a les sèries documentals de Generalitat, Cancelleria i Consell d'Aragó de l'Arxiu de la Corona d'Aragó.⁴ A continuació, les informacions ofertes per misser Peguera foren també contrastades amb les dades de població corresponents al fogatge del 1553, publicat per J. Iglésies entre 1979 i 1981, l'únic recompte general emmarcat en el marc cronològic del treball projectat.⁵ Atribuïda la vegueria, la senyoria jurisdiccional i la població a cada lloc, aquests foren agrupats, a través de la consulta d'obres de referència bàsiques, en els 1.096 municipis que formen part de les actuals províncies espanyoles de Barcelona, Girona, Lleida i Tarragona, i del Departament dels Pirineus Orientals francès. Aquest agrupament va permetre atribuir una nova dada al fitxer: la de la superfície de cada municipi en quilòmetres quadrats, segons dades corresponents al 1995.

A partir d'aquests valors es poden oferir uns primers resultats en forma cartogràfica, a través de mapes en els quals es reflecteix tant la densitat de població, mesurada en focs per quilòmetre quadrat, com la topografia de les jurisdiccions baronals arreu del país. La traducció gràfica d'aquestes informacions ha comportat el seguiment dels límits municipals actuals: aquesta ha estat la principal dificultat i la causa fonamental de les seves mancances.⁶ En primer lloc calgué agrupar municipis segregats avui, com ara alguns de la comarca del Maresme o els pertanyents al terme històric de Tortosa, des dels anys setanta i vuitanta repartits en sis municipis diferents: la mateixa Tortosa mes Roquetes, Deltebre, Camarles, Sant Jaume d'Enveja i l'Aldea. Cas contrari, fou el de molts municipis pirinencs i de ponent, on el despoblament contemporani ha portat al llarg d'aquest segle a progressives concentracions d'antics municipis en unitats més grans: així, les comarques de la Vall d'Aran, els Pallars, l'Alta Ribagorça, l'Alt Urgell i la Noguera apleguen divuit

⁴ Lloc comú en la historiografia modernista catalana, J.L. PALOS en féu ús per a l'elaboració d'un quadre sobre la "Distribució per vegueries de les jurisdiccions de Catalunya al final del segle XVI", publicat a *Catalunya a l'Imperi...*, p. 80.

⁵ Tanmateix, hem tingut en compte en el text l'estudi d'A. SIMON relatiu al recompte de 1595 localitzat a l'Arxiu Diocesà de Girona ("El cens del 1595...", pp. 35-76).

⁶ Analitzades en part ja per J. VIDAL en una comunicació al *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya* relativa al territori penedesenc, que constitueix una aproximació a la cartografia dels dominis jurisdiccionalis a la comarca ("Els dominis jurisdiccionalis a la Catalunya Moderna: estudi de fonts i assaig cartogràfic", a *Primer Congrés d'Història Moderna...*, pp. 339-347). N. SALES introduí matitzacions a tenir en compte sobre la dificultat d'establir una cartografia precisa dels llocs senyorials, atenent a "l'esvaïda línia divisòria entre un lloc reial de dret i de fet i un lloc definit com a reial però carlania o d'escrivania de tribunal, hereditària en una família, generalment de *militars*". A parer de dita historiadora aquests inconvenients fan que "un esbós fins i tot aproximat, de geografia dels senyors i la justícia a la Catalunya dels segles XVI-XVIII resulti ara com ara ben poc factible" (*Els segles de la decadència...*, pp. 155-156 i 160-161). La nostra proposta cartogràfica ha d'ésser entesa, doncs, com a una modesta aproximació que, en tot cas, pensem que aporta alguns elements interessants pel que fa la visualització de certes concentracions jurisdiccionalis en el territori. Recentment, M.M. GRAS ha cridat l'atenció sobre la importància de la cartografia local catalana del XVIII —molt poc estudiada, en contrast amb la cartografia general del país— i el seu ús en els plets de propietat ("Cartografia local en fons notariais i processals a l'època moderna. La imatge del conflicte", a *Estudis històrics i documents dels Arxius de Protocols*, XVII (1999), pp. 213-242). Desgraciadament no ha estat al nostre abast la possibilitat de fer-ne un ús comparatiu d'aquest tipus de documentació.

dels 25 municipis més extensos dels país. Aquestes i altres raons, i en primer lloc la constatació que l'esforç documental que demanaria el convertiria en el sol objecte d'una tesi doctoral, fan que només plantegi aquests mapes com a simples esquemes o aproximacions, i no —tal vegada— amb tot el rigor desitjable.

Aquesta informació general sobre el país constituí només el primer pas per obtenir la que cercava inicialment sobre l'estructura de la Diputació del General. A partir dels positius resultats d'aquest primer fitxer informàtic com a instrument bàsic, en una segona fase vàrem optar per abocar tota la informació documental possible per tal de perfilar, a més de la geografia de les vegueries, cartografiada ja tot sovint, la de les diputacions locals o col·lectes dels drets del General, divisió territorial bàsica de l'estructura de la Diputació del General de Catalunya. En aquesta direcció, un buidatge exhaustiu dels 71 volums de deliberacions i lletres trameses corresponents al període 1560-1598, ha permès obtenir dades corresponents una bona part de les poblacions, bàsicament a través de més de 3.500 nomenaments d'oficials, en la majoria dels quals s'assenyalà el lloc de residència i la col·lecta a la qual pertanyien les seves poblacions d'origen. A partir d'aquestes dades ha estat possible dissenyar un mapa de les 21 Diputacions locals de la Generalitat, mes el territori corresponent a la col·lecta de la capital.⁷ El resultat d'aquests esforços ve particularitzat en els mapes que obren l'anàlisi de cada col·lecta amb el número 1.⁸ S'assenyala en aquells el nombre de llocs i universitats que conformen cada col·lecta, quins municipis actuals les acullen, així com les comarques on s'enquadren avui. Aquesta representació permet comparar diverses variables que ens situen més correctament la col·lecta en les seves grans magnituds: població, d'acord amb el fogatge del 1553; extensió, segons les dades actuals dels municipis que la formen; i, finalment, relacionant-ne totes dues, la densitat de població expressada en focs per quilòmetre quadrat.

Abans de continuar cal una remarca important de caràcter general: l'ambivalència de la divisió del territori en col·lectes per part de la Diputació ha donat lloc a alguns equívocs per part de la historiografia.⁹ Per això, cal començar per afirmar que no existeix una única divisió. Expliquem-ho. Les característiques específiques de la recaptació de cada dret o impost van fer necessària la distribució de collidors a les ciutats més importants en diferents aspectes, al voltant de les quals s'articulava la recaptació. Els fogatges, per exemple, han demanat una àmplia distribució de col·lectors per tot el territori, amb focus recaptadors situats als principals nuclis de població, incloent-hi les "capitals" de les grans senyories jurisdiccionals del país. Els drets de bolla, en canvi, semblen haver requerit unes col·lectes organitzades al voltant dels principals centres productors de

---

⁷ Les col·lectes catalanes serien homologables a les "Sobrecollidas" de la Diputació del General aragonesa perfilades definitivament vers 1463-1465 (L.M. SÁNCHEZ ARAGONÉS, *Op. cit.*, p. 353).

⁸ A fi de no estendre excessivament el número de les figures que incloses a l'annex hem emprat una doble numeració. Així, en primer lloc, mantenim una mateixa numeració romana per a totes les figures que fan referència a la mateixa col·lecta. Després d'un guió segueix una altra numeració aràbiga que, amb la única excepció de les col·lectes de Barcelona, la Vall d'Aran i Vilafranca de Conflent, distingeixen figures iguals a totes les col·lectes. Per tant, prenem aquesta segona numeració per a aquesta presentació de l'annex.

⁹ Encara, entre els catalans del Cinccents, devia existir una certa noció comarcal subjecta a altra tipus de consideracions no estrictament administratives: així, al seu conegut "Sermó del rei en Jaume" de 1597, per exemple, Onofre Menescal enumera fins a 61 "regions" a Catalunya, tal i com ens recorda N. SALES (*Els segles de la decadència...*, pp. 81-82).

draps. Els drets d'entrades i eixides, finalment, han exigit una organització més centrada en el control de les fronteres, així com de les principals vies de comunicació del Principat i Comtats.¹⁰

Ara bé, a més de l'organitzar la percepció dels impostos calgué bastir una estructura territorial de govern, dotada d'instruments de control dels oficials i de persecució del frau i consegüent càstic dels fraudants per via de dret. Per això, cal preguntar-se a quina de les tres geografies de les col·lectes s'ajustà aquesta organització territorial general. Per respondre, podem prendre un criteri d'eliminació. Les col·lectes del fogatge han estat utilitzades només durant la recaptació de donatius amb posterioritat a la celebració de Corts, però el sistema de fogatge ha estat progressivament abandonat durant el segle XVI atès que la Diputació —segons el mateix disseny dels estaments, sobretot del reial o popular, però també sovint del militar, que veia afectats els vassalls que havien de contribuir a assegurar la bona salut de llurs rendes— tendeix a pagar els serveis de Corts a través dels impostos ordinaris i l'endeutament públic per la via dels censals. Cal per això descartar-la com a organització predominant. Tanmateix, la publicació per J. Iglésies del fogatge del 1553, organitzat en dites col·lectes, portà V. Ferro ha prendre en consideració únicament aquestes, elecció ratificada en un recent *Atlas d'Història de Catalunya*, on les col·lectes dels fogatges apareixen com a úniques col·lectes del General.¹¹

En realitat aquestes més correctament haurien d'identificar-se amb les col·lectes dels drets d'entrades i eixides, que, tot i ésser quantitativament força menys importants que els de bolla, eren administrats per oficials sota la jerarquia administrativa directa de la Diputació i per tant marcaven la seva estructura.¹² Les col·lectes de bolla eren, en canvi, més nombroses i variables en el temps, 28 durant la dècada del 1550, i encara una més amb la creació de la fugaç col·lecta de Torredembarra el 1566.¹³ S'integraven, però, en la geografia de les col·lectes dels drets del General, corresponent exactament, com en el cas de Tortosa o Lleida, per exemple, o bé dividint-se una col·lecta dels drets del General en dos o més de bolla en les àrees de més important producció tèxtil llanera, com ara la de Girona, que comprenia Girona i Figueres com a col·lectes de bolla, o la de Camprodon, on s'integraven les bolles d'Olot, Ripoll, Sant Joan de les Abadesses i la mateixa Camprodon, zones ben surtides de matèria primera. L'única excepció hauria estat el cas de

¹⁰ J. FONT ha presentat no fa gaire un mapa de les principals vies de comunicació dels Països Catalans d'acord amb quatre repertoris i guies de camins del període 1546-1684, assenyalant la seva adaptació bàsica encara al tractat de les antigues vies romanes i fent referència al seu precari estat de conservació i la inseguretat del seu tràfec ("Els països, les comunicacions", a E. SERRA-X. TORRES (dirs.), *Crisi institucional i canvi social...*, pp. 88-89).

¹¹ V. HURTADO-J. MESTRE (dirs.), *Atlas d'Història de Catalunya*, Edicions 62, Barcelona, 1995, p. 137. Encara recentment, M.M. GRAS ha pres també les col·lectes dels fogatges com a elements clau a l'hora de reconstruir "els districtes emprats per la Diputació del General en la seva fiscalitat ordinària", quan, a la pràctica, aquestes demarcacions no funcionen a efectes fiscals durant la major part dels segles XVI-XVII, atès que no es cobren fogatges ("Territori i fiscalitat a la Catalunya moderna. Col·lectes i veredes", a *Actes del V Congrés Internacional d'Història Local...*, pp. 399-400). El dit article té la virtut, però, d'ésser la primera aproximació a la dimensió territorial de la primera institució catalana, tema que pretenem abordar amb major profunditat a través del present annex.

¹² Tal i com a assenyalat E. SERRA —si prenem com a referència bàsica les col·lectes dels drets del General— existia una forta identitat entre vegueries reials i districtes fiscals del General ("Constitucions i Redreç...", p. 180). També s'hi han referit M.M. GRAS ("Territori i fiscalitat...", p. 400), I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN (*Op. cit.*, p. 347) i A. ESTRADA ("La Deputació del General de Catalunya i el territori...", p. 343), qui, a diferència dels anteriors, prefereix remarcar que "partiren d'unitats preexistents —principalment districtes vicarials, diocesans i senyorials— però que establiren uns districtes resultants nous" i que per tant "seria erroni simplificar aquestes demarcacions de les diputacions locals i reduir-les a les preexistents vegueries".

¹³ Sobre l'evolució en el nombre de diputacions locals, des de les 15 del 1400 a les 21 del nostre període (i encara fins a la desaparició violenta de la Diputació), vegeu I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *Op. cit.*, pp. 348-349.

Vilafranca de Conflent, amb col·lecta pròpia dels drets del General i amb diputat local i jerarquia pròpia, però integrada en la col·lecta de bolla de Perpinyà.

Cal reconèixer, en qualsevol cas, que no sempre resulta fàcil delimitar exactament la geografia de les col·lectes. Tot sovint apareixen dades contradictòries a la mateixa documentació de la Diputació. Així, alguns mosquetes dels actuals municipis de Castellfollit de la Roca i Montagut apareixen com a residents, per tant, a la col·lecta del General de Girona. Al mateix temps, però, els nomenaments de bolladors i tenallers d'aquelles dues poblacions es registren als manuals de la Diputació com a fets per a la col·lecta de Camprodon. Les zones de frontera, per tant, són difícils de definir. Aquestes aparents contradiccions podrien explicar-se atenent al fet que —com proposem— les col·lectes dels drets d'entrades i eixides i de bolla no fossin exactament iguals. Per aquest motiu, la nostra proposta cartogràfica demanarà retocs en més d'un cas, fent passar alguns municipis actuals d'una col·lecta a una altra. Així i tot, la mostra obtinguda de la documentació ha semblat prou important com per a incorporar aquí aquesta cartografia.

Les figures que es troben al principi de cadascuna de les col·lectes analitzades al present annex han estat construïdes a partir de la base de dades suara esmentada. Així, a través de la representació gràfica i cartogràfica d'aquestes —tret del cas de la Vall d'Aran, per a la qual misser Peguera no ens aporta cap informació— hem mirat de dibuixar la geografia dels dominis jurisdiccionals a l'entorn de 1600 a cadascuna de les col·lectes. Encara que probablement esquematitzada per la mateixa font original, la principal virtut d'aquesta representació en l'espai ha estat el fet que ens permet comprovar un relatiu agrupament dels territoris sota domini reial i el seu grau d'aïllament. Ens assenyala, igualment, el seu valor estratègic pel que fa a les principals rutes d'intercanvis, siguin marítimes, fluvials o terrestres. Les figures 2, per tant, ens mostren en ombrejats diferents les universitats on el monarca manté a finals de segle el domini damunt l'alta i la baixa justícia, aquelles on els comparteix amb els barons, i aquells termes municipals actuals que pertanyien al domini d'un sol baró laic, eclesiàstic o dels dos tipus. Aquestes categories mixtes ens permeten determinar l'adscripció dels municipis que inclouen múltiples jurisdiccions en temps de les primeres Corts catalanes de Felip III el 1599. Al text, s'ha intentat presentar més concretament quins són els principals senyors jurisdiccionals en cada cas, assenyalant el nombre de llocs i de focs sota el seu domini a la col·lecta i les principis universitats que controlaven.

L'anàlisi comparada d'aquestes dades sobre els dominis jurisdiccionals i un seguit de variables donen com a resultat les figures 3 i altres valors expressats al text. Així, poden comparar-se amb els fogatges del 1553, l'extensió territorial dels municipis actuals o el nombre de llocs que cada senyor té sota el seu domini, per calcular les diferències entre els barons i el monarca pel que fa al control del territori i la població. A la figura esmentada —a manca d'un recompte general per a finals del Cinccents— es fa una comparació entre les dades de què disposem per al canvi de segle amb les que corresponen al fogatge de mitjans de segle. El resultat és una gràfica que mostra la distribució en percentatge dels focs de cadascuna de les col·lectes durant la segona meitat del Cinccents. Es distingeix entre domini baronal, reial i mixt. Sens dubte aquesta és un altre element important que ens permet conèixer una mica millor el territori on la Diputació del General distribueix i recluta els oficials destinats al control fiscal.

Un altre consisteix a assenyalar les deu principals municipis de cada col·lecta d'acord novament amb el recompte del 1553 (figures 4). Les xifres, cal assenyalar-ho, pertanyen al conjunt del territori municipal, en el qual es poden incloure més d'una universitat i encara una quantitat superior de llocs. En molts casos, aquests grans nuclis de població es corresponen amb aquells als quals la Diputació del General tendeix a instal·lar-se i enfortir progressivament la seva presència, en el context d'un sistema urbà desenvolupat precisament al llarg del nostre període.¹⁴ Les 22 col·lectes dels drets del General —inclosa com a tal la de Barcelona— rebien també el nom de diputacions locals, fent referència als aspectes més pròpiament organitzatius de la Generalitat. Com hem vist, a la seva capital residia un diputat local que actuava en representació de la institució en el seu territori. Encapçalava una estructura funcional que responia a la doble funció de govern i de justícia, d'una banda, i d'exacció dels drets del General de l'altre. Quants oficials s'implicaven en aquestes tasques? Quin tipus de vinculació mantenien amb el territori i amb la Diputació del General? Per respondre a aquests interrogants vaig dissenyar un segon fitxer, amb un registre per a cada ofici local, novament a partir de les informacions obtingudes dels més de 3.500 nomenaments relacionats en la documentació de Generalitat de l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

El resultat de combinar les dades del primer fitxer per universitats amb les del segon, dedicat als oficials territorials, són les figures 5 en la qual s'aprecia la distribució de la població i l'administració dels drets del General damunt el territori de la col·lecta. Normalment, permet comprovar aquesta identitat entre principals taules i poblacions, així com la voluntat de control per part de la Diputació dels principals eixos de comunicacions que travessen el territori de la col·lecta, de forma semblant a com ha estat assenyalat als estudis paral·lels sobre la distribució territorial duanera de les “taulas” fiscals aragoneses¹⁵ o les “tablas” navarreses.¹⁶ Les referències als bolladors i tenallers del General, convé assenyalar-ho, pertanyen exclusivament a aquells que la institució assegura de forma permanent, nomenant-los com a substituïts per al temps en què les bolles no es trobin arrendades. És evident, per tant, que els collidors dels drets de bolla comptaven amb moltes més tenalles al llarg del país, però aquestes eren subministrades pels mateixos arrendataris i el seu control —a la pràctica, encara que la teoria presentés forts condicionants— pertanyia més als particulars que havien aconseguit l'encant de l'impost que no pas al consistori barceloní. És per això que els oficis de collidor, guarda ordinària i tenaller dels drets de bolla que apareixen als mapes annexos són exclusivament aquells que els consistoris de la Diputació desitgen assegurar, no pas la totalitat dels realment existents.

¹⁴ A. GARCÍA ESPUCHE, *Op. cit.*, p. 29.

¹⁵ En el cas d'Aragó, J.I. GÓMEZ ZORRAQUINO ha elaborat una cartografia general de les duanes del General dels segles XVII i XVIII, on apareixen assenyalades les poblacions cap de “sobrecollida o sobrecogida” i les principals “tablas, collidas o cogidas” (“Comercio aragonés: aduanas y Generalidades (ss. XVI-XVIII)”, a *Atlas de Historia de Aragón*, Institución Fernando el Católico, Saragossa, 1991, núm. 70). J.A. SESMA, per la seva banda, presenta tres mapes que mostren la progressiva densificació duanera a les fronteres aragoneses, a partir de les disposicions de les Corts de 1363, 1410-1414 i 1446, així com una divisió de les “sobrecollidas”. En concret, per al 1446 parla de l'existència de 180 “taulas” distribuïdes en sis “sobrecollidas” amb centre a Alcanyís, Montalbán, Daroca-Terol, Tarassona-Calataiud, Jaca i Barbastro-Osca, a més de les de Saragossa i Escatrón (“Fronteras económicas y Generalidades en el Aragón medieval”, a *Atlas de Historia...*, núm. 57).

¹⁶ P.J. MONTEANO ha publicat una cartografia dels districtes fiscals navarresos durant els segles XV i XVI, amb la constatació que s'adequen també a les demarcacions en què s'organitza la mobilització militar del país (*Op. cit.*, p. 290). També M.P. HUICI ha elaborat un mapa relatiu al 1612 (*Op. cit.*, pp. 156 i 166-187) i C. BARTOLOMÉ per al 1630 (“Las Tablas de Navarra...”, p. 142). En efecte, a Navarra l'administració del fisc reial comptava amb una estructura territorial de “tablas” situades igualment a les demarcacions fronteres amb el propòsit de fiscalitzar els intercanvis comercials.

El més pertinent seria aquí continuar per una anàlisi de l'efectivitat d'aquestes xarxes fiscalitzadores de la Diputació a través dels resultats dels drets d'entrades i eixides al llarg de la segona meitat del Cinccents. La dificultat de la seva recopilació, però, ens ha empès a decantar-nos per una anàlisi dels drets de la bolla de plom i segell de cera, d'acord amb els paràmetres que hem explicat més amunt. Els buits documentals dels triennis 1575, 1578, 1584 i 1587 ens han portat a les figures 6 a realitzar una presentació on es parteix dels preus dels encants en intervals de nou anys —o tres triennis— entre el 1554 i 1599, encara que el text presenta també algunes consideracions referides als arrendaments del 1551 i el 1602.¹⁷ Obtenim així, per a 19 de les 22 col·lectes, una sèrie equilibrada d'evolució de les expectatives de recaptació al llarg de la segona meitat del Cinccents. Diem expectatives de recaptació perquè, evidentment, els preus dels encants constitueixen un ideal, a l'obtenció del qual en la seva totalitat ben sovint els consistorials acaben renunciant en benefici d'acords amb els morosos que permetessin, encara que fos molts anys més tard, la recuperació d'almenys una part del deute. Encara, doncs, que es tracta d'una simple expectativa sobre la recaptació, el sistema d'arrendament té la virtut de corregir en el sentit que correspongui només tres anys després, d'acord amb els beneficis reals obtinguts de la recaptació. Per tant, a l'encant del trienni posterior els arrendataris rebaixaran les seves ofertes en cas d'un preu anterior excessivament elevat o bé les augmentaran si les seves esperances de negoci són molt elevades. Per tant, encara que amb anys de retard, l'evolució dels arrendaments respon clarament a la mateixa tendència recaptadora.

En la mesura del possible els comentaris que adjuntem a aquesta presentació dels arrendaments de la bolla de plom i segell de cera, inclouen un seguiment més pormenoritzat —trienni a trienni quan és factible— d'aquests ritmes d'augment o devallada. Així mateix, un seguiment de la naturalesa dels arrendataris, encara que en aquest punt hem defugit una anàlisi més aprofundida, en la qual altres treballs en curs pretenen insistir i altres ja ho han fet abastament. A les figures 7 i 8 hem intentat reflectir aquesta evolució general dels arrendaments de forma gràfica. Evolució absoluta i relativa, és a dir, tant pel que fa al volum concret dels arrendaments expressat en lliures, com pel que fa referència al pes relatiu d'aquells preu d'encant en el conjunt del país.¹⁸ Aquí, novament les col·lectes d'Aran i Barcelona no han estat tingudes en compte. En aquells casos en que les col·lectes d'entrades i eixides o diputacions locals inclouen més d'una col·lecta dels drets de bolla de plom i segell de cera hem agrupat aquestes. És el cas de Girona, a la qual hem annexat la de Figueres. O la de Cardona, inclosa amb la de Manresa. El mateix succeeix en els casos de Prades a Montblanc; Olot, Ripoll i Sant Joan de les Abadesses a Camprodon; Bagà a Berga, o Santa Coloma de Queralt a Cervera. En gairebé tots els casos les figures 7 —que mostren l'evolució dels preus dels encants dels drets de bolla—, apunten tendències molt semblants arreu del país. La cronologia dels moments d'expansió i correcció o els pendents d'aquests canvis de tendència, presenten, però, trets característics que el text comenta en la mesura en què resulta factible i clarificador explicar aquests comportaments diferencials.

¹⁷ Un cop enllestit el present annex, M. DURAN ha publicat les sèries completes dels arrendaments de bolla entre 1503 i 1625 ("La manufactura textil...", pp. 286-288). Les referències a altres treballs recents que n'han fet anàlisi, podeu resseguir-les a la p. 107, n. 27 del present treball.

¹⁸ Al mateix estudi suara esmentat, M. DURAN ha presentat una mostra sobre l'evolució del pes de l'arrendament del dret de bolla en el conjunt de l'impost —en bona mesura coincident amb les nostres apreciacions— a partir dels arrendaments del 1502, 1550, 1600 i 1624, un període, doncs, que supera el nostre marc cronològic d'anàlisi (*Idem*, pp. 282-283).

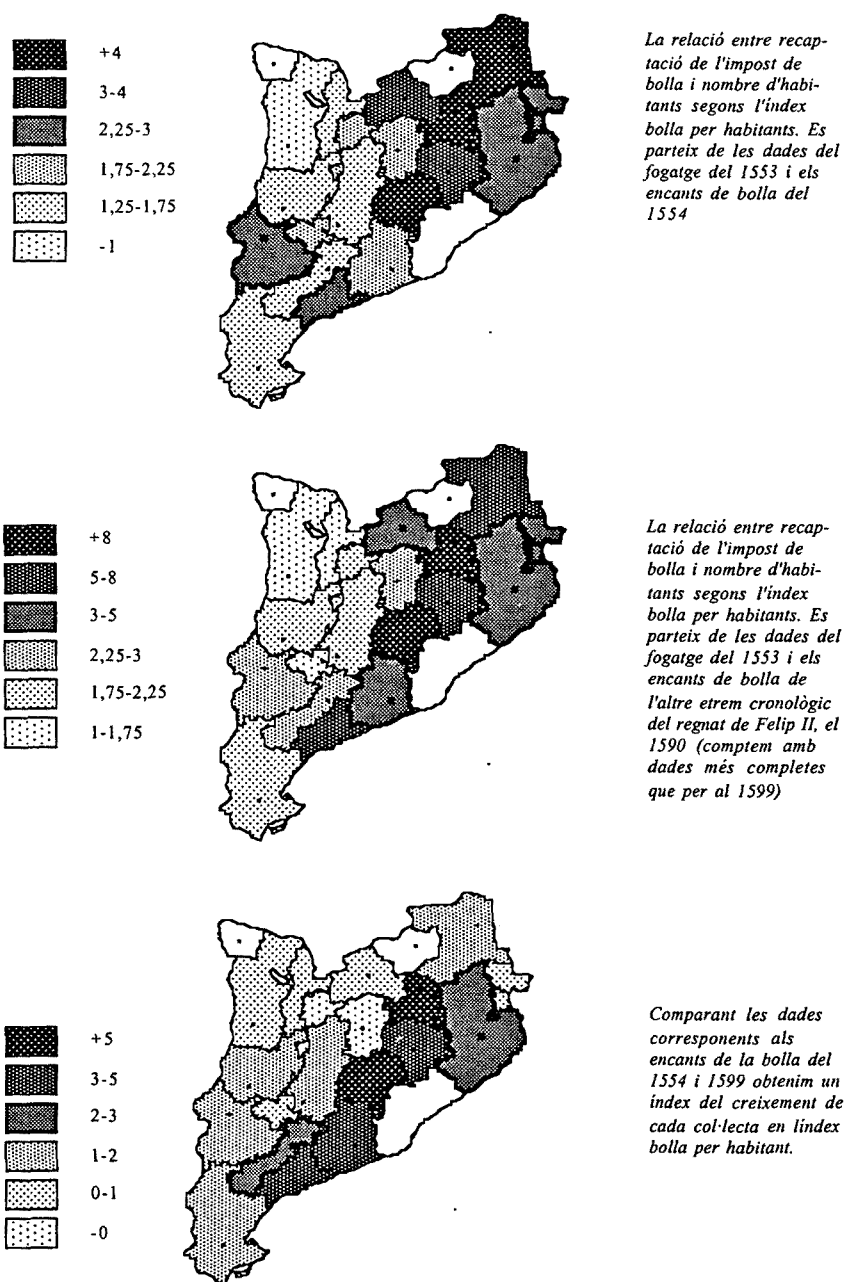
Potser encara més interessant en aquest sentit resulten les gràfiques incloses a les figures 8. Aquí, com hem dit, es pretén mostrar l'evolució del pes dels encants dels drets de bolla de cada col·lecta particular en el conjunt de Catalunya, al llarg del mateix període 1554-1599. Els resultats, coincideixen prou notablement amb l'anàlisi recent d'A. García Espuche, qui ha assenyalat com un dels principals canvis del període 1550-1640 la potenciació d'un eix perpendicular a la costa que uniria Barcelona amb Vic, Ripoll i el Pirineu central, una ruta vertebradora dels nous canvis econòmics i territorials, dins la qual destaca molt especialment el paper de la capital osonenca.¹⁹ A ningú pot escapar, a més, la coincidència entre l'enfortiment d'aquest eix i el paper central dels Granollacs osonencs en el control dels arrendaments de bolla del període. Aquesta gràfica, a més, escapa a les tendències generals i ens mostra més agudament la dinàmica particular de cada territori: en el context de crisi i reequilibri econòmic del país al qual es veu arrossegada la Catalunya de la segona meitat del Cinccents, aquesta anàlisi detallada de cada territori ofereix una visió particularitzada d'aquest procés general de canvi econòmic. D'altra banda, la posició relativa de cada col·lecta al conjunt del país pot fixar-se de forma més ajustada a través de la comparació entre la població de la col·lecta i les expectatives de recaptació del dret de bolla dins el seu territori. Així, hem introduït un comentari referit a l'evolució d'aquest índex de lliura de bolla per foc al llarg de tot el segle, prenent com a referència els mateixos sis arrendaments del període 1554-1599 (vegeu l'evolució general catalana d'aquest índex al mapa 7).²⁰ Com a segon terme de comparació es manté estable la quantitat de focs d'acord amb el recompte del 1553, fet pel qual aquesta ràtio perd fiabilitat a mesura que avança el nostre mig segle.

Les dades relatives exclusivament a la segona de les bases de dades esmentades ens permet reconstruir en certa manera l'estructura organitzativa de cadascuna de les diputacions locals. En la cúspide, ens fa visible el tamany i la naturalesa concreta de l'equip d'oficials de govern i justícia al servei del diputat local. Com hem vist al capítol 2, es tracta d'un dels sectors de la jerarquia administrativa de la Diputació que experimenta un creixement més important al llarg de les dècades del seixanta i setanta del Cinccents. Les figures 9 ens mostra aquests canvis, així, com els referents a l'estructura pròpiament encarregada de les funcions de recaptació, tant a la capital com a la part forana de la col·lecta. Ens presenta l'organització paral·lela del dret dels safrans i el volum i naturalesa d'aquests oficials encarregats del control fiscal del territori a cadascuna de les viles i ciutats de la demarcació que compten amb la presència estable dels representants de la Diputació del General. El text complementari assenjala en aquest sentit quins són els canvis fonamentals que aquestes estructures locals experimenten en cadascun dels casos al llarg de la segona meitat del Cinccents.

---

¹⁹ A. GARCÍA ESPUCHE, *Op. cit.*, pp. 32-33 i 120. La coincidència d'evolució del pes territorial dels arrendaments de bolla, amb l'apuntada per aquest autor, pot estendre's igualment a la seva anàlisi dels canvis qualitatius en la jerarquia de les 50 primeres poblacions del país entre 1553 i 1702: les que mes reculen demogràficament coincideixen exactament amb aquelles que més pes relatiu perden pel que fa als arrendaments de bolla al llarg de la segona meitat del segle XVI (*Ídem*, p. 36).

²⁰ Una ràtio bolla per càpita que ha estat ja emprada per X. TORRES en el seu anàlisi de la difusió territorial de la manufactura tèxtil ("Manufactura urbana...", p. 114).

Mapa 7. Evolució de l'índex recaptació de bolla per habitant a Catalunya (1554-1599)

La informació sobre els oficis locals de la Diputació del General introduïda al segon fitxer informàtic que hem presentat permet també oferir un estudi sobre la seva extracció social, a partir de la diferenciació entre tres categories bàsiques d'oficials locals: els diputats, en primer lloc; els col·lidors, credencers i guardes ordinàries; i, finalment, els mosquetes o guardes extraordinàries.²¹ Les dades introduïdes fan referència als nomenaments dels dos primers grups, en particular 458 nomenaments de diputat local relatiu al període 1524-1599 i 1.047 d'oficials ordinaris al llarg dels

²¹ Recentment, E. SERRA ha presentat una extensa relació d'oficials locals rossellonesos actius al servei de la Diputació del General entre 1590 i 1605 ("Perpinyà, una vila...", pp. 616-623).

anys 1560-1599. A cadascun d'aquests grups pertany un perfil social força marcat que ja hem analitzat a nivell general. Les figures 10 ens mostra una panoràmica gràfica i global, distingint només entre l'extracció social superior o inferior dels oficis locals a cada col·lecta. Hem optat, així, per un diagrama en el qual es distingeix entre militars, clergat, ciutadans i gaudints, d'una banda, i mercaders, artistes, menestrals i pagesos de l'altra. Això en el cas dels diputats locals i els oficials ordinaris. Aquesta distinció permet observar la marcada diversitat general en la procedència d'aquests dos grups de ministres al servei de la Diputació.

Les dades recollides sobre aquests oficials amb salari nomenats al llarg de la segona meitat del segle XVI podria servir, a més, com a una mena de mostreig de la composició social de les principals ciutats del país. D'aquesta forma, el seu seguiment no només permetria respondre a la pregunta sobre quins eren els grups socials que obtenien profit de la gestió de la Diputació per la via de l'ocupació d'oficis, sinó que probablement també pugui aportar elements per entendre quins estaments controlen la vida política i econòmica a algunes de les principals ciutats del país. En el cas dels oficials extraordinaris hem optat per diferenciar artistes i menestrals d'una banda i pagesos de l'altra, a partir d'un fitxer específic per a aquesta mena d'oficials, en el qual es reflecteix millor el caràcter estrictament temporal del seu nomenament. Les figures 11 ens mostren en una taula la distribució percentual dels oficis locals de la Diputació no pas en aquests grans grups que hem diferenciat fins ara, sinó més específicament pel que fa als diversos estaments urbans. Hem considerat prou interessant, però, tenir ben presents els trets diferencials de cada col·lecta —en el doble sentit abans esmentat— i per això les figures 12 presenten en un diagrama de barres una comparació grup social a grup social i ofici a ofici entre l'extracció dels oficials a cada demarcació i el conjunt de Catalunya. Les diferències s'expressen també aquí en termes percentuals respecte a les magnituds totals en cada cas del Principat i Comtats. Aquí conèixer els oficials del General serveix igualment per conèixer una mica més la col·lecta on actuen.

Els comentaris annexos a aquestes figures presenten, a més, els principals casos de patrimonialització dels oficis recollits a través de l'anàlisi de la documentació de l'escrivania de la Diputació del General. Hi apareixen, igualment, les principals famílies lligades a aquesta estructura organitzativa de la institució a cada col·lecta. Cal assenyalar que aquests lligams entre oficis i oficials presenten característiques diverses a cada col·lecta i en particular entre els àmbits més allunyats del centre de la demarcació i la capital. En la major part dels casos, els hem interpretat en funció d'un major o menor arrelament de la institució al territori. En aquelles col·lectes on la Diputació presenta més dificultats d'inseriment en el teixit social, tendeix a lligar d'una forma més estreta la seva sort a la d'una família fidel. Tal vegada, els historiadors locals podran beneficiar-se d'aquestes informacions a l'hora d'afinar més exactament en el coneixement dels grups dominants a nivell polític i econòmic dins les principals poblacions catalanes. Precisament la contrastació de les nostres dades i comentaris amb la historiografia de caràcter local és una de les mancances que tal vegada el lector lamentarà d'immediat en les pàgines que segueixen. Conscients de la magnitud de l'esforç que aquest capbussament ens comportaria, hem hagut de deixar-lo per al futur.

L'anàlisi més exhaustiva pel que fa a aquest personal local de la Diputació correspon a la realitzada sobre els oficials extraordinaris o mosquetes del General. Com hem dit, parteix d'una tercera base de dades informàtica en la qual han estat recollides les dates de nomenament de cada oficial, si és el

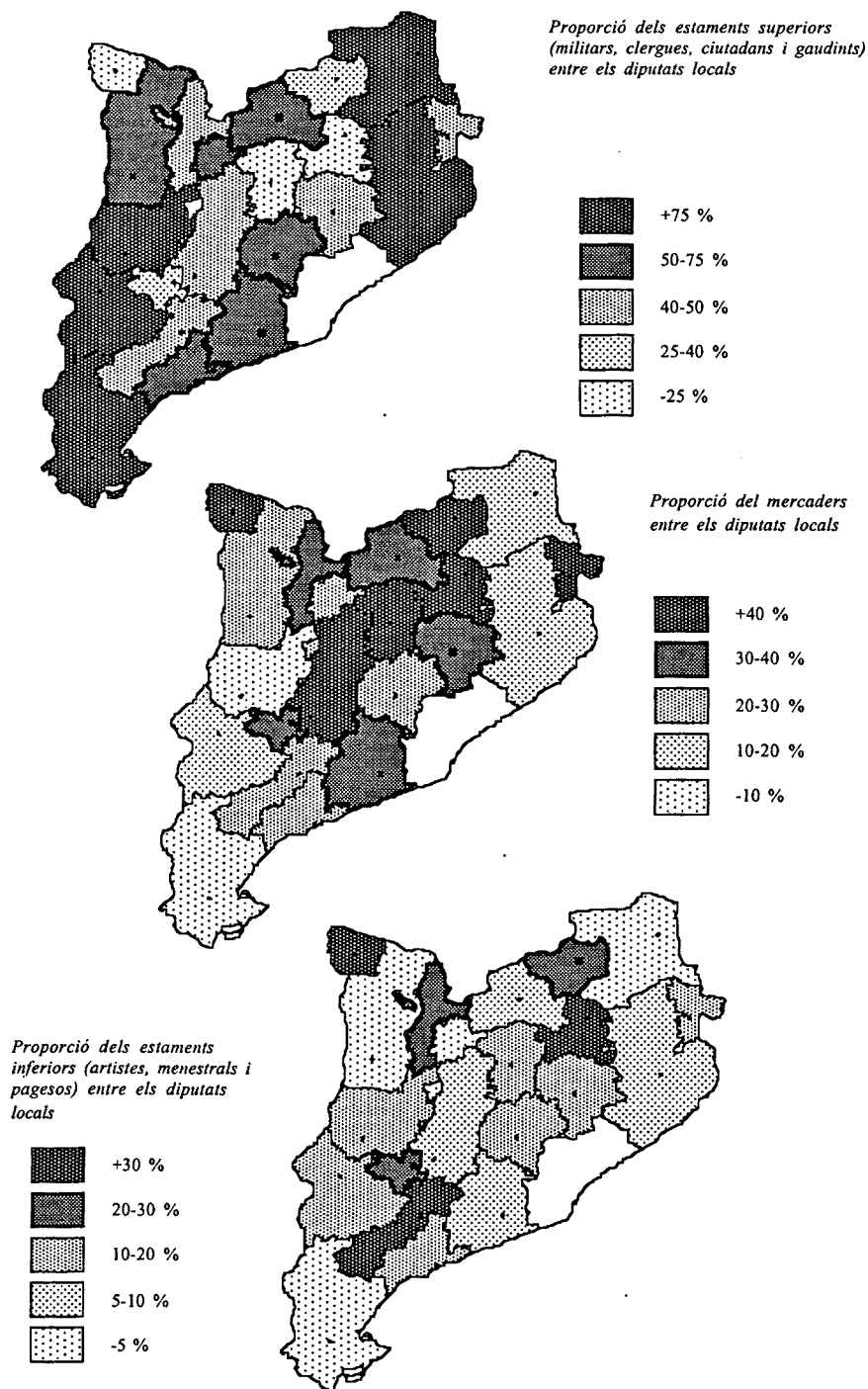

cas, els triennis en què fou renovat en el seu càrrec o tornat a nomenar, el lloc de residència, el destí —quan és diferent al del propi territori— i l'ocupació professional que complementa a través del seu servei a la Diputació. El fet de comptar amb dades corresponents a 2.048 mosquetes, nomenats entre 1560 i 1599 ens ha permès acumular una notable quantitat d'informació i presentar-la de forma prou detallada. Així, el text comenta les principals característiques de l'extracció social d'aquestes guardes extraordinàries. En el cas dels mosquetes menestrals, hem aprofundit encara més, agrupant les seves ocupacions professionals per sectors d'activitat. Dins d'aquestes, el domini del tèxtil i couro ens han portat a destriar entre els menestrals dedicats als processos d'elaboració de productes de vestit i calçat i aquells altres que intervenen en els darrers processos de l'acabat. Allà on disposem d'una mostra prou significativa, a més, hem mirat de contrastar totes les variables abans esmentades diferenciant entre la capital de col·lecta i la resta del territori, el que equival, generalitzant, a distingir els resultats entre ciutat i camp.

Aquest recull de dades sòcio-professionals pot servir no només per entendre millor la naturalesa de l'ofici de mosquete al servei de la Diputació, sinó també, tal vegada, com a mostreig de la distribució dels principals sectors professionals menestrals a les diverses zones del país. Així, s'observarà que moltes de les dades obtingudes, coincideixen amb la visió general que sobre el desenvolupament econòmic i el reequilibri dels diferents sectors productius al llarg de la segona meitat del Cinccents comença a obrir-se pas a la darrera historiografia. Altres dades acumulades als instruments informàtics esmentats ens han permès, per exemple, mesurar la permanència dels guardes extraordinàries en els seus oficis. Les diferències al respecte entre les col·lectes més ben proveïdes i les de muntanya, per exemple, on la Diputació del General sembla haver trobat majors dificultats d'implantació, resulten força notables.

Valorar aquesta implantació de la Diputació a cada territori, a través de la major o menor presència dels seus guardes extraordinaris, resulta una altra de les preocupacions del present treball. D'una banda, hem presentat en forma cartogràfica, municipi a municipi actual, la distribució en l'espai dels mosquetes residents cadascuna de les col·lectes (figures 13). De l'altra, ens hem preocupat de situar el seu volum en el context general caralà. Així, els comentaris complementaris presenten una anàlisi de la relació entre volum demogràfic i nombre de mosquetes al servei de la Diputació. S'estableix una mena d'índex de densitat mesurat en quantitat de mosquetes per cada cent focs. Es tracta d'una relació que cal interpretar de forma limitada i no estricta: es pren com a única referència demogràfica el fogatge del 1553, mentre el nombre de mosquetes s'acumula per al període 1560-1599. No es tracta d'una densitat que pugui entendre's com a existent en un moment determinat, sinó com a una mesura presentada principalment amb una finalitat comparativa entre col·lectes. L'annex presenta igualment una anàlisi d'aquesta densitat de mosquetes diferenciant entre la capital de col·lecta i la part forana. Aquesta distinció resulta important a l'hora de mesurar el grau de penetració i assentament de la Diputació a les àrees més allunyades del centre i menys poblades. Es tracta d'un complement, per tant, del mapa abans esmentat. Així, les figures 14 permeten observar el percentatge de mosquetes o guardes extraordinàries que resideixen fora de la capital. Es tracta d'una evolució generalment a la baixa, que presentem comparada amb la mitjana catalana, de forma que el lector pugui apreciar aquesta major o menor implantació de forma immediata. Cal tenir en compte, això és clar, el pes demogràfic de la capital en el conjunt de la

població de la col·lecta —amb fortes variacions d'unes diputacions locals a altres— fet que també influeix de forma determinant en aquests percentatges.

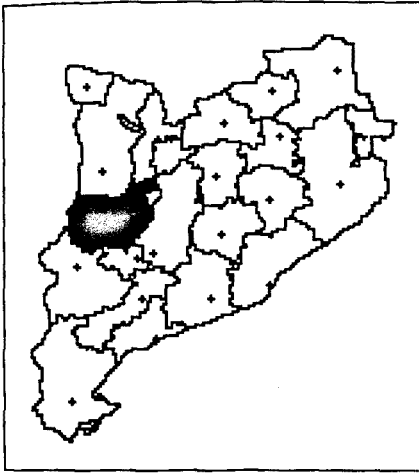
Mapa 8. Diferències territorials en l'origen social dels diputats locals (1524-1599)

Finalment, les figures 15 i 16 ens mostren els fluxos d'entrada i sortida de mosquetes a la col·lecta. Es comenta el percentatge global de guardes procedents d'altres demarcacions al servei de la

Diputació. Ben sovint, aquests mapes presenten diferències apreciables en la procedència dels corrents de mosquetes que entren a una diputació local i els que en surten. Assenyalen, en tot cas, uns fluxes de dependència social i econòmica que tal vegada contribueixen a definir no només l'administració del General, sinó també el territori on aquesta opera. Com en el cas dels grups dirigents urbans contemplats a través dels diputats locals, o dels oficis menestrals amb major pes (analitzats a través de les ocupacions professionals dels guardes extraordinaris), aquí podem visualitzar aquestes influències entre territoris veïns a través dels desplaçaments de funcionaris entre uns i altres.

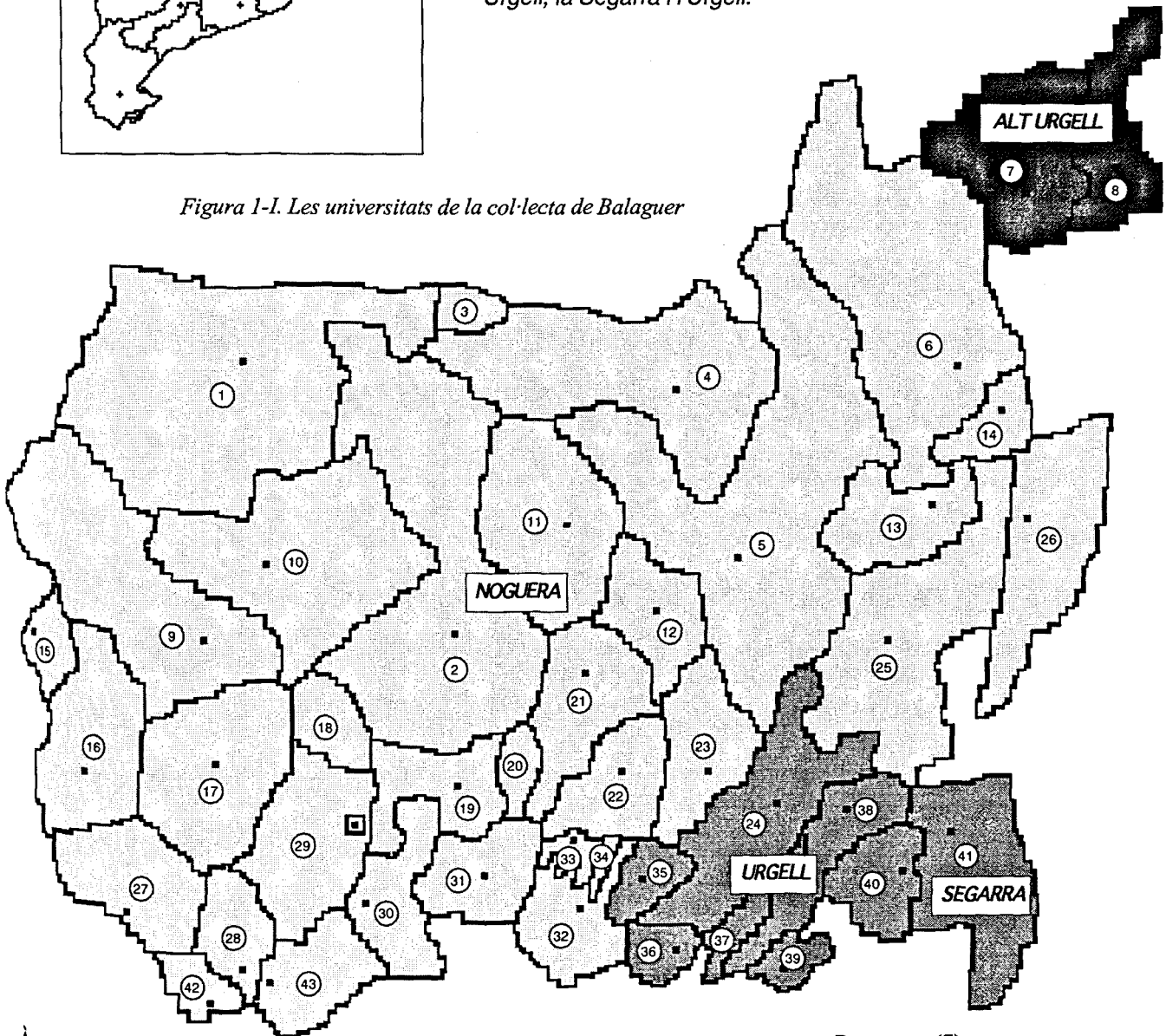
En definitiva, el present annex pretén plantejar una aproximació a les principals característiques de l'administració del General a nivell territorial, no només atenent a l'arquitectura local de la institució, sinó també a la procedència social dels homes que li donaren vida al llarg de la segona meitat del Cinccents i a les característiques pròpies del territori —geogràfiques, demogràfiques i jurídiques— en el qual aquesta estructura pretenia assentar-se, no sense trobar dificultats. Es tracta d'una aproximació, però, atesa la seva complexitat, sempre oberta. Futurs aprofundiments en altres segments cronològics de la història de la Diputació del General permetran corregir les possibles errades, acabar d'inserir els processos aquí descrits en particular en els seus corrents generals o analitzar els fets des de noves perspectives. En tot cas, l'esforç realitzat a través de la recollida massiva d'informació sobre la col·lecta, sembla oferir uns resultats que es fan mereixedors d'una exposició detallada com la que segueix.

COL·LECTA DE BALAGUER

Amb una extensió de quelcom més de 2.056 quilòmetres quadrats—la sisena, per tant, en el conjunt del Principat i els Comtats—, la col·lecta de Balaguer aplegava el territori de més de quaranta universitats que avui pertanyen sobretot a la comarca de la Noguera, però també a les veïnes de l'Alt Urgell, la Segarra i l'Urgell.

Figura 1-I. Les universitats de la col·lecta de Balaguer

ÀGER (1)
 AGRAMUNT (24)
 ALBESA (27)
 ALGERRI (16)
 ALÓS DE BALAGUER (11)
 ARTESA DE SEGRE (5)
 AVELLANES I SANTA LINYA, LES (10)
 BALAGUER (20 i 29)
 BARONIA DE RIALB, LA (6)
 BELLCALRE D'URGELL (31)
 BELLMUNT D'URGELL (33)
 CAMARASA (2 i 3)

CASTELLÓ DE FARFANYA (17)
 CASTELLSERÀ (34 i 35)
 CUBELLS (21)
 FORADADA (12)
 FULIOLA, LA (36)
 IVARS DE NOGUERA (15)
 MENÀRGUENS (28)
 MONTGAI (22)
 OLIANA (8)
 OLIOLA (25)
 OS DE BALAGUER (9 i 18)
 OSSÓ DE SIÓ (40)
 PENELLES (32)

PERAMOLA (7)
 PONTS (13)
 PREIXENS (23)
 PUIGVERD D'AGRAMUNT (38)
 SENTIU DE SIÓ, LA (19)
 TÈRMENS (43)
 TIURANA (14)
 TORNABOUS (37 i 39)
 TORREFLOR (41)
 TORRELAMEU (42)
 VALLFOGONA DE BALAGUER (30)
 VILANOVA DE L'AGUDA (26)
 VILANOVA DE MEIÀ (4)

Si prenem com a base les dades corresponents al fogatge del 1553, l'extens territori de la col·lecta de Balaguer es trobava no gaire poblat: s'hi podien comptabilitzar 3.132 focs. La seva densitat de població, d'un 1,52 —calculada en focs per quilòmetre quadrat— la situava, per tant, en la mitjana del seu context català.

Encara que el domini sobre la capital, la ciutat de Balaguer, convertia el rei en el principal senyor jurisdiccional de la col·lecta, si més no, pel que feia al nombre de vassalls, bona part dels territoris balaguerins restaven fora del seu control directe. Els barons laics i encara més els eclesiàstics, senyorejaven prop d'un 90% dels llocs i les terres de la col·lecta i prop de tres quartes parts dels focs d'habitants. Encara que el rei era el senyor amb més vassalls a la col·lecta de Balaguer, barons eclesiàstics —especialment importants en la distribució de les jurisdiccions a la col·lecta—, com ara el bisbe i el Capítol de la Seu d'Urgell, els abats de Poblet i de les Avellanes i l'arquebisbe de Tarragona, o laics com ara el marquès de Camarasa —titular d'un antic domini feudal que ocupava més de 220 quilòmetres quadrats— o la família Alentorn, eren posseïdors de baronies més extenses que els territoris dominats directament per la mateixa Corona.

Figura I-2. Els dominis senyorials al territori de la col·lecta de Balaguer

